

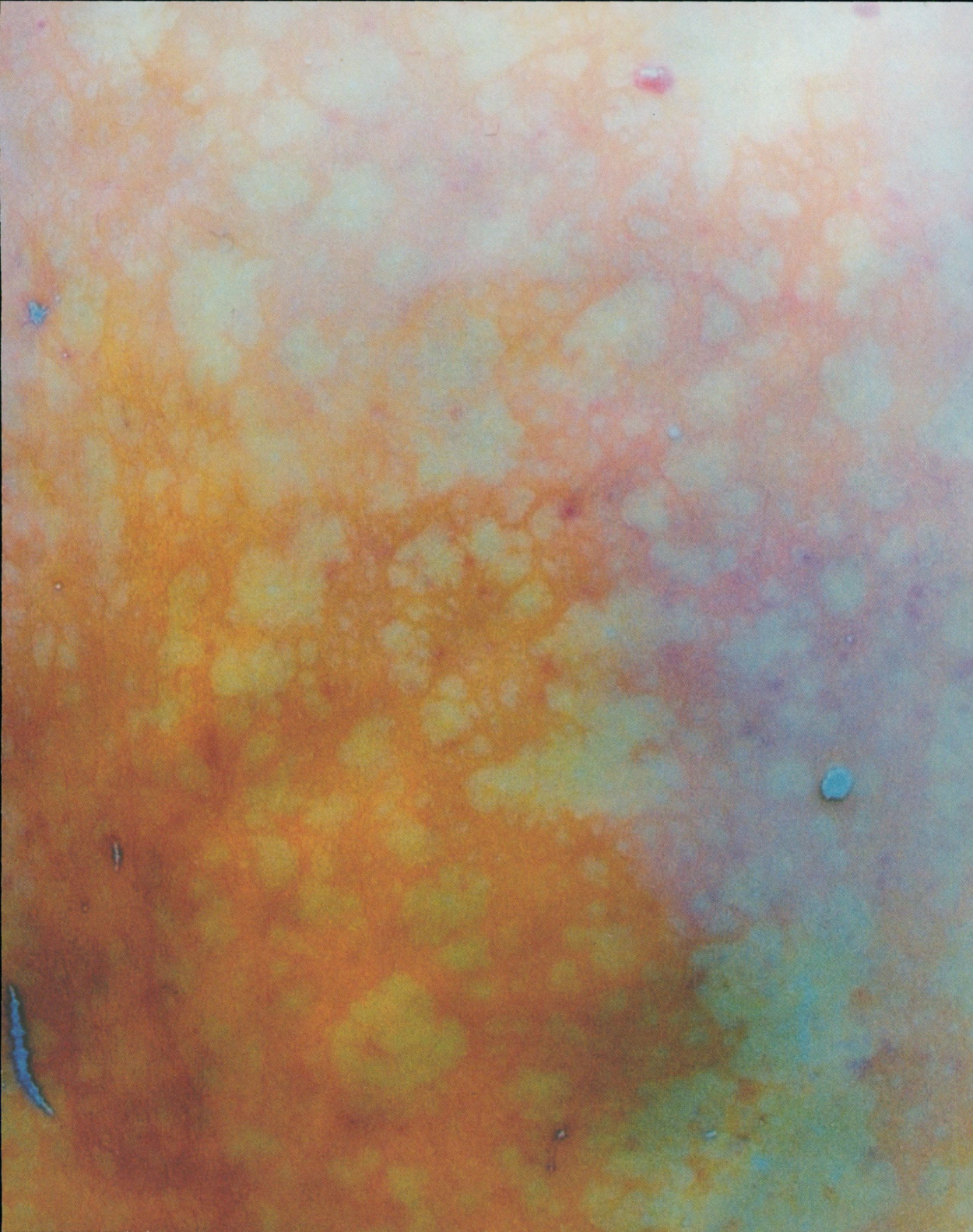

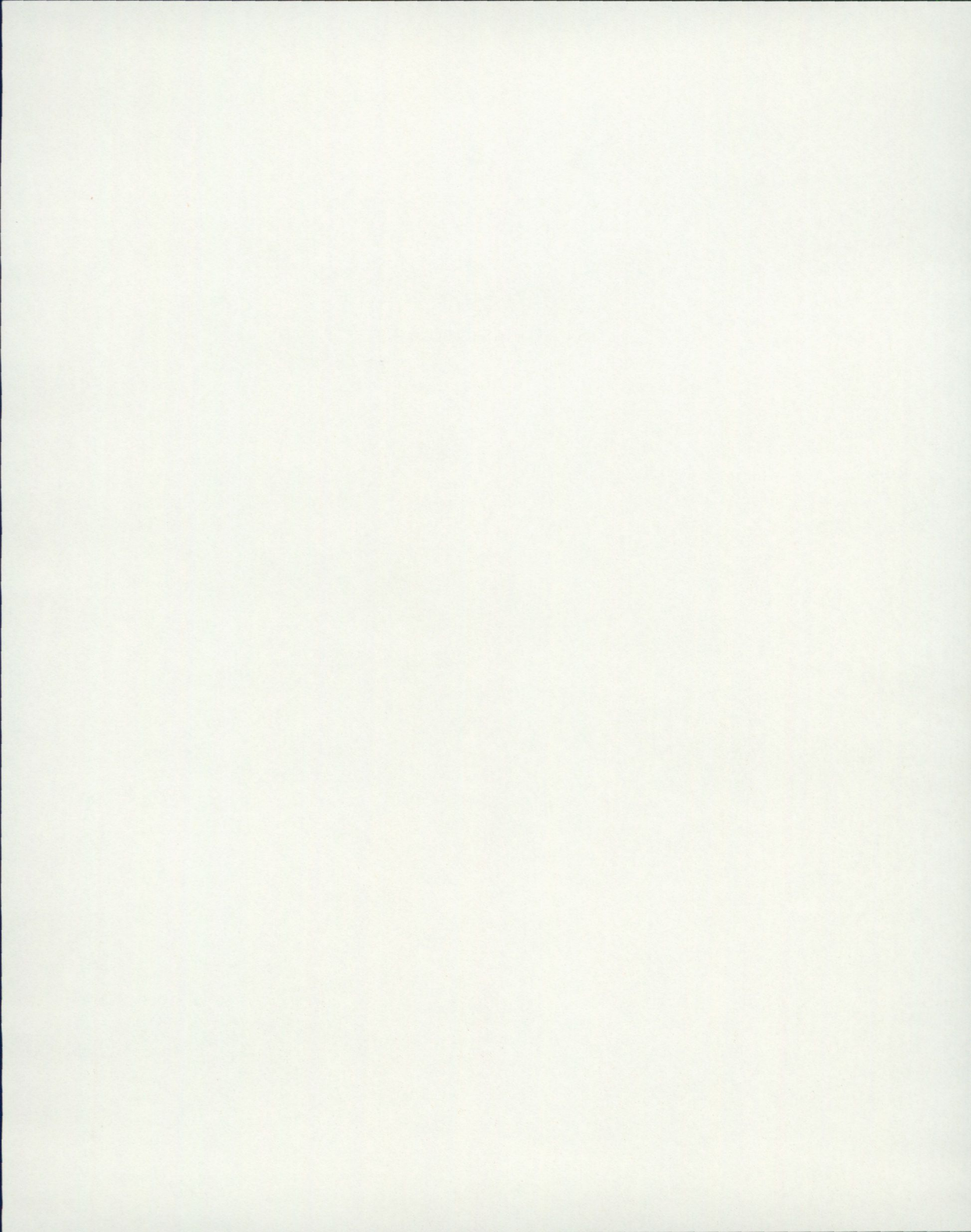
Stadens
odlare

Stadens
odlare

FATABUREN 2003

STADENS ODLARE

1875

1875

Stadens odlare

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2003

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat höga kunskapsmässiga ambitioner med syftet att nå en stor publik.

Från början har årsboken varit en förbindelselänk till stöd- och vänföreningar och idag är den också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna.

Museernas verksamhetsberättelser trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Fataburen 2003
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

©Nordiska museet och respektive författare
Redaktör Christina Westergren
Bildredaktör och fotograf Marie Andersson, fotografier ©Skansen om inte annat anges
Idé Mats Janson och Leif Thorin
Redaktionellt arbete Mats Janson och Berit Nordin
Engelsk text, översättning/språkgranskning Ewa Johansson, Idiom Translations
Omslag och grafisk form Lena Eklund, Kolofon
Omslagsbilder Marie Andersson ©Skansen och Gat- och fastighetskontorets arkiv i Stockholm
För- och eftersättsblad foto Birgit Brånvall
Tryckt hos Fälvh & Hässler, Värnamo 2003
ISSN 0348 971 X
ISBN 91 7108 490 8

INNEHÅLL

Förord 6

CATHARINA NOLIN

Koloniträdgårdsrörelsen i Stockholm
– dess förutsättningar och uppkomst vid 1900-talets början 9

MARIA MOBERG

Odlarna på berget – om Södra Tantolunden 40

MAGNUS BERGQUIST

Gränslandet – kolonirörelsen som idé och praktik 82

LEIF THORIN

Koloniträdgårdsrörelsen
– en hundraårig folkrörelse med framtiden för sig 123

KARIN BECKER OCH BARBRO KLEIN

Med svenska ögon
– ett mångkulturellt odlingsområde 1990 och 2000 151

LARS OCH LENA ULVENSTAM

Brevet från kolonin 182

MATS JANSON

Koloniområdet på Skansen 210

Summaries 242

Källor och litteratur 253

FÖRORD

År 1997 invigdes Skansens två kolonistugor med tillhörande lotter. Här står nu de två små lusthusen i sina intensivt odlade trädgårdar, modeller och symboler för idéer om samhället, människan och naturen. Här visar och berättar kolonister i Skansens Koloniträdgårdsförening och här vårdas de växter som varit till nytta och glädje för generationer av kolonister sedan rörelsen startade för mer än hundra år sedan. Stadens odlare på Skansen är entusiastiska och kunniga medlemmar i koloniträdgårdsrörelsen utan vars stora stöd anläggningen inte hade kunnat komma till stånd. Kunskap om stugornas ursprungliga sammanhang, hur de byggts och inretts, vad som odlats, om kolonisternas sommarliv och föreningsliv har också dokumenterats och bevarats i Nordiska museet. En viktig folkrörelse har för framtiden fått en hemvist i de båda museerna.

Under de år som gått sedan koloniträdgårdsområdet invigdes har många besökare uttryckt ett behov av djupare kunskap om koloniträdgårdsrörelsens uppkomst och historia. Vad var det ursprungliga syftet och vad är det som gör att en så gammal rörelse fortfarande lockar så många människor, unga som gamla? Och vad betyder det att den odlingsform som kolonirörelsen etablerade tar ny gestalt i förorternas mångkulturella odlingsområden?

Fataburen 2003 är ett samarbete mellan Koloniträdgårdsförbundet, Nordiska museet och Skansen. En förhoppning är att boken – förutom att förmedla kunskap – kan locka fler av

Skansens kolonistugor. Akvarell av Lotta Frost.

oss att bli odlare i staden. Ett urval av kunniga personer med-
verkar i sju artiklar, som präglas av författarnas stora vetande
inom ämnen som etnologi, arkitekturhistoria, konstveten-
skap och inte minst trädgårdshistoria. Dessutom är flera av
författarna förstås hängivna kolonister med egna odlingar.

Anna-Greta Leijon
Skansenchef

Christina Mattsson
Styresman, Nordiska museet

Koloniträdgårdsrörelsen i Stockholm – dess förutsättningar och uppkomst vid 1900-talets början

Under de senaste åren har man kunnat märka ett stadigt ökande intresse för trädgårdar och inte minst odling i den egna täppan. För dem som inte har egen trädgård kan det naturligtvis vara svårt att realisera drömmen om att skörda det man själv har odlat, men tack vare de många koloniområden som finns i Stockholm med omnejd är detta ändå verklighet för en hel del människor. Koloniträdgårdarna är emellertid ingen ny företeelse, de har nu en hundraårig historia bakom sig. Men vilket ursprung har de och varför tillkom de? För att finna svaret måste man förflytta sig till Stockholm vid sekelskiftet 1900.

Stockholm genomgick under 1800-talets senare decennier en omvälvande utveckling. Från 1800-talets mitt steg invånarantalet mycket kraftigt, främst till följd av ökad inflyttning. Den så kallade Lindhagenplanen som hade presenterats 1866, och som fastställdes slutgiltigt omkring 1880, låg till

CATHARINA NOLIN är fil.dr i konstvetenskap och specialiserad på trädgårdshistoria. Hon disputerade 1999 på avhandlingen *Till stadsbornas nytta och förlustande. Den offentliga parken i Sverige under 1800-talet*. Hon har medverkat i ett flertal bokverk, bl.a. i Signums svenska konsthistoria där hon skrivit avsnitten om trädgårdskonst från tidigt 1800-tal till 1900-talets mitt. Catharina Nolin forskar för närvarande om svensk trädgårdskonst under 1900-talets första decennier.

grund för en utbyggnad av stadens malmar med nya bostadshus, gator och öppna platser samt ett flertal offentliga parker. De tidigare förhållandevis lantliga och glest bebyggda malarna förvandlades kring 1900 till tätbebyggda bostadskvarter med ett regelbundet gatunät. Tack vare de nyanlagda parkerna hade stockholmarna ändå möjlighet att tillbringa sin lediga tid i en grönskande miljö.

Parkerna låg i flera fall i direkt anslutning till bostadshusen, vilket hade varit ett av syftena med den nya stadsplanen. På Södermalm gäller detta särskilt Vitabergsparken, medan Tantolunden till en början låg mera skild från bebyggelsen. Kronobergsparken på Kungsholmen, liksom Tegnérlunden och Vanadislunden på Norrmalm, kom likaså helt att omges av bostadshus. Ytterligare en park – Vasaparken på Norrmalm – anlades främst som skolbarnens lek- och idrottsplats. Tillkomsten av de nya parkerna i Stockholm utgjorde kulmen på en stadsutveckling som varit i stadigt växande sedan 1800-talets första decennier. Trots dessa omfattande satsningar var Stockholm vid sekelskiftet en stad där man ännu inte hade löst alla problem rörande hygien, renhållning och goda bostäder.

Anna Lindhagen och koloniträdgårdsrörelsen i Stockholm

I den stad som utvecklades och förändrades kring förra sekelskiftet framträder Anna Lindhagen (1870–1941) som en betydelsefull person. Anna Lindhagen var som dotter till Albert Lindhagen och syster till Carl Lindhagen samt inte minst genom sitt eget arbete väl förankrad i Stockholms politiska liv. Hon var barnavårdsinspektör i Stockholm 1902–25, ledamot

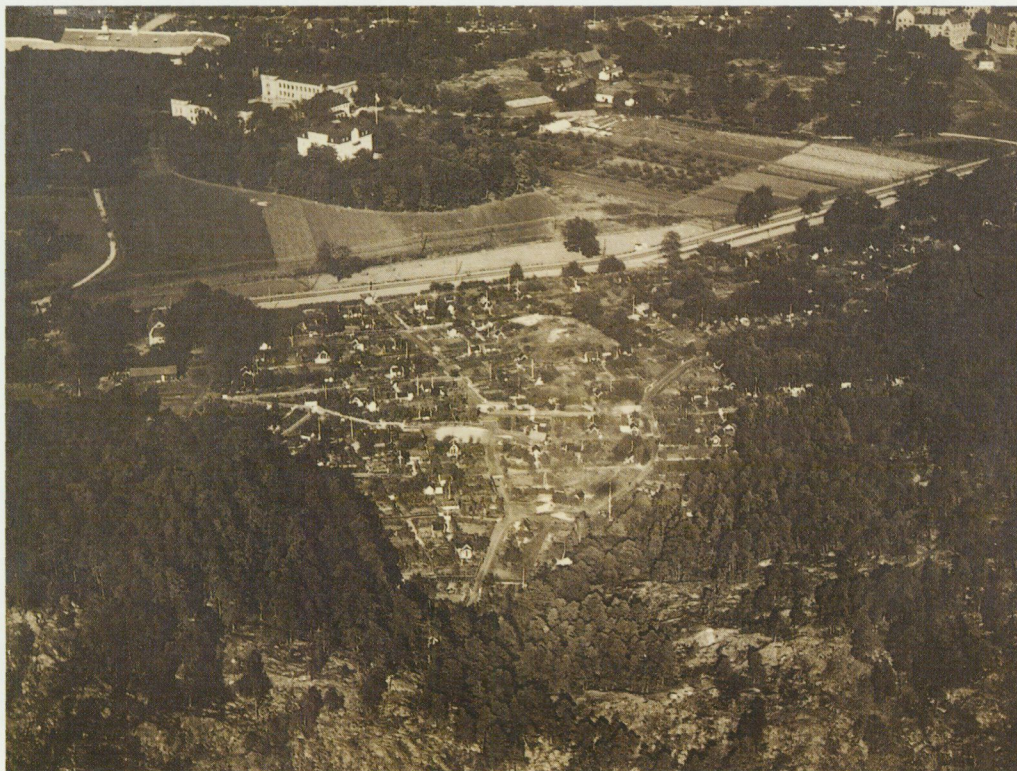
Anna Lindhagen i sitt arbetsrum. Foto i Nordiska museets arkiv från Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

i Stockholms stadsfullmäktige 1911–23 och ledamot av stadsplanenämnden och skönhetsrådet från 1921. Hon anslöt sig tidigt till socialismen och var mycket angelägen om att förbättra de sämst ställdas villkor i samhället. Under åren 1911 till 1916 var hon redaktör för den socialdemokratiska kvinnotidningen Morgonbris. Hon var särskilt engagerad i Stockholms bebyggelseutveckling och värnade om stadens natur- och kulturvärden. Vid tillkomsten av Vitbergsparken kämpade hon för att delar av den äldre bebyggelsen, som enligt planerna skulle rivras för att ge plats åt parken, istället skulle bevaras, vilket gav resultat. Denna bebyggelse tillmäts idag stort kulturhistoriskt värde. Hennes strävan att bevara natur- och kulturhistoriskt värdefulla delar i staden var en del i hennes uppfattning att även de sämst ställda skulle ges möjlighet att vistas i en vacker och välplanerad miljö.

Anna Lindhagen hade också ett stort inflytande över tillkomsten av Stockholms första koloniträdgårdsområden. Av avgörande betydelse för hennes initiativ till koloniträdgårdar var ett besök i Köpenhamn 1903 då hon fick se några av de koloniområden som hade anlagts i den danska huvudstaden. Detta gjorde ett mycket djupt intryck på henne och hon reste hem fast besluten att driva igenom något liknande i Stockholm. Väl hemkommen upptäckte hon att de första trevande stegen mot koloniträdgårdar redan hade tagits. På Kungsholmen och Södermalm hade några privatpersoner av enskilda markägare hyrt mindre lotter för odling av rotfrukter och grönsaker. Hon fick också klart för sig att koloniområden hade anlagts i andra delar av landet, däribland i Landskrona och Malmö. Då företeelsen redan hade fått ett visst fäste i Sverige menade hon att det borde vara lättare att driva igenom den i

större skala. Följande år lyckades hon arrendera ett stycke mark av Kungl. Djurgårdsförvaltningen på Norra Djurgården där hon lät anlägga sitt första koloniområde, kallat Värtans koloniområde. Samma år tillkom koloniområdet Fredhäll i Stadshagen och strax därefter, 1905, Söderbrunns koloniområde, även det beläget på Norra Djurgården. Dessa första områden anlades med koloniområdet »Frem« i Köpenhamn som förebild. Därmed fanns incitamentet till en koloniträdgårdsrörelse.

Fredhälls koloniområde. Flygfoto från Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Anna Lindhagen skrev under 1900-talets första decennier flera artiklar och böcker rörande koloniträdgårdar. Budskapet låg tydligt fast redan i den första artikeln som publicerades 1904, de därefter följande texterna är enbart kortare eller längre varianter av denna. Hennes tankar fick större spridning genom hennes författande och hon hade utan tvekan stor betydelse för koloniträdgårdsrörelsens spridande i övriga landet, även om en del områden redan hade anlagts framför allt i södra Sverige. I Anna Lindhagens skrifter framträder tydligt bilden av staden som en vistelseort med skadlig inverkan på människan, både själsligen och kroppsligen. Hon kritiserar stenstaden med dess många hyreskaserner och förespråkar trädgårdsstaden som höll på att etableras i Sverige vid 1900-talets början. Relationen till egnahemsområdena och trädgårdsstäderna är alltså tydlig.

I hennes texter finns en vurm för naturen och hembygden som hon hade gemensam med många andra vid denna tid, liksom referenser till friluftsrörelsen som från 1890-talet växte sig allt starkare. Från samma tid började synen på naturen alltmer förändras. Den orörda svenska skogen och hagmarken lyftes fram som lämpliga utflyktsmål men även som ett ideal när det gällde parkanläggning. De nya Stockholmsparkerna hade också anlagts i enlighet med detta ideal. Nödvändigheten av sol, ljus och frisk luft betonades allt mer. Insikten om betydelsen av ett aktivt friluftsliv och barnens behov av lek och idrott resulterade bland annat i att lekplatser anlades i de offentliga parkerna. Dessa tankegångar finns även i Anna Lindhagens författarskap.

Anna Lindhagens ideologiska tankegoods rörande koloniträdgårdarna kan med fördel jämföras med resonemanget

Foto Mark Markefelt,
Nordiska museets arkiv.

kring de offentliga parkerna. De skäl hon lyfte fram rörande koloniområdena ligger mycket nära dem man sedan 1800-talets mitt hade framfört angående fördelarna med de offentliga parkerna. Varken tankarna eller målet för tankarna – arbetarna med deras familjer – var sålunda helt nya vid denna tid, enbart vägen att uppnå målen var ny. De uppfostrande och

Frisk luft, arbetsglädje och familjegemenskap, tillgång till bär, frukt och grönsaker och lekplatser för stadens barn. Kolonilotten ansågs förena många goda ändamål. Bergshamra koloniområde 1927. Foto i Nordiska museets arkiv från Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

folkbildande dragen i hennes åsikter är tydliga, men detta är inte specifikt för henne, utan det var överhuvudtaget framträdande i de borgerliga kretsarna vid denna tid.

Anna Lindhagen menade att kolonilotten med lusthuset kunde bli en ersättning för det lantställe mindre bemedlade inte hade råd med. Kolonilotterna skulle erbjuda dem som bodde i trånga och osunda bostäder tillgång till frisk luft samtidigt som arbetet på lotten var en lämplig sysselsättning som också gav omväxling till det enformiga och tunga arbetet i fabriken. Här skulle stadsborna kunna vistas i en hälsosam mil-

En inbjudande sittplats för avkoppling och samvaro.

jö, samtidigt som odling av frukt, bär och grönsaker var ekonomiskt lönsamt för familjehushållet och gav tillgång till god och nyttig mat. Anna Lindhagen påpekade även att kolonilotten var en företeelse som familjemedlemmarna kunde samlas kring för gemensamt arbete och vila, vilket därigenom skulle öka familjesammanhållningen. Vistelsen i och arbetet på kolonilotten skulle skänka dess innehavare glädje och barnen skulle få en bättre lekplats än vad stadens gator och gårdar kunde erbjuda. Hon framhöll att det var en plats där man var sin egen herre, men också något som kunde utöva starkare dragningskraft på mannen i familjen än stadens krogar. Kolonilotten skulle sålunda bidra till att minska alkoholkonsumtionen. Allt detta skulle i förlängningen ge skötsamma och flitiga medborgare.

Enligt Anna Lindhagen var det viktigt att kolonilotten inte enbart utgjordes av en nyttoträdgård – den skulle i lika hög grad vara till lyst, gärna med sittplats och en berså, eller allra helst ett litet lusthus. Koloniträdgårdarna skulle inte enbart tillfredsställa de ekonomiska och hälsosamma behoven eller bilda samlingspunkter för de enskilda familjerna. I koloniområdena borde även finnas gemensamma lekplatser för barnen, liksom en samlingsplats för de vuxna, till exempel för mid-sommarfirande.

Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm

Anna Lindhagen hade otvivelaktigt betydelse för koloniträdgårdsrörelsens spridande, men när det gäller dess uppkomst och utveckling i Stockholm var hon inte ensam, utan en del i en mindre grupp med likartad bakgrund som inom olika om-

råden agerade i frågan. Den vid sidan av Anna Lindhagen mest framträdande personen var Anna Åbergsson (1875–1937), som hade samma borgerliga bakgrund som Anna Lindhagen och som drevs av samma ideal. Hennes politiska åskådning var liberal, och liksom Anna Lindhagen var hon ogift och yrkesarbetande.

Anna Lindhagen och Anna Åbergsson var alltså de drivande i koloniträdgårdsfrågan, men de hade vid 1900-talets början inget reellt politiskt inflytande, de satt till exempel inte i Stockholms stadsfullmäktige, där tillträdde Anna Lindhagen först 1911. Men det fanns andra som kunde agera i deras ställe. I november 1904 lämnade litteraturhistorikern och professorn i estetik Karl Warburg (1852–1918) och socialpolitikern GH von Koch (1872–1948) en motion till Stockholms stadsfullmäktige angående upplåtande av mark till koloniträdgårdar. Warburg och von Koch kände Anna Lindhagen och deras motion hade en direkt koppling till hennes strävanden att anlägga koloniträdgårdar. GH von Koch var liksom Anna Lindhagen synnerligen engagerad i arbetarnas sociala förhållanden. Han tog aktiv del i bildandet av bland annat Kooperativa förbundet 1899, Folkbildningsförbundet 1903 och Centralförbundet för socialt arbete, även det bildat 1903. Han var även engagerad i egnahems- och bostadsfrågan samt i nykterhetsrörelsen. 1901 började han ge ut Social tidskrift, i vilken Anna Lindhagens första artikel om koloniträdgårdar för övrigt publicerades 1904.

GH von Koch ansåg – i likhet med Anna Lindhagen – att koloniträdgårdar hade ytterst stor betydelse, inte enbart som allmän förströelse, utan i högsta grad även i ekonomiskt hänseende. Han menade därför att huvudstaden borde gå i spet-

sen för en utveckling av koloniträdgårdsrörelsen. GH von Koch hade kort sagt ett starkt filantropiskt engagemang. Även Karl Warburg hade ett socialt och folkbildande engagemang, han verkade bland annat för att Stockholm skulle få ett stadsbibliotek. Det är typiskt för tiden kring sekelskiftet 1900 att en grupp privilegierade män och kvinnor ur ett högre borg-erligt skikt engagerade sig för dem som hade det sämst ställt.

I februari 1906, drygt ett år efter att von Koch och Warburg lämnat motionen, beslutade stadsfullmäktige, sedan ärendet förberetts av drätselnämndens första avdelning, att staden skulle upplåta lämplig mark till detta som man tyckte

Eriksdalslundens koloni-område vid Årstaviken i Stockholm 1913. Foto i Nordiska museets arkiv från Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

lovvärda syfte. Beslutet föregicks av en omfattande diskussion i vilken ett tiotal av stadsfullmäktiges ledamöter deltog. Samtliga ledamöter som deltog i överläggningarna var överens om det behjärtansvärda och angelägna i förslaget. Några av dem ansåg till och med att staden inte enbart skulle ställa mark till förfogande, utan även borde lämna ekonomiskt bidrag till områdenas ordnande. Detta avsågs emellertid. Drättselnsnämnden påpekade dock att det var väsentligt att arrendeavgifterna sattes lågt, så att koloniområdena skulle kunna utnyttjas av alla. De platser som diskuterades var Eriksdalslundan på Södermalm, ett område i Enskede samt ett område på Kungsholmen.

Förutsättningen för stadens engagemang i frågan var att marken arrenderades ut till några personer eller en sammanlutning som i sin tur ansvarade för utarrenderingen av de enskilda lotterna. Anna Lindhagen, Anna Åbergsson och de andra initiativtagarna var väl förberedda. Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm hade på deras initiativ bildats i januari samma år, sedan man fått besked om att drättselnsnämnden skulle föreslå stadsfullmäktige att bifalla motionen. Genom anläggandet av koloniträdgårdsområden hoppades föreningen kunna sprida intresset för trädgårdsodling i vidare kretsar samt skapa förutsättningar för ökad självhushållning.

Till föreningens stiftande medlemmar hörde – förutom Anna Lindhagen, Anna Åbergsson och Karl Warburg – även arkitekten Lars Israel Wahlman (1870–1952) och trädgårdsmästaren Sigrid Hård af Segerstad. Efter något år tillkom trädgårdsarkitekten Enoch Cederpalm (1867–1938) och Stig Milles (1879–1970), en av sportstugerörelsens pionjärer. I föreningen fanns sålunda representanter för flera intresse-

och yrkesområden och tillsammans täckte de in nästan all kunskap som kunde behövas för att koloniträdgårdarna med lusthusen skulle kunna ordnas och skötas på ett så ändamålsenligt sätt som möjligt. Lars Israel Wahlman var en av de arkitekter som vid 1900-talets början engagerade sig i anläggandet av trädgårdar, både vid privatbostäder och för offentligheten. Det var alltså ett litet och väl sammanflätat nätverk med förgreningar åt många håll i samhället som engagerade sig i koloniträdgårdsfrågan.

Under de första åren ansvarade föreningen för fyra koloniträdgårdsområden med omkring 600 lotter. Dessa var Eriksdalslunden och Barnängen på Södermalm, vilka båda anlades 1906, samt de av Anna Lindhagen tidigare anlagda Fredhäll i Stadshagen och Söderbrunn på Norra Djurgården. Eriksdalslunden vid Årstaviken på Södermalm hade ur odlingssynpunkt ett synnerligen lämpligt läge i en söderslutning. Anna Lindhagen värnade särskilt mycket om detta förhållandevis orörda område som framför allt var bevuxet med pilar och slån, det lämnades därför delvis obebyggt. Delar av marken hade tidigare använts för tobaksodling, dess duglighet för odling var sålunda bekant sedan tidigare. Även delar av koloniområdet Barnängen, beläget nedanför Vita bergen och invid Hammarby sjö, hade tidigare använts för odling. Föreningen arrenderade i båda fallen marken av Stockholms stad.

Antalet koloniområden ökade från år till år. I Tanto på Södermalm, strax intill Eriksdalslunden, anlades under första världskriget flera koloniområden. Statens järnvägar ägde delar av marken och bland dem som hade kolonilotter fanns en del järnvägsanställda, men även anställda vid spårvägen. Dessa koloniområden finns alla kvar, men har beroende på järn-

Vy över Dalens koloniområde söder om Stockholm 1927. Området inhägnas av staket med vackert formade grindar. Lägg märke till de många flaggstängerna på kolonilotterna. Foto i Nordiska museets arkiv från Gatuoch fastighetskontoret i Stockholm.

vägens expansion och annan bebyggelse vid flera tillfällen minskats i omfång.

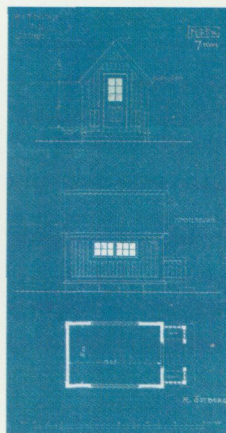
Koloniområdena blev snabbt mycket populära och när det inte längre gick att hitta lämplig mark innanför tullarna började föreningen söka efter mark längre bort från Stockholms innerstad. Alvik och Stora Mossen i Bromma samt Dalen i Enskede var de stadsdelar dit man först sökte sig. Här anlades flera koloniområden under 1910-talet. Dessa områden låg en bra bit från staden, men för koloniområdet i Stora Mossen underlättades transporter av spårvägen. Därefter följde bland annat Stugan och Ensta-Sundborg (även kallat Diane-lund) samt Svedmyra, samtliga tillkomna under 1910-talets sista år. Alla dessa koloniområden anlades på Stockholms

lantegendomar, dvs. mark som köpts in från privatpersoner för att kunna möjliggöra stadens expansion. De första områdena kunde uppföras tack vare lån från bland andra prins Eugen, Betty och Karl Warburg samt konstnären Eva Bonnier. Dessa personer bidrog även fortsättningsvis med medel till föreningens verksamhet. För de områden som tillkom under 1910-talet lånade staden ut pengar på förmånliga villkor.

Utformningen av koloniområdena med dess lotter och lusthus

Föreningen såg gärna att kolonisterna uppförde lusthus på lotterna, men för att skapa enhetlighet inom områdena skulle dessa byggas efter särskilda ritningar som kunde rekvireras från föreningen för en mindre summa. Det var likaså med avsikt att bevara så mycket orörd natur som möjligt. Anna Lindhagen praktiserade detta system redan vid de första områden som hon själv ansvarade för, och detta vidmakthölls senare av Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm. Flera arkitekter anlätades för att göra typritningar till lusthusen. Till de första hörde Lars Israel Wahlman och Ragnar Östberg, som gjorde upp ritningar redan 1903.

Lars Israel Wahlman gjorde åtminstone fyra olika förslag till lusthus. Byggnaderna skulle enligt ritningarna göras mycket enkla till konstruktionen och tänktes med spaljéer för att kläs in med klängväxter. Ville man ha dem mer stabila kunde de invändigt täckas med bräder eller segelduk. Lusthusen bestod i princip av ett öppet rum med sittbänkar och ett utrymme för trädgårdsredskap, men det är mycket detaljer och få raka linjer. Till formen är de fantasifulla och okon-

Ritning av Ragnar Östberg från Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

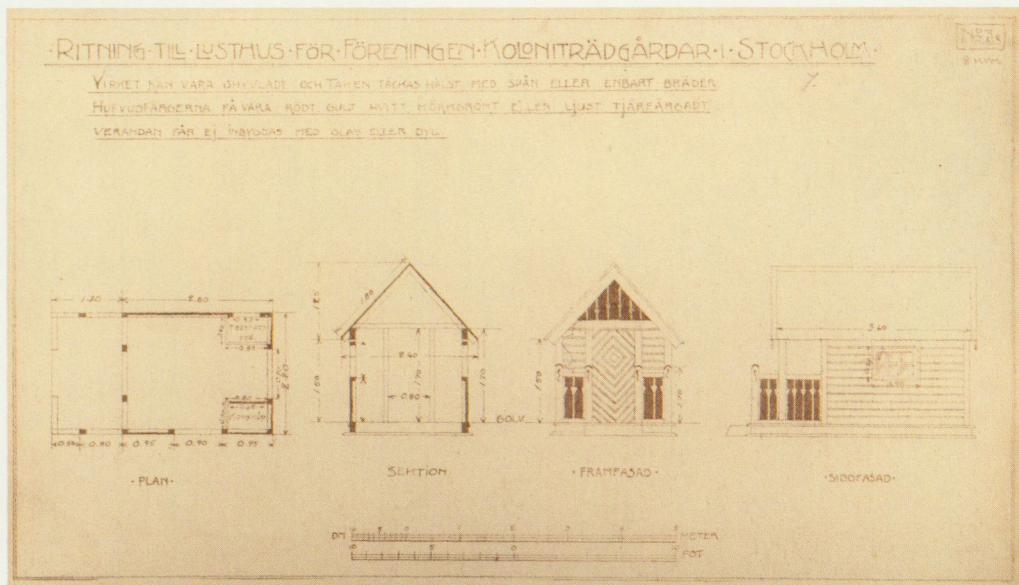
ventionella. För den ovane lusthusbyggaren kan det dock inte ha varit helt enkelt att följa Wahlmans ritningar. Det är också svårt att säga om några lusthus uppfördes efter hans ritningar, särskilt som det inte fanns någon möjlighet till övernattning i dem. Husen var förgängliga till karaktären, det är därför också mycket möjligt att de – i den mån de uppfördes – efter bara några få år revs eller byggdes om. För privatbostäder och offentliga parker kom Wahlman senare att rita ett flertal mindre hus som klart erinrar om hans ritningar till dessa lusthus, så även om hans typritningar inte spreds i någon större omfattning levde idén vidare. Ragnar Östbergs lusthus var kraftigare och framstår i formen som miniatyrer av tidens villabyggnader. De har färre detaljer än Wahlmans och de raka formerna överväger, vilket möjligen kan ha gjort Östbergs ritningar enklare att följa. Östberg ritade även en del andra byggnader, däribland en redskapsbod med regnskydd som 1904 uppfördes vid koloniområdet i Värtan.

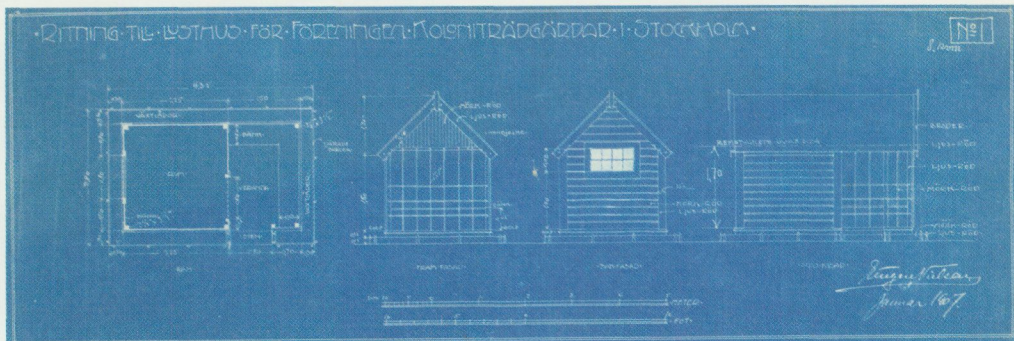
I takt med att föreningen fann sin form och fick en fastare organisation ökade utbudet av ritningar. 1909 kunde föreningen erbjuda kolonisterna tre olika ritningar, 1916 fanns ett femtontal ritningar att välja mellan. Förutom Ragnar Östberg och Lars Israel Wahlman bidrog Eugèn Nielsen, Ture Ryberg, Einar Larsson och Axel Forssén med ritningar. Anna Lindhagen och Anna Åbergsson gjorde också ett par olika ritningsförslag. Lusthusen varierade i storlek från drygt fem kvadratmeter upp till fjorton kvadratmeter. I koloniområdena innanför tullarna var lusthusens storlek begränsad till sex till åtta kvadratmeter. På kolonilotterna utanför stadens centrala delar, som i Bromma och Enskede, tilläts något större byggnader. De kunde göras ända upp till fjorton kvadratme-

ter, varav omkring tolv fick vara täckta, medan resterande yta var avsedd till förstukvist eller veranda. Ett skäl till att man tillät större lusthus utanför staden var att dessa kom att användas som sommarstugor och då krävdes det något större yta för att en familj skulle kunna övernatta i dem. De större lusthusen innehöll vanligen ett rum och en särskild köksdel. Koloniträdgårdsrörelsen utvecklades ungefär samtidigt med sportstugerörelsen, det finns även stora likheter i hur kolonistugan och sportstugan utformades.

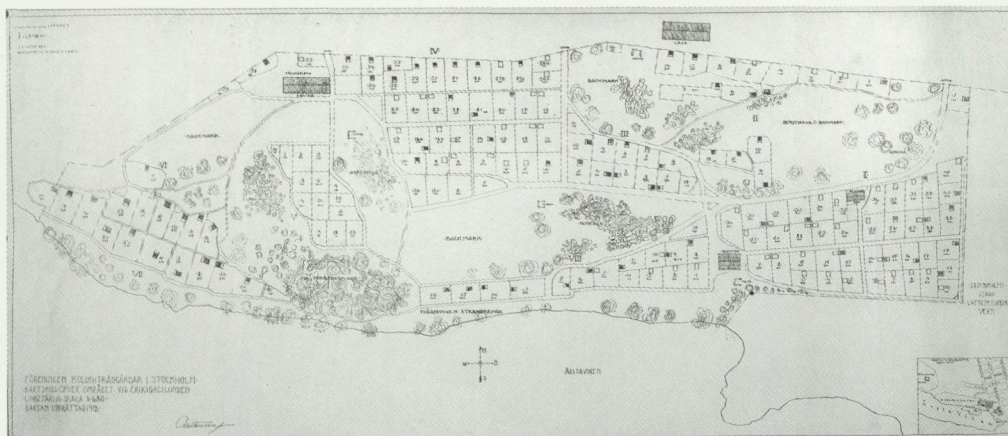
Enligt föreningens rekommendationer borde husen helst uppföras av ohyvlade bräder och målas i rött, vitt, gult, mörkgrönt eller med tjära. Taken skulle täckas med spån, bräder eller rött tegel. Verandorna eller förstukvistarna fick inte gla-

Lusthusen varierade i storlek och utbudet av ritningar ökade efter hand. Osignerad ritning från Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Ritning till kolonistuga av Eugèn Nielsen 1907. Med hjälp av detaljerade ritningar som den här förutsattes alla presumtiva kolonister kunna uppföra en egen kolonistuga. Ritning från Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Plan över Eriksdalslunden 1912. Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

samma redskapsskjul och regnskydd. Redskapsskjulen hade dessutom utrustats med särskilda avdelningar för tillagning av mat. I Söderbrunns koloniområde iordningställdes i en skogsduge även en plats med ett trettiotal bord med stolar.

Vanligtvis gjordes en övergripande plan till respektive koloniträdgårdsområde inför dess tillkomst. Planerna ansågs betydelsefulla som ett led i att skapa enhetliga områden och för att motverka en kåkstadskaraktär. De bjuder inte på någon större variation, men kan med fördel jämföras med de stadsplaner som upprättades för de samtida egnahemsområdena, även om de var betydligt mindre till ytan än dessa. Några säkra uppgifter om vilka som utarbetade planerna finns inte, men några gjordes av de arkitekter föreningen anlidade för att rita lusthusen, andra av trädgårdsarkitekten Enoch Cederpalm.

Särskilt Anna Lindhagen var, som redan nämnts, också angelägen om att de koloniområden som hade en naturskön belägenhet i så ringa grad som möjligt skulle inkräkta på den omgivande naturen. I de äldsta områdena låg husen därför förhållandevis glest och omgivningen närmast lotterna lämnades relativt obearbetad. Koloniområdena var vanligen inhägnade med spjälstaket och husen placerades oftast på rad utefter de vägar som ledde genom området. Kolonilotterna varierade i storlek från 200 till 350 kvadratmeter. Deras övergripande utseende kunde skifta mellan koloniområdena, men ett vanligt mönster är att lotten delas i två hälfter av en gång som leder från grinden och upp till huset. Blomplanteringarna lades vanligen invid eller framför huset medan odlingarna bredde ut sig bakom huset. I Eriksdalslunden var variationen större, där skilde sig lusthusens inplacering på

Kål, en viktig
köksväxt.

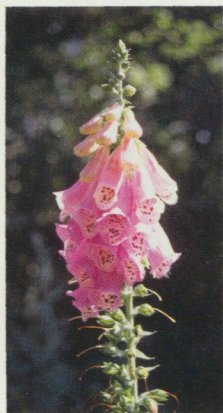
tomterna. I några områden – däribland Stora Mossen – ingick i enlighet med Anna Lindhagens idéer en allmän samlingsplats. Tillgången till vatten var naturligtvis av avgörande betydelse för att odlingen skulle bli framgångsrik, föreningen tillsåg därför vanligtvis att vatten drogs in i områdena, antingen på egen bekostnad eller genom stadens försorg.

Fram till 1915 anlades ett tiotal koloniområden. Från detta år och fram till 1920 tillkom ett mycket stort antal. Detta kan inte enbart förklaras med att föreningen hade lyckats sprida sitt budskap, utan det ska framför allt förklaras med första världskrigets utbrott och den stora matbrist som följde i dess spår. Det fanns helt enkelt ett betydligt större behov än under 1900-talets första år att vara självförsörjande med frukt och grönsaker, vilket ledde till ett ökat odlande. Ett återkommande problem för föreningen och de enskilda lottinnehavarna, i såväl Stockholm som övriga landet, var att arrendekontrakten gällde under en relativt kort tidsrymd. Detta skapade oro bland kolonisterna och gjorde det svårt att planera för en långsiktigare verksamhet. Problemet uppmärksammades redan 1910 av föreningen och lantegendomsnämnden, som framhöll att flera områden borde tas in i stadsplanen för att deras framtid därigenom skulle säkras.

Kostnaderna för att hyra en kolonilott varierade, men var i första hand beroende av dess storlek och tillgången på vatten. 1907 var arrendavgiften 5 öre per kvadratmeter och år. För en kolonilott på 200 kvadratmeter innebar det tio kronor om året. Därtill kom 75 öre om året för vattnet om sådant var indraget. Till detta ska läggas kostnaderna för att uppföra lusthuset, inklusive 25 öre för ritningen, samt kostnaderna för inköp av fröer och växter. Sammantaget kunde utgifterna

Tillgång på vatten var avgörande för en framgångsrik odling. Traneberg 1927. Foto i Nordiska museets arkiv från Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Digitalis.

under de första åren sålunda bli ganska stora, men hyreskostnaden kunde för den flitiga lottinnehavaren tjänas in på det som odlades. Anna Lindhagen och Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm tänkte sig att koloniträdgårdarna skulle ge de sämst ställda i samhället en drägligare tillvaro. Bland innehavarna till kolonilotterna fanns många arbetare, men även hantverkare och lägre tjänstemän. De allra fattigaste, som enligt Lindhagen bäst skulle behöva kolonilotterna, var däremot mycket sällan innehavare av koloniträdgårdar. De kunde helt enkelt inte avvara de pengar som behövdes för att hyra en kolonilott och skaffa fröer med mera. Dessutom behövde man kunna avsätta tid för att ta sig till lotten, särskilt om den låg utanför staden, samt för att sköta den.

Tillvaron i koloniträdgården var hårt reglerad. Ett särskilt kontrakt upprättades mellan varje lottinnehavare och Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm. Den som inte rättade sig efter föreningens föreskrifter kunde bli uppsagd. Innehavarna av kolonilotter protesterade ofta mot föreningens bestämmelser. Vanligtvis bildades lokalföreningar vid varje koloniområde, genom dessa försökte de öka sitt inflytande gentemot Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm. Oftast fick de ändå rätta sig efter uppställda reglementen. Trots bestämmelserna fanns det utrymme för individualitet och inget koloniområde var egentligen det andra likt. Lusthusen varierade i storlek och färg, liksom det som odlades. Till de vanligaste prydnaderna hörde flaggstänger, andra delar som utformades dekorativt och individuellt var grindarna till lotterna.

Till det som odlades hörde i första hand rotfrukter och grönsaker samt fruktträd och bärbuskar, men även blommor.

Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm såg gärna att lottinnehavarna uppförde lusthus på tomterna och för att uppmuntra detta delade man ut fruktträd gratis. Här är det fruktträdsutdelning i Dalens koloniområde vid 1900-talets början. Foto i Nordiska museets arkiv från Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Det fanns dock vissa restriktioner även när det gällde odlingen. Kolonilotterna fick inte planteras med enbart ett växtslag, till exempel potatis, de skulle innehålla viss variation. Föreningen var angelägen om att koloninnehavarna skulle uppföra lusthus på lotterna – de som gjorde detta belönades därför med ett fruktträd – för att därigenom kunna uppfylla en punkt i kontraktet som sa att den som uppförde ett lusthus

Fallfrukt år 2000. Foto Birgit Brånvall.

också skulle plantera ett fruktträd eller en större buske.

Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm hade utpräglat folkbildande ambitioner, vilket framträder särskilt tydligt i de arrangemang man med jämna mellanrum anordnade. I samband med nya koloniområdets tillkomst ordnade föreningen föredrag i trädgårdsskötsel i respektive område. Dessa hölls av bland andra Enoch Cederpalm, Sigrid Hård af Segerstad och Stina Swartling. Bergianska Trädgårdens trädgårdsdirek-

tör Carl Florin ställde sina tjänster till förfogande, man ordnade även särskild handledning i plantering av fruktträd. 1916 tillsatte Stockholms stads livsmedelsnämnd en trädgårdskonsulent med uppdrag att ge lottinnehavarna goda råd i grönsaksodling med mera. Folkbildningsförbundet erbjöd sig att sända ut vandringsbibliotek i koloniområdena, vilket föreningen välkomnade – på villkor att litteraturen begränsades till trädgårdsskötsel, växtlära, naturvetenskap, natur- och reseskildringar samt poesi.

Från ideell verksamhet till en del i stadens organisation

Tiden från Anna Lindhagens första initiativ 1903 fram till omkring 1920 kan ses som koloniträdgårdarnas etableringsperiod i Stockholm. Under denna tid byggdes verksamheten upp. Företeelsen byggde ursprungligen på enskilda personers vilja och möjlighet att arbeta ideellt. Efter hand som intresset för kolonilotter ökade blev Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm allt fastare organiserad. De personer som deltog i verksamheten kunde få en mindre ersättning för sina insatser. 1918 bildades Koloniträdgårdsrådet med syfte att bland annat yttra sig rörande tillkomsten av nya koloniområden, granska planer och upplåtelsevillkor samt följa byggnadsverksamheten och tillhandahålla typritningar för alla koloniområden, alltså inte enbart de som anlagts av Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm.

Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm ansvarade för sina koloniområden fram till 1921 då Stockholms stad tog över verksamheten. Innan detta skedde hade kolonisterna fått rösta om koloniområdena skulle drivas kooperativt eller

Barnängens koloniområde 1915. Foto i Nordiska museets arkiv från Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

direkt av staden, båda lösningarna förekom därefter. Anna Åbergsson, som varit kassör i föreningen sedan den grundades 1906, verkade som föreståndare för koloniträdgårdarna från 1921 fram till 1932. Därmed fanns det en tydlig kontinuitet i verksamheten. Verksamheten följer ett förhållandevis vanligt mönster – privatpersoners ideella engagemang övergår så småningom i en kommunal verksamhet.

Koloniområden anlades inte enbart av Föreningen Koloni-

Barnängens koloniområde 2000.

trädgårdar i Stockholm. Några anlades i kommunal regi, andra av kooperativa föreningar eller andra sammanslutningar. Föreningen hade emellertid visst inflytande även över dessa då till exempel deras typritningar ställdes till stadens förfogande.

Koloniträdgårdsområdet Åkeshov är ett bra exempel på hur verksamheten kunde se ut och vidareutvecklas. Området började anläggas 1917 med lotter och lusthus helt i enlighet

med Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholms reglemente. Året därpå bildade kolonisterna en lokalförening som skulle tillvarata deras intressen gentemot Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm. Under de första åren ökade antalet lotter stadigt, men 1919 när första världskriget var över och potatisbristen inte längre akut gick koloniantalet ned något.

När Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm lämnade över verksamheten till Stockholms stad 1921 övergick området i kooperativ drift, lokalföreningen bytte samtidigt namn till Koloniföreningen Linnea u.p.a. Istället för att kolonisterna som tidigare hade individuella kontrakt på ett år i taget med Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm – som i sin tur arrenderade marken av Stockholms stad – kunde föreningen nu teckna kontrakt på betydligt längre tid direkt med Stockholms stad. Detta gav en annan säkerhet och koloniområdet utvecklades under de följande åren. En redskapsbod byggdes delvis om till en gemensam handelsbod, vidare anlades en festplats och en dansbana. Midsommarfiranden och andra festligheter var ett sätt att skapa gemenskap mellan lottinnehavarna och en viktig del av vistelsen i koloniområdena. Från 1920-talet blev det tillåtet att uppföra större kolonistugor, omkring 22 kvadratmeter. På grund av bostadsbristen kom en del av dessa att användas för åretruntboende, vilket egentligen inte var tillåtet. Detta koloniområde finns inte kvar, när Bromma började byggas ut under 1930-talet togs det i anspråk för bostadshus och vägar.

I början av 1920-talet gick koloniträdgårdsrörelsen in i en ny fas. Då kriget var över var livsmedelsbristen inte längre lika akut och följlaktligen fanns det de som menade att koloniområdena inte hade riktigt lika stor betydelse längre. Flera

koloniområden hotades av rivning på 1930-talet med anledning av stadens expansion, en del togs in i stadsplanen, andra försvann. Anna Lindhagens bror Carl Lindhagen lade under 1920-talet och början av 1930-talet flera motioner med syfte att framhäva koloniområdenas betydelse i ett större samhällsperspektiv. De skäl han anförde för att så många koloniområden som möjligt skulle bevaras, eller att nya skulle uppföras som ersättning för de som togs bort, ligger mycket nära de Anna Lindhagen och hennes medarbetare hade framfört tidigare under 1900-talet. Ett argument som bland annat Anna Åbergsson framförde var att den ökade sundhet som varje koloninnehavare uppnådde samtidigt skulle minska stadens utgifter för sjukvård med mera.

Endast ett par av de äldsta koloniområdena har bevarats, däribland Söderbrunn, Eriksdalslunden och Barnängen. Värtan på Norra Djurgården och Fredhäll i Stadshagen finns däremot inte kvar. En del områden har minskat i omfång, andra bebyggdes med bostadshus eller fick lämna plats för gator redan omkring 1930. Å andra sidan har några ökat i omfång, däribland Söderbrunn som också fått ett extra starkt skydd eftersom det är beläget inom Nationalstadsparken. Koloniområden har tillkommit under hela 1900-talet och idag finns i Stockholmstrakten drygt 10 000 kolonilotter fördelade på omkring 150 områden. De har bidragit till att delar av staden har förblivit öppna och gröna, och deras betydelse för stadsmiljön och stadsbors möjlighet att i storstadens skugga odla frukt och grönsaker och njuta av den egna täppan kan knappast överskattas.

Odlarna på berget – om Södra Tantolunden

MARIA MOBERG

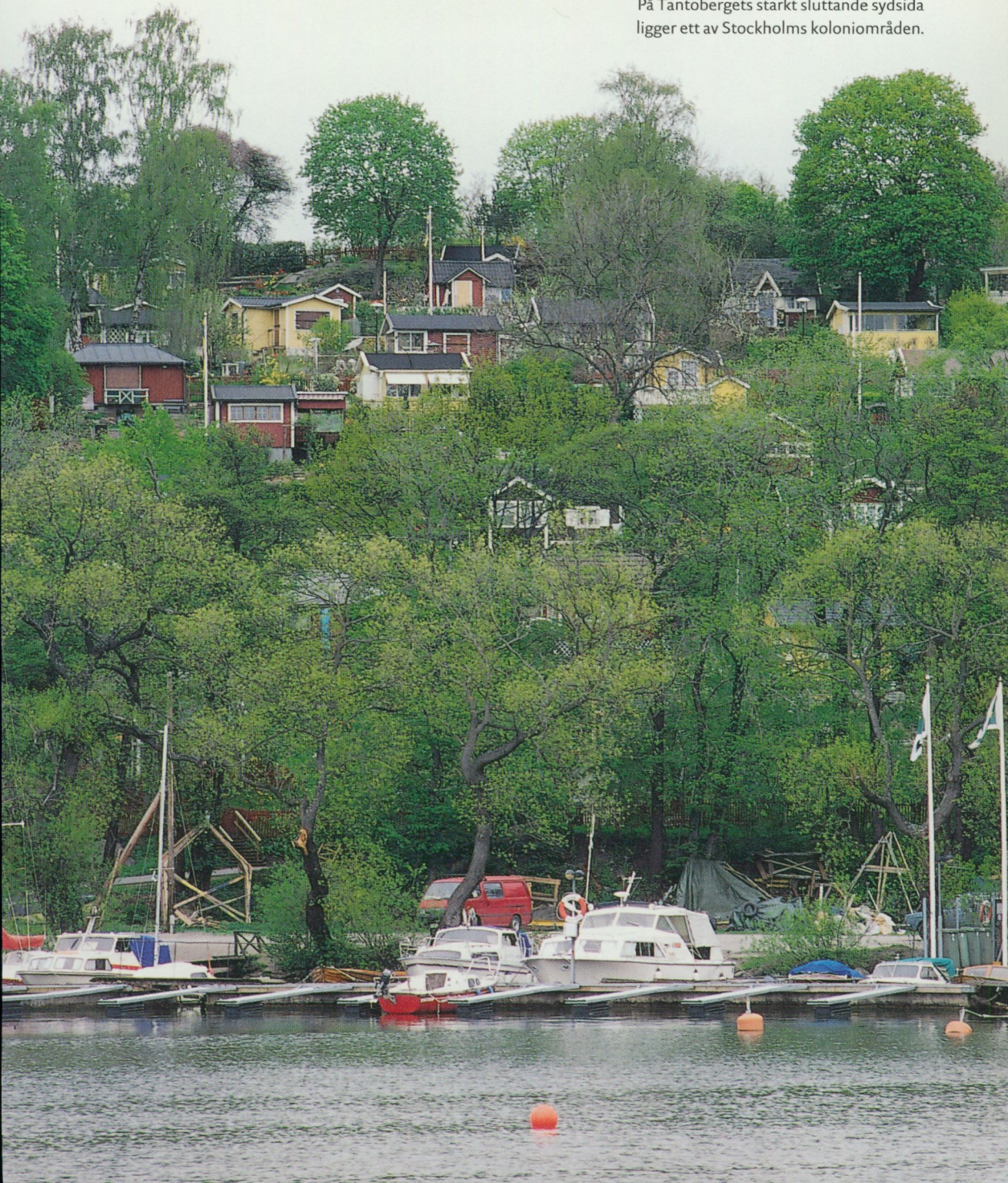
är arkitekt och odlare och sedan 1995 kolonist i Södra Tantolundens koloniförening. Hon är också medlem i föreningen Sesam, ett sällskap för fröodling och beskydd av kulturväxter.

Under åren 1993–2002 var hon engagerad i arbetet med koloniträdgårdarna på Skansen.

Stockholm har i dag 83 koloniföreningar varav 9 i innerstan. En av dessa är Södra Tantolundens Koloniförening i stadsdelen Södermalm. Koloniområdet ligger på Tantobergets starkt sluttande södra sida och härifrån har man en vidsträckt utsikt över vattnet med Årstabron, Årsta holmar och Liljeholmsbron. Området ligger i en av Södermalms parker, Tantolunden, och gränsar till andra koloniområden som Tanto Mindre och Tanto Norra. Det är öppet för besökare och många människor promenerar igenom området under alla tider på året.

Föreningen har skänkt två av sina äldre stugor till Skansen. Båda byggdes under 1920-talet men i sitt nya sammanhang representerar de två olika perioder, 1920-tal och 1940-tal. På Skansen har stugorna renoverats och fått en tidstypisk inredning. Till husen hör två mindre trädgårdar planterade med växter som var vanliga vid den tid som stugorna representerar. (I Mats Jansons artikel beskrivs Skansens två kolonistugor.)

På Tantobergets starkt sluttande sydsida ligger ett av Stockholms koloniområden.

Södermalm i början av 1900-talet

I början av 1900-talet var Södermalm en snabbt växande stadsdel. Västra Södermalm, nuvarande Högalid, planerades först och återfinns i den stadsplan som antogs 1880. I denna del av Södermalm låg sedan länge ett stort antal industrier, bland annat flera bryggerier, varvsverksamhet, en skofabrik och mekaniska verkstäder. Tanto sockerbruk, som var en av dessa industrier, började sin verksamhet som kronobränneri 1767 och gick 1907 upp i Svenska Sockerfabriks AB.

1865 bodde 133 361 personer i Stockholm och befolkningen ökade fram till 1915 med 386 000 personer. De som bodde på Södermalm var till största delen arbetare med låga

Karta över Södra Tantolundens koloniområde, troligen 1947.
Markerade tomter visar de stugor som flyttats till Skansen.

Tanto sockerbruk, litografi av G. Pabst i Sveriges industriella etablissementer.

inkomster. Trots att det byggdes många nya hyreshus i stadsdelen var bostadsbristen stor och många familjer levde under svåra förhållanden.

En del arbetsgivare, bland andra Tanto sockerbruk, tillhandahöll bostäder åt sina anställda. I boken »Tanto, en utmark« skriver Per Anders Fogelström om arbetarna vid bruket: »Arbetarbostäderna på fabriken område är främst avsedda för de gifta arbetarna. De består av ett rum och kök och är eftersökta men räcker inte till för alla. Man betalar 150 kronor för

rum och kök i trähusen, något mer i stenhusen. Lägenheter-
na saknade långt in på 1900-talet vatten och avlopp och först
1945 fick man wc på vinden.«

Arbetarbstädernas hyresgäster hade ingen semester och
de hade inte heller råd att hyra sommarnöje. Nu ersattes det
av ett potatisland på sockerbolagets tomt eller en kolonilott
på Tantoberget.

Ett populärt utflyktsmål för söderborna var Tantolunden
som hade anlagts redan på 1880-talet. Parken var förmodligen
det enda sommarnöje som många av arbetarna hade tillgång
till. Området hade tidigare använts som betesmark för kor
från malmgårdarna på Södermalm. Här hade man också odlat
tobak som torkades i lador. Under hungersnöden som följde
på första världskriget brukades delar av parken för odling.

Koloniföreningen Södra Tanto u.p.a.

1915 upplät Stockholms stad mark på Tantobergets sydsida
till ett hundratal icke-organiserade odlare för odling av pota-
tis. Odlarna fick själva »sticka ut en ruta« och formerna på
dessa varierade. Det är orsaken till att föreningens tomter än
i dag har en oregelbunden form.

Varje odlare skulle betala en avgift till staden och de första
åren sköttes uthyrningen av en notarie Lindh. Avgiften beta-
lades inte alltid punktligt av alla och notarien lämnade istället
över ärendet till Byggnadskontoret. Där ansåg man det enk-
lare att hyra ut hela området till en person som i sin tur skul-
le hyra ut till odlarna. Rykten gick om att en man vid namn
Kalling på Jägaregatan skulle hyra hela området. Notarien,
som enligt egen utsago var en human person, ingrep och

uppmanade istället odlarna att tillsammans bilda en förening som kunde hyra området och arrendera ut lotter till sina medlemmar. Man följde hans råd och en söndagsmorgon i maj samlades en majoritet av odlarna och beslöt att tillsätta en interimstyrelse. Den 31 oktober 1917 antogs stadgarna i Koloniföreningen Södra Tanto u.p.a., senare Koloniföreningen Södra Tantolunden.

Två öre per kvadratmetertill dagvakten

Föreningens första kontrakt med staden skrevs den 4 april 1918. Där framgår det att området man arrenderade var

I matbristens Stockholm måste de lockande odlingarna bevakas.

13 500 kvadratmeter odlingsbar mark och att hyran, som var 300 kr per år, skulle betalas till stadens kassakontor senast 1 juli. Den totala ytan var betydligt större men det mesta var berg.

Arrendetiden löpte med ett år i taget och det skulle dröja många år innan kolonisterna kunde planera sina odlingar mer långsiktigt. Notarie Lindh erbjöd sig även att ordna fram en karta över området så att odlarna kunde kontrollera att yta och arrende stämde överens. Denna karta har tyvärr inte återfunnits.

I den första medlemsförteckningen från 1918 finns 108 medlemmar varav endast en var bosatt i en annan stadsdel än Maria eller Högalid. Inträdesavgiften var 25 öre, årsavgiften 50 öre och arrendet för odlad mark 2 öre per kvadratmeter. I avgiften ingick också ett tillägg på 2 öre per kvadratmeter för dagvakten Karlbärg, som bevakade odlingarna under tiden 20 juli–8 oktober. För det arbetet fick han 338 kronor. Att det behövdes någon som såg till odlingarna under dagtid berodde på att bristen på mat gjorde området attraktivt för de mest hungriga. För att bli antagen som medlem krävdes att man var en välkänd person med fast bostad som kunde styrkas med ett mantalsskrivningsbevis. Det var inte heller tillåtet att ha kolonilott i något annat område.

Under många år kämpade föreningen för att få längre arrendekontrakt men staden var inte intresserad. Först 1952 förlängdes kontraktstiden till fem år och 1974 fick föreningen sitt första 25-årskontrakt. 1985 reglerades arrendekontrakten på nytt med bland annat ett 25-årskontrakt som resultat.

Hot om nedläggning

Antalet koloniområden minskade i takt med att staden växte. Under åren 1919–32 försvann drygt 800 kolonister från stadens mark och ytterligare drygt 3 000 skulle sägas upp för att lämna plats för ny bebyggelse. 1939 beslöt Stockholms stadsfullmäktige att koloniområden inte skulle läggas in i stadsplanen och att den längsta tiden för arrende skulle vara 25 år.

1930 nämndes för första gången att Södra Tantolundens koloniområde hotades av stadens byggplaner och denna gång handlade det om det planerade Södersjukhuset. Oron över planerna framgår av många årsberättelser och styrelsen uppmanade medlemmarna att »inte taga saken allt för nervöst«. Trots detta var det flera kolonister som sålde sina stugor och föreningen fick för första gången problem med medlemmar som inte skötte odlingar och tomter ordentligt, vilket kommenterades vid flera årsmöten. Som en motåtgärd mot stadens byggplaner föreslog styrelsen att man skulle plantera många vackra träd för att staden skulle uppfatta berget som en parkanläggning »som de tycka det är synd att spoliera« och att medlemmarna skulle »sköta och väl vårda sina täpor«. Några år senare byggdes Södersjukhuset vid Eriksdalslunden, sydost om Tantolunden.

Opinionsmöte

I början av 1960-talet hotades åter koloniföreningens existens. Området började bli slitet och nedgånget och det fanns politiska krafter som ville riva de gamla stugorna. 1966 ordnade kolonisterna i Stockholm ett opinionsmöte i Medborgarhuset för att bevara och renovera innerstadskolonierna.

Frivuxet lusthus, ursprungligen en kiosk, som flyttats och överlevt rivningshot och nybyggnadsplaner. Huset står i Eriksdalslunden intill Tanto.

Utsikt över Årstabron
1982 från lott 49 på
Tantoberget. Foto
Brita von Knorring
©Nordiska museet.

Mötet resulterade i ett beslut att bland annat Södra Tanto-
lundens koloniområde skulle renoveras och få nya staket,
vattenledningar, toaletter och ett föreningshus. Det senare
byggdes först på 1980-talet och då med egna medel. Invest-
eringarna skulle betalas på 25 år vilket innebar att arrendet
ökade från 8 till 56 öre per kvadratmeter.

I Stadskollegiets utlåtande 1969 angående principförslag
om bevarande av äldre koloniträdgårdar i innerstaden kan
man läsa följande beskrivning av området: »Husen i Tanto-
lundens koloniområden, särskilt i Tanto Södra, är av den ka-
raktär som man helst ser i kolonier, och gör i allmänhet skäl
för den ursprungliga benämningen lusthus. Några är frivux-
na, andra utvecklade ur en ursprunglig typstuga, andra åter-
igen små avslutade mästerverk. Det är en tradition som med-
ger stor frihet inom den mycket lilla skalan och inte tål någon
tuktande likriktande hand. Det är inte sportstugans eller mi-
niatyrvillans sort som skall uppmuntras utan just trädgårds-
paviljongens. Den täckande målningen i klara friska färgto-
ner ger, när den är som bäst, den lyckliga karaktären och är
en säker utgångspunkt även för det framtida underhållet.«

Under mitten av 1970-talet utökades antalet lotter vid två
tillfällen, bland annat genom att man flyttade in ett antal ko-
lonister med stugor från Västberga. I dag har föreningen 110
medlemmar och det finns stugor på alla tomter utom en.

Ivriga förespråkare

Föreningen hade under många år god hjälp av Anna Åbergs-
son som var anställd på Fastighetskontorets koloniträdgårds-
expedition, även om man ibland tyckte att hon lade sig i lite

för mycket. Åbergsson var en av de ivrigaste förespråkarna för kolonirörelsen och bistod föreningarna vid många tillfällen. En annan eldsjäl som stödde föreningen under många år var Curt Jeppson, även han fanns på koloniträdgårdsexpeditionen och hade ansvar för stadens alla koloniområden.

Under åren som gått har många kolonister varit engagerade i styrelsearbete och underhåll av byggnader och vattenledning. En som avviker lite från den gängse bilden av en kolonist är Percy Ahnhem. Någon odlare var han inte men fungerade under många år som föreningens ordförande och var starkt engagerad i koloniträdgårdsrörelsen. Han arbetade som advokat, och var god vän med Curt Jeppson. Tillsammans skrev de arrenderegler för kolonister. Ahnhem ville ändra synen på koloniverksamheten och efter en skövling av Enskededalens kolonier stred han för att koloniområden skulle skyddas i stadsplanen. Sin egen kolonistuga skänkte han till Skansen 1980.

De första stugorna

I det första kontraktet från 1918 med Stockholms stad beskrivs stugorna som »lusthus«. De fick inte vara större än 14 kvadratmeter taktäckt areal, varav högst 12,5 kvadratmeter inbyggd. De stugor som inte överensstämde med reglerna skulle byggas om eller rivas. Det går inte att utläsa av föreningens handlingar när de första stugorna byggdes. Enligt det första kontraktet verkar det som om det redan då fanns stugor på berget, men 1921 noterades det för första gången i medlemslistan att det var 12 lotter med stugor i området. I ett kåseri om Tantolundens koloniområde i Dagens Nyheter i

juni 1957 skriver Erik Asklund hur han som liten pojke fick följa med »... lyckligt lottade skolkamrater vars föräldrar hade en liten stuga och en täppa på berget. Då var det inte så fint som nu. Inga gångar, inga staket, inga stenpartier. Bara rankiga skjul där man förvarade spaden, krattan och andra redskap.«

Anna Lindhagen använde också beteckningen »lusthus«. Hon gav kolonisterna tydliga regler för hur husen skulle se ut och de fick inte vara oproportionerliga eller pråliga.

Föreningen Koloniträdgården gav 1915 och 1918 ut typritningar på kolonistugor där man noga angav material och lämpliga fasadfärger som rött, gult, brunt eller gråbrunt.

Husen kunde strykas med till exempel järnvitriol. Ohyvlad virke gick bra och var dessutom billigare än hyvlad. Detta var helt i linje med Anna Lindhagens åsikter.

Lott 32 i Södra Tantolunden med äldre stuga som idag är riven. Foto i Nordiska museets arkiv från Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Kolonistugornas inredning var enkel och funktionell.

Stugan, som stod på en stensockel, bestod av en liten förstuvist, sovalkov, minimalt kök och storstuga. Materialet på ytterväggen var sågad panel med locklist och på yttertaket låg en- eller tvåkupiga takpannor. Invändigt kunde väggarna vara tapetserade eller klädda med pärlspont. De små fönstren var enkla bågar med spröjs.

Det var tillåtet att bo i stugorna mellan 1 april och 1 oktober, vilket också var den period då vattnet var påkopplat, och

den regeln gäller även idag. Det framgår inte av protokollen hur vanligt det var bland kolonisterna i Södra Tanto att man bodde i stugorna längre perioder. Majoriteten av medlemmarna var skrivna i Maria och Högalids församlingar och hade därför nära hem.

De flesta husen byggdes förmodligen av kolonisterna själva och eftersom många av dem arbetade vid sockerbruket tog man det byggnadsmaterial som fanns till hands – sockerlådor. Ibland har man också använt billådor, det vill säga emballage från importerade bilar som man fick tag på i hamnen. Men dessa material var dock inte särskilt hållbara. Stugorna var enkla, oisolerade byggnader, ibland med en liten ved- eller fotogenkamin som enda värmekälla.

Äldre stuga på lott 30. Foto från 1959 genom dåvarande ägaren Ragnar Gustavsson.
©Nordiska museet.

Dagens stugor

I dag, i början av 2000-talet, är stugorna betydligt större. Efter 1969 ändrades byggreglerna och man började regelmässigt bygga 14 kvadratmeter under tak, plus en veranda. Till en början var storleken på verandan 10 kvadratmeter, men den ändrades till 6 kvadratmeter öppen eller inbyggd veranda och ett förråd på 3 kvadratmeter.

Det krävs bygglov för att riva, bygga till, göra förändringar i fasad och liknande. Storleken på stugorna varierar mellan olika föreningar, men innerstadskoloniernas stugor är i regel

Samma stuga som föregående, lott 30, år 2000.

20-talsstuga på lott 16A.

mindre än de som ligger en bit utanför staden. Stockholms stad tillhandahåller inte längre typritningar på stugor, vilket gör att utseendet på dagens stugor varierar.

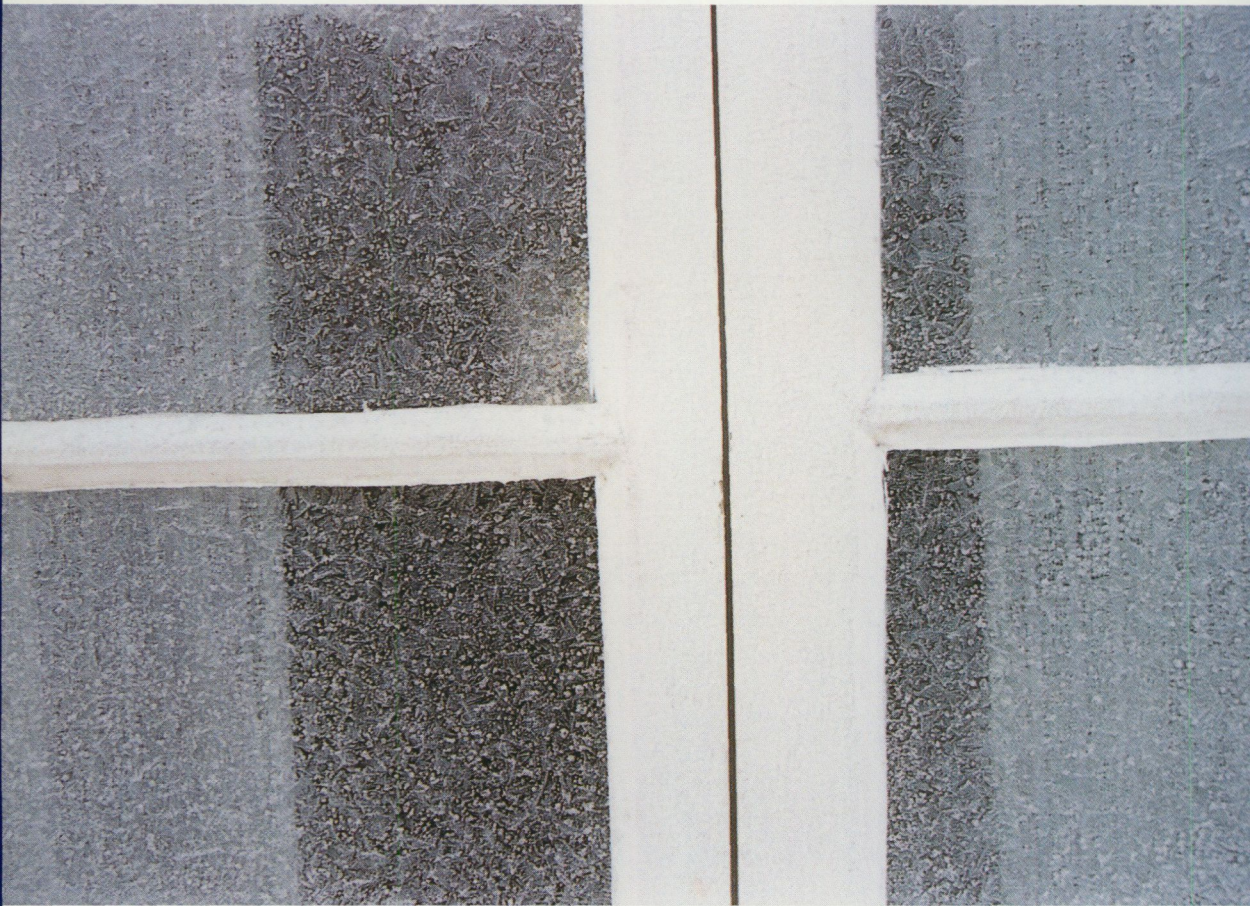
I Tanto finns dels några äldre stugor från föreningens första år (en del av dessa är tillbyggda under olika perioder), dels så kallade valstugor, enklare »kataloghus« samt enstaka arkitektritade stugor. Några av de äldre stugorna har fått namn som »Solhem«, »Askebo« och »Gullebo«.

El och telefon först på 1970-talet

Många kolonister ville ha telefon i stugan men staden motsatte sig telefonstolpar i parken. När koloniområdet 1974 blev del av en områdesplan kunde Televerket göra markarbeten, och 1976 enades alla parter om en lösning med en ytligt nedgrävd telekabel. Detta aktualiserade också frågan om elektricitet och 1977 anslöt sig 72 kolonister till Stockholms Energiverk.

Elektrisk värme kom i de flesta stugor att ersätta de gamla kaminerna. Alla kolonister var dock inte förtjusta över moderniseringen av området eftersom det inte ansågs vara förenligt med bilden av kolonilivet. I jubileumsskriften för 60-årskalaset skrev ordförande Percy Ahnhem: »En koloni borde vara en ständig påminnelse om hur primitivt våra föräldrar hade det. Det skulle skapa en sorts ödmjukhet och tillika tacksamhet mot våra företrädare. Men bort det. Moderna kolonister är icke nostalgiska. Ej ens på Tantoberget.«

Dagens stugor är många gånger lika välutrustade som den permanenta bostaden men trots det är det få kolonister som verkligen flyttar ut i stugan för att bo där större delen av sä-

Många kolonister tittar till sina stugor även på vintern.

ongen. Däremot finns det en hel del kolonister som besöker kolonin varje dag och även vintertid tar sig upp på berget ett par gånger i veckan för att titta till huset och mata fåglarna.

Tyvärr finns det kolonister som också har villa eller fritidshus vilket gör att deras stugor och trädgårdar står tomma och misskötta under större delen av sommaren. Trots både muntliga och skriftliga påpekanden vill de inte bättra sig eller göra sig av med stugan. Detta är ett problem som många koloniföreningar delar och som det i dagsläget inte finns någon enkel lösning på. Det finns visserligen möjlighet att utesluta medlemmar som inte sköter sig, men det händer sällan.

Köpa och sälja stuga

För att kunna köpa en stuga i Södra Tantolunden anmäler man sitt intresse till föreningens styrelse och därefter blir man placerad på en intresselista. I dag har föreningen drygt 350 personer i kö som väntar på ett erbjudande. Det kan dröja åtskilliga år innan det kommer.

Arkitektritad stuga med utsikt över Årstabron år 2000.

Vid en stugförsäljning praktiseras så kallat hembudsförfarande med priskontroll. Det innebär att föreningen bestämmer både vem som får köpa och priset för överlåtelsen. Värderingen, som föreningen gör själv, utgår från byggnadens ålder, storlek och skick. Hänsyn tas också till viss fast inredning, murar och stenlagda gångar, större buskar och träd. Läge och utsikt värderas ej vilket gör prissättningen ganska enhetlig. Priserna ligger på en rimlig nivå och därför är en kolonistuga för många ett bra alternativ till fritidshus.

En stuga i Södra Tantolunden kan gå i arv eller testamenteras bort efter dödsfall men inte skrivas över på barn eller barnbarn så länge ägaren lever.

Potatis, kålrötter – och blommor

Stockholms Stads Drätselnämnd gav den nybildade koloniföreningen anvisningar om hur lotterna på bästa sätt skulle ordnas och planteras. Under de första åren på Tantoberget odlade kolonisterna förmodligen endast potatis och kålrötter. Potatisutsädet subventionerades av staden och Stockholms stads odlingskommitté försåg varje odlare med 10 kilo potatis à 33 öre kilot.

Eftersom det rådde stor brist på mat kunde kolonisterna råka ut för att potatisen stals innan den hade hunnit i jorden. Därför organiserade styrelsen sommaren 1918 både dag- och nattvakt vid odlingarna.

Potatis och kålrötter fick så småningom ge plats för andra grönsaker, blommor, frukt och bär. Stockholms stad bistod med råd om hur trädgården skulle skötas och vilka grödor som var lämpliga att odla. Tidningen Koloniträdgården, ut-

Under de första åren odlade kolonisterna i Tanto mest potatis.

given av koloniträdgårdsförbundet, gav i många artiklar råd om vilka växter som passade för den lilla trädgården. I återkommande artiklar beskrev man idealträdgården och hur den borde planeras: »Själva stugan bör helst vara inramad av klängväxter såsom vildvin med vackert grönt, på hösten rött, bladverk gärna blandat med sippranka (*Clematis Jackmani*) med stora blomklockor. De tvenne å omse sidor om huvudgången löpande listerna bör för att kvarhålla jorden stensättas med mindre, ojämna stenar eller förses med en gräskant. På rabatterna planteras sedan ett- eller fleråriga blommor så

Klängande humle.
Foto Birgit Brånvall.

att de ifråga om såväl färg som storlek ej bilda ett alltför stort virrvarr.« (Ur tidningen Koloniträdgården, 1920-talet.)

Utbudet av sorter var rikt under 1930-50-talen, framför allt när det gällde grönsaker. I dag finns en del av dessa sorter kvar tack vare genbanker och entusiastiska odlare, men många har tyvärr försvunnit för gott.

I Södra Tantolunden begränsades valet av grödor av det tunna jordlagret. Av den anledningen planterade man inte fruktträd utan valde istället mindre prydnadsträd och buskar. Föreningens styrelse var under de första trettio åren mycket tydlig i sina krav när det gällde skötseln av trädgården och odlingarna. Tillsammans med en representant från staden gjorde man regelbundna inspektionsrundor i området. Den kolonist som inte levde upp till kraven fick tillsägelse och om ingen bättring skedde kunde kolonisten bli utesluten ur föreningen.

I årsberättelsen från 1923 uppmanar man medlemmarna att fortsätta sköta sig »så att vi slipper att få fröken Åbergsson att styra och ställa i kolonien«. Man lämnade också en skrivelse till rektorerna i Maria och Högalids församlingar eftersom det förekom problem med skolbarn som pallade frukt och förstörde odlingarna. Samma år deltog föreningens ordförande med blommor och grönsaksprodukter i en odlingsutställning i Blå Hallen.

Tävlingar och kurser

1928 inbjöds föreningen av Anna Åbergsson att delta i ytterligare en utställning samt i en tävling i »Bäst skötta koloniträdgård«. Tidningen Koloniträdgården gjorde reportage

från prydliga och föredömligt skötta trädgårdar, men om någon kolonist i Södra Tantolunden tillhörde de utvalda framgår inte.

Inom Stockholmskretsen fanns det ett intresse för att, i propagandasyfte, genomföra ett gemensamt filmprojekt. Arbetet i koloniträdgården, från vårens trädbeskärning till höstens skörd, skulle skildras med bilder från alla föreningarna. Om projektet blev av är osäkert, men föreningen bidrog med 20 kronor.

Koloniträdgårdsförbundet ordnade kurser i bland annat besprutning och föreningen kunde av förbundets konsulenter få hjälp med trädbeskärning. Under flera år på 1950-talet drabbades vissa lotter av så kallad potatisål. Som åtgärd bestämde staden att potatis och tomater inte fick odlas oftare än vart tredje år på samma yta.

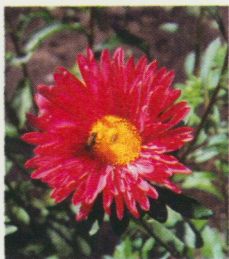
»Minsta fläck är tillvaratagen«

Skildringar av odlingar och grödor är i föreningens årsberättelser mycket knapphändiga och det är svårt att veta vilka växter man föredrog att odla på Tantoberget. Ska man tro Erik Asklund när han beskriver sitt favoritkoloniområde så odlades här det mesta: potatis, morötter, gurka, tomater, hallon, krusbär, rosor, löjtnantshjärta, dahlior och ringblommor. Det fanns också något ovanligare växter som tibast och japansk pil. De flesta trädgårdar var mycket prydliga med raka grusgångar och välansade rabatter där blommorna vällde ut.

Asklund beskriver hur »minsta fläck är tillvaratagen«. En liten rundel med zinnia, långa rosenland, hallonplanteringar i dubbla rader och otaliga stenpartier med blommor i alla fär-

Blommor i varje skreva.

ger: »Varje skreva, varje sten är som överklädd med olika sorters blommor.«

Många av de växter som Asklund räknar upp finns fortfarande i trädgårdarna. Vanliga är också den höga rudbeckian, bondpionerna, dagliljorna och inte minst syrenerna. Samma växter finns i många trädgårdar och det är tydligt att grannar har delat med sig av överskottet då som nu när Tanto Mindre, Tanto Norra och Tanto Södra har gemensamma växtbyttardagar. Bär och frukt togs tillvara som saft och sylt, på samma sätt som många kolonister gör även i dag.

Med åren har gräsmattorna blivit större på bekostnad av grönsaksland och rabatter, men de senaste åren har intresset för nyttoväxter ökat. Kanske får vi om några år se grönsaks- och blomsterodlingar dominera i trädgårdarna igen. Koloniträdgårdsförbundet ordnar varje år kurser i odling och hos många av de nya medlemmarna märks ett intresse för att utbilda sig.

Kompostering då som nu

På Tantobergets södersluttning är jordlagret tunt och lätt, och om man vill ha en bra odling och stora skördar måste man vara uppfinningsrik. En sluttande tomt gör att jorden lätt »rinner i väg« när det regnar och blåser, och därför har kolonisterna under alla år byggt terrasser och murar av olika typer. Upphöjda odlingsbäddar, blötbäddar och containerodling är några alternativ till traditionella trädgårdsland. Täckodling med olika material förekommer och är ett bra sätt att bevara fukten i jorden och spara på vattnet. Ett ökat miljömedvetande gör också att man bättre tar om hand sitt

Lott 68.

köks- och trädgårdsavfall när resurserna går tillbaka till den egna odlingen.

Vid årsmötet 1930 diskuterades renhållningen i området och styrelsen uppmanade medlemmarna att kompostera papper, ogräs och köksavfall, vilket ledde till en del osämja mellan grannar eftersom alla inte skötte komposterna på rätt sätt. Fortfarande har en del kolonister en motvilja mot att kompostera på sin egen tomt eftersom man är rädd för att det ska börja lukta illa eller dra till sig råttor.

Ett alternativ till den öppna trädgårdskomposten är varmkomposten som finns i olika utföranden. Den är för det mesta både lukt- och råttssäker och börjar bli allt vanligare i området.

Varje höst hyr föreningen en bensindriven flistugg som ställs upp på ett par platser i området. Hit kan kolonisterna ta större grenar och ris som inte går att lägga direkt i kompos-

Bisvärm. Foto J. E.
Anderbjörk 1939
©Nordiska museet.

ten. Fliset kan de som vill ta till sina egna odlingar eller trädgårdsgångar.

Det har flera gånger diskuterats att anlägga en gemensam kompost i större format, men det kräver att en eller ett par personer åtar sig att sköta den och att undervisa medlemmarna om vad som är lämpligt att kompostera.

Fram till mitten av 1980-talet fanns det bikupor i området. En entusiastisk kolonist hade flera kupor på sin tomt, men ingen vill ta över sysslan. Efter flera år utan bin beslöt föreningen att hyra kupor och låta en biodlare sköta allt arbete. Det fungerar utmärkt och skördarna på fruktträd och bärbuskar har blivit större. Bina kommer i gång tidigt på våren eftersom det finns så gott om vårbloommande lökväxter över hela området, och den första honungen på säsongen är fantastiskt god.

Ont om vatten och behov av grus

En förutsättning för att kunna odla är att det finns tillgång till vatten. I början av 1920-talet gick därför flera nyblivna kolonister ihop om en gemensam vattenledning. Den första delen av vattenledningen kostade 1 030 kronor och 55 öre. Denna särskilda vattenledningssammanslutning fanns kvar till 1943. Ledningarna byggdes successivt ut, och 1970 fick systemet sin nuvarande omfattning då det gjordes en helt ny anläggning projekterad av Fastighetskontorets anläggningsbyrå.

Vattnet är en återkommande punkt i gamla mötesprotokoll och verksamhetsberättelser och den största källan till gräl mellan medlemmarna. 1926 bad styrelsen Anna Åbergsson att ordna en separat vattenpost för en intelligande fotbolls-

Näckrosdamm på lott 28.

plan då man inte längre ville »hava fotbollsspelarna att bada i vårt första vattenkar vilket många gånger var ganska anstötligt«. Efter det fick både fotbollsplanen och en teater i parken en egen vattenpost.

Varma somrar var det som sagt vattnet man grälade om mest. De som bodde längst upp i sluttningen fick inget vatten om alla de som bodde längre ner vattnade samtidigt. För att lösa problemet infördes vattningsförbud under vissa tider på dagen och man upprättade ett schema över när och vilka som fick vattna. Det fanns kolonister som inte följde reglerna och smygvattnade på tider de inte fick. Detta ledde till klagomål från dem som inte fick vatten »ens till kaffet«.

Vattenledningen låg ytligt vilket krävde ständigt underhåll. Detta sköttes, och sköts fortfarande, av föreningsmedlemmar som vår och höst kopplar till och från vattnet och ansvarar för kontinuerligt underhåll under sommaren.

Under 1995–96 undersöktes möjligheten att vattna med sjövatten från Årstaviken men efter att ha tagit vattenprover som visade på en mängd föroreningar beslöt föreningen att behålla det kommunala vatten man har i dag. Varma somrar när alla vattnar i sina odlingar är det fortfarande problem för de kolonister som bor högst upp på berget, och förslag om vattningsförbud under de varmaste timmarna på dagen diskuteras då och då.

I Tanto Södra är det inte tillåtet att göra någon form av avlopp eftersom området helt och hållet är byggt på berg och jordlagret är för tunt. En lösning är att ha en hink under diskbänken och hålla ut vattnet på olika ställen i trädgården, men många kolonister föredrar att diska utomhus vid ett bord eller enkel diskbänk.

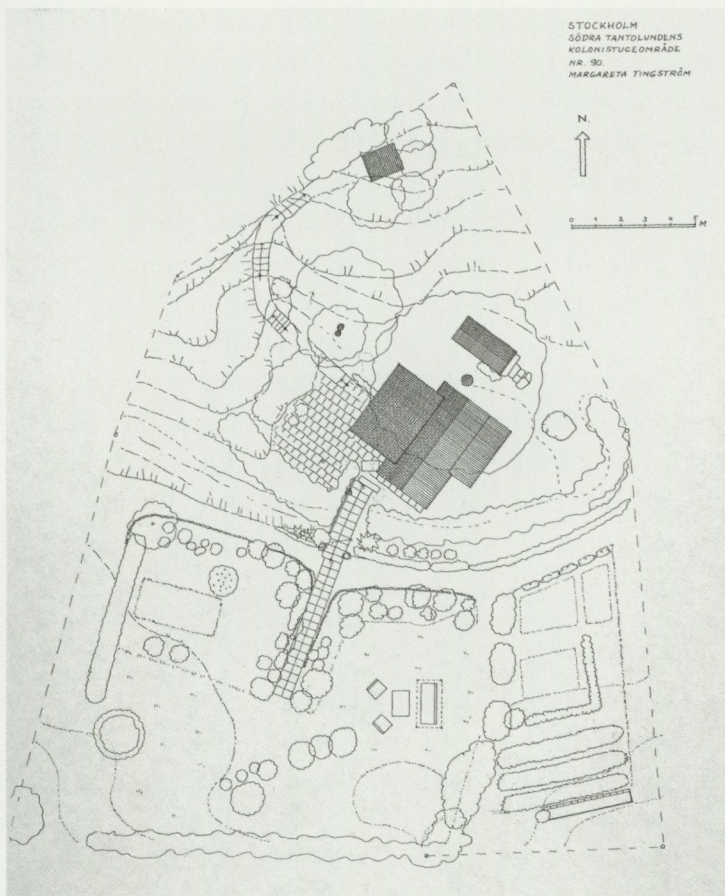
Tillsammans med kolonisterna i Tanto Mindre har föreningen gemensamma vattentoaletter, som är kopplade till ett slutet system. Det finns ingen allmän duschanläggning. Istället har en del kolonister enkla utomhusduschar, där vattnet går ut i odlingarna på olika ställen, men de flesta går hem till lägenheten. Under vintern, eller vid tillfällen när det uppstår problem med vattensystemet, har föreningsmedlemmarna tillgång till mulltoaletter.

I det första kontraktet med Stockholms stad åtog sig den nybildade föreningen att underhålla vägarna inom området. Dessa vägar, Tantolundsvägen och nuvarande Percy Ahnhems väg, var fram till 1969 en återkommande tung utgiftspost och ett problem under nederbördsrika år. Tillsammans köpte kolonisterna ut mängder av slagg och grus för att hålla vägarna i gott skick. 1921 körde man ut 60 lass sand till en kostnad av 30 kronor.

I dag sköter föreningen fortfarande de grusade vägarna medan staden sköter de asfalterade delarna. Vid den årliga vårstädningen rensas grusgångar från ogräs och nytt grus fylls på och krattas ut.

Tomtstorlek

Tomternas storlek har ändrats under årens lopp. Hösten 1928 delades till exempel dåvarande tomt 86, »Carlbergs« tomt, som var på 800 kvadratmeter, i fyra mindre tomter och året därpå fick föreningen byggnadstillstånd för fyra stugor. Vid ett tillfälle byggde en man, utan tillstånd, ett hus på föreningens område. Detta löstes genom att mannen valdes in som medlem.

Plan över lott 90 med äldre stuga som bevarats. Brita von Knorring 1982
©Nordiska museet.

Angiven tomtstorlek i de tidiga medlemslistorna stämmer dåligt överens med dagens ytor. Det beror på att man från början bara räknade och betalade arrende för odlingsbar yta, och eftersom hela området ligger på berg var det stora delar som inte räknades med. En ommätning och ny karta gjordes 1970 och stugorna mättes upp 1980.

1918 fanns det 108 lotter och 107 medlemmar. 1924 var antalet lotter 117 och antalet medlemmar 94. Efter några år sjönk medlemsantalet till omkring 80. Många lotter var väldigt små och samma odlare kunde ha flera lotter. 1967–68 styckades två lotter av från föreningens område och blev en del av parken vilket gjorde att den sydöstra entrén till kolonimrådet blev bättre. Någon gång under 1949–50 numrerades hela området om och tomter delades eller slogs ihop. Det gör att det är svårt att följa ägarförhållanden.

Tomterna är idag inhägnade mot omgivande park och gångvägar av enkla rödmålade staket och vita grindar. Mellan tomterna är det inte tillåtet att sätta upp staket. Istället har en del kolonister valt att skärma av med en häck eller spaljé. Häckar i tomtgräns sköts gemensamt av grannarna.

Kolonilivet

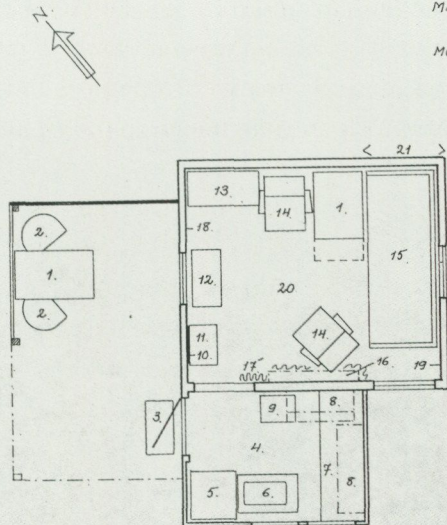
Valborg Nyberg köpte, tillsammans med sin man och två barn, en stuga i Södra Tantolunden 1936. Hon sålde sin stuga i mars 2000 och är den av föreningens medlemmar som har varit med längst. Det var tack vare barnen i familjen som man kom in i kolonilivet. Barnen hade vänner i området och de lekte ofta där. Familjen tillbringade mycket tid i sin koloni och sov över i stugan när vädret tillät. Ingen av makarna kunde något om odling när de började men så småningom odlade de bland annat potatis, morötter, rödbetor och persilja. Man umgicks flitigt med många av sina grannar och barnen fick fler vänner. Trots att man levde tätt inpå varandra kan Valborg inte minnas att det någonsin förekom konflikter mellan grannar.

STOCKHOLM

SÖDRA TANTOLUNDENS
KOLONITRÄDGÅRDSOMRÅDE
NR 90

MARGARETA TINGSTRÖM

MÖBLERINGSPLAN

1. BORD.	13. SKÅNK I FURU
2. STOL	14. KÅRMSTOL, BLÅ MED RÖDA ARMSTÖD
3. DÖRRMATTÅ	15. BÅDDSOFFA, RÖD MED BLÅTT FROTTE-ÖVERKAST.
4. LJUSGRÅ KORVMATTÅ	16. HYLLA, 26.5 CM FRÅN TAKET MED DRÅPERI I VIT INDISK BOHULL NER TILL GOLVET. ANVÅNDS SOM CARDEROB.
5. KYLSKÅP, INDESIT.	17. DRÅPERI
6. SKÅP, H. 74 CM. M. BÅNKSPIS.	18. VÄGGARNA MÅLADE I KLARBLÅTT I DEN GAMLA DELEN.
7. ARBETSBÅNK	19. VIT TAPET I TILLBYGGNADEN
8. ÖVERSKÅP	20. HELTÅCKANDE GRÖNMELERAD MATTÅ.
9. AVLASTNINGSHYLLÅ	21. TILLBYGGD DEL.
10. VÄGGSPEGEL UTAN RAM 42x130 CM.	
11. BRICKBORD	
12. RÖD BYRÅ	

Stugan på lott 90, möbleringsplan. Brita von Knorring 1982 ©Nordiska museet.

Möbleringen i familjens stuga var enkel. Ett matbord, ett par stolar och två sängar. I sängen sov de vuxna och barnen kunde ligga på en madrass på golvet. För matlagning och disk fanns en bänk med underskåp och ett fotogenkök och det hela fungerade bra.

Valborg blev med åren en duktig odlare. I trädgården prunkar fortfarande stora vackra klätterrosor i vitt och rött men den lilla bruna stugan är nu riven.

Fester förr och nu

Den första noteringen om fester i koloniföreningen hittar man i kassaboken 1919 som en notering om »förlust å kaffefäster« på 5 kronor och 82 öre. Redan 1926 ställde man i ordning en grusplan som förmodligen är föregångaren till den lilla dansbana föreningen har i dag. Till höstfesten i augusti samma år uppmanades alla stugägare att illuminera stugorna genom att hänga upp kulörta lyktor. Detta blev ett återkommande tema under åren fram till andra världskriget, då ransoneringen av fotogen gjorde att man avstod från fest. Efter krigets slut återupptogs traditionen och levde kvar länge, men när elektriciteten drogs in försvann den helt.

1927 firade föreningen 10-årsjubileum och i jubileumskriften minns man de första slitsamma åren.

I början av 1930-talet började man fira midvinterfester i hyrd lokal. I början var festen ett knytkals där medlemmen tog med sig porslin och bestick, mat och dryck – medan föreningen stod för potatis, kaffe och tårta. Så småningom övergick man till att träffas på restaurang och under några år hölls festen på restaurang Tre Byttor på Lilla Nygatan 10 i Gamla

Stan. Dessa vinterfester var enligt årsberättelserna omåttligt populära, men blev med tiden lite väl livliga och upphörde helt på 1980-talet.

Under 1950-talet började man med gemensamma bussutflykter. Resmålen var bland annat växthus och större odlingar utanför stan. I dag gör föreningen en kort resa med ett studiebesök en gång under sommaren.

Årets första träff är årsmötet vilket brukar hållas i mitten av mars. Uppslutningen är alltid god och det finns mycket att prata om. Vid detta tillfälle delas odlingspremier ut till duk-

Södra Tantolundens dansbana en augustikväll under den årliga skördefesten. Foto Anki Almqvist.

tiga odlare samt diplom och förtjänsttecken till dem som har varit aktiva medlemmar under lång tid. Nyblivna medlemmar blir invalda i festkommittén och lär på så sätt känna många av de gamla medlemmarna redan första sommaren.

Den första festen är gökottan i maj. Då träffas kolonisterna med frukostkorgar och sånghäften vid den egna dansbanan. Är vädret bra kan uppslutningen vara god och man sjunger till ackompanjemang av föreningens dragspelare.

I juli träffas man för ett sommarmöte och i augusti är det skördefest. Det är den största tillställningen på året som börjar med tipspromenad och slutar med dans till levande musik. Däremellan äter man korv, dricker kaffe, spelar på chokladhjul och ropar in fynd på auktion.

Midsommarfester har aldrig blivit en gemensam tradition i föreningen. I stället har flera kolonister fester i den egna trädgården men många firar också på annat håll.

Odlingsåret avslutas i oktober med att man hyr in en flisstugg och röjer trädgårdarna efter beskärning av buskar och träd. Det hela avslutas med att man intar ärtsoppa och punsch i hyrd lokal, eller att man äter smörgåsar och dricker kaffe i det gemensamma föreningshuset.

Utöver det gemensamma festandet träffas grannar och dricker kaffe, grillar, äter kräftor och surströmming. Under vinterhalvåret träffas en del av kolonisterna och beställer fröer och drömmer om sommaren.

I romanen »Kommentar till ett stjärnfall« beskriver Eyvind Johnson ett kräftkalas i Tanto i augusti. Det är kyligt, de sitter med rockarna på och lyssnar på ljud från staden och från Årstaviken: »Diset stiger från marken och sjön: det är sen sommar, tidig höst. Ännu står astrarna i sina stånd och rabat-

ter, men potatislandan är fläckiga, här och där är blasten uppryckt och får ligga och ruttna. Ännu finns en rest av solvärme, solminnet, kvar i luften långt ut på kvällen, men det är en lätt dunst, en oförnimbar doft, en aning bara ... «

Allmän arbetsplikt sex timmar per år

Allmän arbetsplikt infördes 1959 och gäller fortfarande. Alla medlemmar ställer upp sex timmar per år. På våren städas området, fjolårslöven rensas bort och vägarna grusas. Därefter serveras varm korv, kaffe och bullar. Efter en lång vinter finns det mycket att prata om. Lite senare på sommaren genomförs underhållsarbeten på staket, trappor, toalett- och föreningshus.

Området är indelat i tio kvarter och för varje kvarter ansvarar ett kvartersombud. Hon eller han organiserar de arbeten som ska utföras i just det kvarteret och om det saknas jobb kan man alltid hjälpa till i något annat kvarter. Systemet fungerar och det är ett väldigt bra tillfälle att lära känna varandra. De som av olika skäl inte kan eller vill delta betalar en avgift till föreningen.

Framtiden

Det arbete och den kärlek som kolonister ägnar sina hus och trädgårdar kommer alla parkbesökare till godo och tillför kvaliteter till området som inte går att mäta i pengar. Hela området från Hornstull till Skanstull, där koloniföreningarna ligger på rad, är ett populärt utflyktsmål för både stockholmare och turister. Alla områden är öppna för besökare, gångvä-

gar och trappor underhålls av föreningarna för att så många som möjligt ska kunna ta del av de prunkande trädgårdarna. Från att på 1960- och 1970-talen ha varit ett intresse för framför allt äldre människor och pensionärer har kolonilivet och odlandet fått ett uppsving och blivit »inne«.

Antalet kömedlemmar hos föreningarna på Södermalm är i dag sammanlagt cirka 1 500 vilket innebär en väntetid på 7–10 år. Det behövs dock fortfarande fler barnfamiljer och yngre människor som medlemmar men det verkar som om längtan efter trädgård och odling är något som hos de flesta vaknar lite senare i livet. Fortfarande dominerar ensamstående kvinnor kölistorna och det är också ofta kvinnan i familjen som ansöker om medlemskap och köper stugan.

Av det 25-årskontrakt som Södra Tantolundens koloniförening har med staden återstår i dag (2001) 10 år, men kontraktet kan sägas upp när som helst med en uppsägningstid på 5 år. Den mark som föreningen arrenderar är förmodligen attraktiv i flera avseenden. Men i och med byggandet av den nya järnvägsbron över Årstaviken har arbetet med detaljplanen avslutats och koloniområdet är nu förhoppningsvis säkrat för framtiden.

»En blick på berget ovanför kolonierna ger besked om den odlarbragd de innebär. Tack vare den kultivering och lumighet som kolonisterna åstadkommit besparas staden parkanläggningskostnader, då nu enligt stads- och parkplaner Västra Tantoberget skall utläggas som park, och en kontrastrik miljö kan utvecklas mellan de kala höjderna och de gröna sluttningarna, mellan berglekplatser, sportfält och trädgårdar. Helheten blir en stor aktiv och levande park...« (Särtryck ur Stadskollegiets utlåtande 1969 nr 19.)

Området finns kvar trots hot från olika håll.

Gränslandet – kolonirörelsen som idé och praktik

MAGNUS BERGQUIST är docent i etnologi och verksam vid Göteborgs universitet. Han har skrivit ett flertal rapporter och skrifter om odlingslotternas och koloniorådenas betydelser för människor, både i ett historiskt och i ett samtidsperspektiv. 1996 kom hans doktorsavhandling *En utopi i verkligheten. Kolonirörelsen och det nya samhället*, som behandlar kolonirörelsen i Göteborg mellan åren 1905–1945.

Vi ser ofta på naturen som det mest fundamentala och självklara i världen. Men i själva verket är det relativt lite av det landskap vi lever i som är naturligt, i betydelsen obearbetat av människan. Naturen är i högsta grad »kulturlig«, dvs. präglad och påverkad av människan. Människan formar naturen och avbildar därmed sig själv. Så berättar skogen, åkermarken, trädgården eller det urbana landskapet något om de levnadsförhållanden och värderingar som råder när kulturlandskapet tillkommer eller när människor tar det i besittning. Kungliga trädgårdar och slottsparker med strikta geometriska former, lusthus och paviljonger anlades bland annat för att kunna umgås i, visas upp – och visa upp sig själv i. Det agrara samhällets jordbrukslandskap uttrycker däremot mer av jordbrukets och djurhållningens betydelse för överlevnaden. Landskapet är organiserat för att skapa förutsättningar för god avkastning och berättar därmed något om det direkta sambandet mellan hushållet och den kringliggande naturen. Både slottsparken och jordbrukslandskapet kan uttrycka väl-

En plats där
människa och
natur möts.

måga och makt, men i slottsparken åstadkoms detta i första hand genom att naturen ordnades på ett estetiskt tilltalande sätt. I det agrara jordbrukssamhället var skönheten av underordnad betydelse, vilket inte utesluter att föreställningar om vad som var vackert eller fult även kopplades till naturupplevelser.

Genom att kontrastera jordbrukssamhällets bruk av och syn på naturen mot den moderna storstadsmänniskans naturföreställningar, skapas lätt bilden av att vi har gått från ett produktivt till ett mer konsumtionsinriktat förhållningssätt till natur och landskap. Så är det naturligtvis om man med produktion menar att direkt bearbeta naturen för att skapa ett mervärde i form av mat, hus och kläder. Men utifrån ett kulturellt perspektiv ter det sig något annorlunda. Då innefattas även de föreställningar och erfarenheter människor skapar och kommunicerar till varandra. Vi producerar kultur med hjälp av naturen. Kanske man till och med vågar påstå att naturen är ett grundläggande råmaterial för en sådan produktion. Den organiserade form av natur som bildar en trädgård har framhållits som en av civilisationens mest centrala arketyper genom att trädgården utgör en plats där människa och natur möts. Dagens villaträdgård, med dess ofta officiella framsida och mer informella och privata baksida, skulle utifrån detta tankesätt berätta något om den moderna familjens sätt att både mentalt och fysiskt organisera sin omvärld.

Trädgården är den grundläggande byggstenen i ett kolonimråde. Men här finns också hus, individer och olika grupper – till exempel familjer och föreningsmedlemmar. På så vis kan kolonin betraktas som en slags modell av de institutioner som utgör centrala delar av samhället. Kolonier har också i

olika sammanhang beskrivits som en slags miniatyrmodeller av samhället. Och under vissa tider som en modell för samhället: på den projiceras föreställningar och visioner om historien, nuet och framtiden, om förhållandet mellan stad och landsbygd, och om förhållandet mellan individer, grupper och samhället i stort.

Det karakteristiska för kolonin är det lilla, kompakta, intensivt odlade, kombinationen av hus och trädgård, förhållandet mellan delen (den enskilda kolonin) och helheten (koloniområdet). Men även den förening eller rörelse man som kolonist är en del av. Därmed har temat för denna artikel an-

Ett koloniområde i Kristianstads utkant. Staden skymtar i bakgrunden. Vykort från Regionmuseet i Skåne.

tytts. I den fortsatta texten vill jag försöka närmare beskriva kolonirörelsens historia för att få en fördjupad förståelse för hur vi, i mer generella termer, skapar föreställningar om förhållandet mellan människa, natur och samhälle, och hur bland annat trädgården kan fungera som byggkloss i detta arbete.

Kolonirörelsen har idag en mer än hundraårig historia i Sverige. Hur kolonierna uppfattats och använts, deras förändrade betydelse över tiden, ger perspektiv på en historia som inte bara är kolonirörelsens, utan också samhällets. Somligt är sig likt, annat har undergått genomgripande förändringar.

Internationella förebilder

Årtiondena runt sekelskiftet 1900 börjar ett antal personer intressera sig för fenomenet koloniträdgårdar. Varför just då? Vad är det som sker i samhället som får kolonier att framstå som något man bör intressera sig för? Vad betydde de? Hur kom de att användas och av vilka, och hur har koloniernas meningsinnebörd förändrats under seklet? För att förstå kolonirörelsen som samhälleligt och historiskt fenomen ska vi se närmare på dess internationella förebilder och de entreprenörer som tog till sig och omsatte idéerna nationellt. Därefter ska kolonin som idé och vision liksom dess praktik beskrivas. Kolonirörelsens utveckling under seklet följs för att avslutas med en diskussion om kolonirörelsens betydelse idag och i framtiden.

En sådan framställning måste med nödvändighet bli rapso-disk. En hel del exempel kommer att hämtas från kolonirörelsens framväxt och utveckling i Göteborg, vilken till stora delar är lik, men naturligtvis inte helt överensstämmande,

med hur kolonitanken kom att mottagas och utvecklas i andra delar av landet.

Kolonier är ett internationellt fenomen. Tanken att anlägga trädgårdskolonier uppstod på många håll i Europa ungefär samtidigt. Förklaringarna kan vara många, men ett viktigt svar är att kolonier är en produkt av industrialisering, urbanisering och kulturell modernisering, en process som förändrar hela västvärlden i högre eller mindre grad vid skilda tidpunkter på olika platser. Det är också en definitionsfråga om vilka kriterier som ska vara uppfyllda för att något ska definieras som ett koloniområde. Det går att finna kolonilikhande områden i form av mindre odlings- och trädgårdsområden i stadens omedelbara närhet redan under medeltiden. Men dessa så kallade »kålland« eller »kålgårdar« brukades främst av städernas borgare och hantverkare. Ett viktigt kriterium för att tala om ett område med trädgårdar som ett koloniområde är idag, förutom att det ligger i en stad eller i dess närhet, att det finns någon typ av gemensam organisation eller förening. Kolonier är sällan förknippade med enskilt ägande, och detta har betydelse när vi ska förstå kolonirörelsen som samhällsfenomen. Samtidigt ska det konstateras att så inte alltid varit fallet. I kolonirörelsens barndom var det inte ovanligt att enskilda kolonister arrenderade mark direkt av markägaren eller att medlemskap i föreningen var frivilligt.

Trots detta brukar man säga att kolonirörelsen har sitt ursprung i Tyskland i början av 1800-talet. Initiativtagaren brukar allmänt anses vara Daniel Gottlieb Schreber i Leipzig, som på 1820-talet anlade trädgårdar för barnfamiljer vilka ansågs behöva komma ut i friska luften. Dessa trädgårdar, som kom att gå under namnet »Schrebergärten«, och som

fungerade som inspirationskälla för flera efterkommande projekt i Tyskland, brukar också nämnas som förebild för kolonirörelsen i Danmark och Sverige. Syftet med Schrebergården var i första hand att skapa möjligheter för barn och deras familjer att få tillgång till ljus, utevistelse och frisk luft, och på så sätt utveckla större motståndskraft mot sjukdomar. Möjligheten att odla betonades inte nämnvärt. Under 1800-talet förändrades emellertid inriktningen mot större möjlighet att idka trädgårdsbruk. De som skapade och talade för kolonier ansåg att den stora vinsten för både samhället och den enskilde var möjligheten att odla.

I Danmark började kolonirörelsen slå igenom ungefär vid samma tid, något som skildrats utförligt av den danska etnologen Inger Tolstrup. Så kallade »frihaver« skapades för att, som det hette, återge arbetarbefolkningen de möjligheter att odla som fråntagits dem med industrialiseringens massinvandringar till städer och tätorter. En lika trolig orsak är att man på detta sätt ville minska samhällets utgifter för fattigvård för de obesuttna som inte lyckades få arbete i den växande industrin. I Danmark uppstod också koloniområden som associerades till olika politiska ideologier. Både högern och vänstern försökte värva röster genom att utlova mer kolonier åt folket. I Sverige var detta inte vanligt, men det finns flera exempel på koloniföreningar som definierade sig politiskt, genom att i både stadgar och praktiskt arbete framför allt associera sig med den spirande arbetarrörelsen. Kolonier som startades med liberalt borgerliga förtecken tonade gärna ned det politiska till förmån för resonemang om det viktiga i att hålla samman familjen, vilken uppfattades som grundbulten i samhällsbygget.

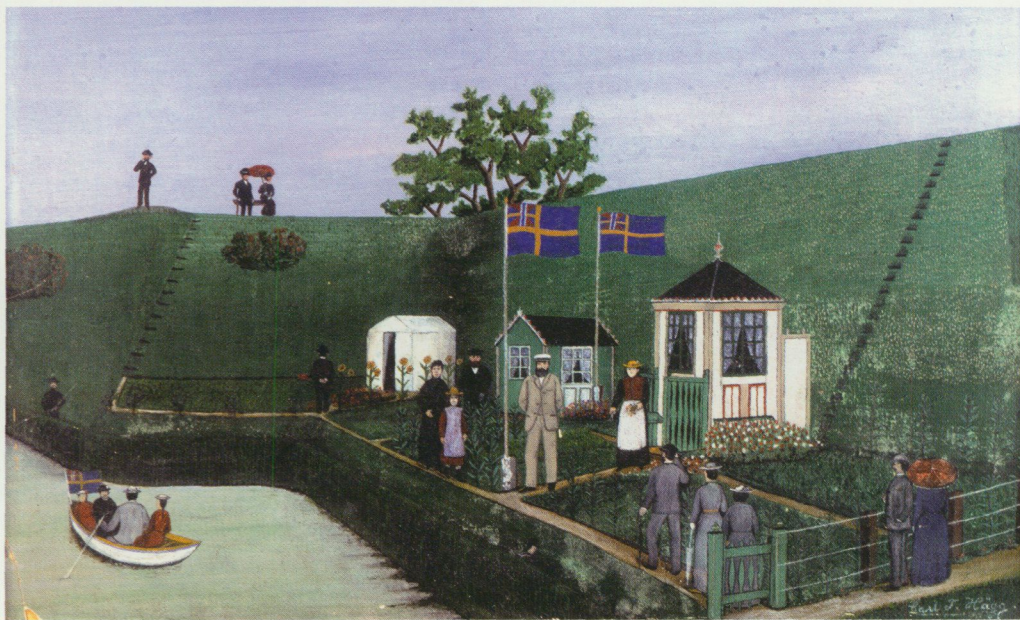
»Från Danmark var steget inte långt till Sverige«, brukar det heta i historiska översikter över kolonirörelsens historia. Oavsett om den geografiska närheten var anledning till att man började anlägga kolonier i Sverige eller inte, kvarstår faktum att de första svenska kolonianläggningarna uppstod i Skåne runt 1895. Kolonin vid Pildammarna i Malmö och

Kolonilotten innebar också en möjlighet att odla.

Citadellkolonin i Landskrona brukar anses vara de äldsta i Sverige. I Malmö anlades 68 lotter om 72 kvadratmeter vardera, vilka snart var utarrenderade. Ytterligare lotter anlades och snart fanns sammanlagt 225 stycken.

I Landskrona var historien något annorlunda. Där hade sedan länge funnits odlingsmark och viss bebyggelse i form av lusthus på vallarna längs det gamla Citadellområdet. Dessa arrenderades och beboddes sommartid av stadens »nobless» och var i vissa fall att likna vid moderna sommarvillor med tillgång till både elström, gas och rinnande vatten. Vid sidan av detta område växte ytterligare ett område upp där standarden var lägre och den dominerande delen av kolonisterna kom från traktens arbetarbefolkning. Citadellkolonin kom

Citadellkolonin i Landskrona från omkring 1900 är ett av Sveriges äldsta koloniområden. Tunnbindare Carl Fredrik Häggs målning från omkring 1900 av hans egen koloni. Observera unionsflaggorna. Foto Landskrona museum.

Citadellkolonin i Landskrona, vallot 121 med vallgraven, ca 1910, och vallott 10, kolonin »Skansen« 1908, anlagd av målarmästare H. P. Jönsson strax efter sekelskiftet 1900. På bilden H. P. Jönsson med familj: maka, tre söner, sonhustru, tre barnbarn och barnflicka. Foto Landskrona museum.

Söderbrunns koloniområde på Norra Djurgården i Stockholm, grundat 1905.

därmed att bli en modell av samhället i stort, med dess olika livsstilar och skillnader i ekonomiska och sociala resurser.

Dessa första koloniområden har naturligtvis sin unika historia. Men denna historia är på en generell nivå giltig för hur flertalet kolonier kom att anläggas i andra städer under perioden från sekelskiftet fram till andra världskrigets slut. Vi ska se närmare på två sådana exempel eftersom de också på ett bra sätt visar hur kolonitanken spreds i Sverige, och hur dess entreprenörer, både nationellt och lokalt, gick tillväga när de omsatte kolonitanken i den tid och det samhälle där de verkade. Exempelen är hämtade från Stockholm och Göteborg.

Nationella entreprenörer

Den person som kanske mer än någon annan förknippas med den svenska kolonirörelsens framväxt är Anna Lindhagen, en borgerlig liberal med socialt engagemang. Hon var född i Stockholm 1870 som dotter till justitierådet och riksdagsmannen Albert Lindhagen. Barnen Lindhagen uppfostrades i en liberal anda att känna socialt ansvarstagande. Den ena brodern, Carl, kom att bli socialdemokratisk borgmästare i Stockholm och även Anna var djupt engagerad i arbetarrörelsen. (I Catharina Nolin's artikel finns en utförligare beskriv-

Landala koloniträdgårdar i Göteborg på 1910-talet. Foto Göteborgs stadsmuseum.

ning av Anna Lindhagen och av Anna Åbergsson, även hon en viktig drivande person för kolonirörelsen framför allt i Stockholm.)

I boken *Om koloniträdgårdar*, som gavs ut redan 1905, anger Lindhagen att koloniföreningar fanns eller höll på att tillskapas i bland annat Lund, Helsingborg, Jönköping, Eskilstuna, Örebro, Gävle, Falun, Norrköping och Göteborg. I flera av dessa städer hade man bjudit in eller tagit del av Lindhagens tankar. Antagligen hade också initiativtagarna till Föreningen Göteborgs Koloniträdgårdar (FGK) hört talas om Lindhagen. Men när man skulle hämta mer konkreta förebilder skedde detta genom att folkskollärare E.P. Essén med hjälp av ett stipendium reste till Skåne och Danmark för att själv bese hur ett färdigt och uppvuxet koloniområde kunde te sig. Vid hemkomsten blev han inbjuden till ett möte i Arbetsföreningens stora sal den 1 mars 1905. Tidigare hade ett antal personer engagerade i föreningen Hortikulturens Vänner diskuterat möjligheten att utveckla sin verksamhet med kolonier, som ett led i ambitionen att sprida god trädgårdskultur även bland de grupper i samhället som normalt sett inte kom i kontakt med den organiserade trädgårdsrörelsen. Nu ville man höra med stadens innevånare om det fanns intresse för kolonianläggningar.

I Göteborg, liksom i Stockholm och i flertalet andra svenska städer, togs de första initiativen till att skapa kolonier av en liberal och för sociala frågor intresserad borgerlighet. Men i Göteborg blev den socialdemokratiske före detta snickaregesällen Herman Lindholm på ett tidigt stadium inblandad i Föreningen Göteborgs Koloniträdgårdar. Han blev snart vald till ordförande i föreningen och satt kvar på

denna post sammanlagt 24 år, fram till 1930 då han helt lämnade styrelsearbetet. Det faktum att Arbetarkommunens ordförande Herman Lindholm också var ordförande i koloniföreningen gav den göteborgska kolonirörelsen en större koppling till arbetarrörelsen än vad ofta var fallet i andra städer. Samtidigt finns det exempel på koloniföreningar som startade med det uttalade målet att vara en del i arbetarrörelsen. Föreningen Viola i Uppsala, som startades i början av 1920-talet, uppfattades av dess initiativtagare både som ett resultat av arbetarnas kamp för ett bättre samhälle (kolonier var ett uttryck för ökad välfärd) och som en resurs i denna kamp genom att kolonier skapade ordentliga och skötsamma arbetare som på ett bra sätt kunde delta i samhälleligt förändringsarbete till fromma för den egna klassen.

Att representanter för olika politiska ideologier kunde fastna för kolonitanken är inget ovanligt, vilket nämnts tidigare. Kolonitanken attraherade företrädare för olika politiska ideologier, men för olika syften. Kolonier var ett nytt samhällsfenomen som inte blivit inskrivet i någon entydig politisk ideologi. Det var därmed öppet för förhandling om vilket meningsinnehåll det skulle fyllas med. Kolonirörelsens entreprenörer finner vi därför både till höger och vänster på den politiska skalan. Det sociala engagemanget verkar ha varit gemensamt. Antingen för att förändra samhället till något man ansåg bättre än det befintliga, eller för att förhindra oönskad förändring. Koloniverksamheten kunde vara ett medel till att uppnå båda målen. Det gemensamma är uppfattningen att kolonier kunde användas till att göra något med människor. Bearbetandet av naturen utgjorde en dubbelverkande kraft. Det ansågs förändra både den människa som for-

En bedömningskommitté skärskådar Landala koloniträdgårdar omkring 1909.
Foto Göteborgs stadsmuseum.

made naturen och det samhälle i vilket människorna verkade. Vi ska se närmare på hur entreprenörerna tänkte sig att detta skulle gå till.

Att hantera det moderna

Den svenska kolonirörelsen växer fram under en period av hastig och genomgripande samhällsförändring. Sverige industrialiserades sent och relativt snabbt. Omvandlingen från agrar- till industrisamhälle och, som resultat av detta, människors rörelse från landsbygd till städer och tätorter, ledde till problem. Oplanerade förstäder med sjukdomar och fattigdom, ökande kriminalitet och säsongsberoende arbetslöshet bidrog till att skapa en mängd hotbilder kopplade till staden, vilket i sin tur ledde till visioner om vart man borde leda utvecklingen och vad som krävdes för att förändra samhället mot det önskvärda tillståndet. Föreställningar om förhållandet mellan land och stad blev viktiga i dessa visioner.

Land och stad sågs som en given motsats där staden stod för framtiden och det nya i form av utveckling, affärer, vetenskap och politik medan landsbygden fick stå för det gamla, och ibland det bakåtsträvande. Och även om inte staden i sig var något nytt, var det en ny slags stad som verkade ta form: industrialismens stadslandskap. Distansen från landsbygden och dess livsform närde i sin tur romantiserade bilder av landet och dess människor. Landsbygden kanske saknade framåtskridande och utveckling, men här fanns ett lugn och en trygghet som hotade att gå förlorade i städerna. Livet nära naturen gjorde människor harmoniska och arbetet danade karaktären. Genom att lyfta över det goda som livet på landet

Kontrasten var stor mellan kolonisternas normala hemmiljö – som här på fotot från Ploggatan på Södermalm i Stockholm – och koloniområdets lantliga idyll. Foto Stockholms stadsmuseum.

ansågs ha att erbjuda, kunde det moderna storstadslivets negativa sidor balanseras.

Så kan vi förstå kolonirörelsen som en motkraft mot det dåliga inflytande som staden, med dess gytter av människor och verksamheter, utövade. Naturen skulle in i staden, men den måste fogas in på ett bestämt sätt. Därmed kunde kolonin, jämte parker och andra former av grönområden, fungera som en syntes av land och stad och föra vidare det som verkade vara det mest uppmuntrande för framtiden.

Kolonin placerades rent fysiskt på gränsen mellan stad och land. Men också mentalt utgjorde den en blandning av stad och land genom att befinna sig på gränsen mellan agrar- och industrisamhälle. Många kolonister var första generationens stadsbor. Nu gällde det att skapa nya sätt att organisera vardagslivet och andra värderingar och normsystem som passade för den nya tiden. Kolonier kunde fungera som medlare mellan två samhällssystem. Det handlade om att plocka ihop det bästa ur två världar och skapa en syntes av dessa. Från landsbygden hämtades odlingen, närheten till naturen och föreställningen om en naturlig och sund livsstil (vilken mer var en föreställning som skapades i staden än bland de människor som levde och verkade på landsbygden). Från det moderna stadslivet inkorporerades föreställningar om kolonilivet som något rationellt och i viss mån vetenskapligt utformat, och som ett nytt sätt att skapa kontakt och sammanhållning mellan människor som levde i storstaden med dess mångfald och anonymitet.

Frigörelse och disciplin

Syftet med att skapa koloniträdgårdar varierar naturligtvis mellan olika städer beroende på vilka initiativtagarna var. Men två teman kommer ofta igen när man granskar minnesskrifter, protokoll och andra handlingar som finns bevarade från åren kring sekelskiftet då många koloniföreningar startades.

Det ena temat bygger på tanken om kolonirörelsen som en frigörande kraft. I kolonin skulle individen få möjlighet att skapa något eget och uttrycka sig själv. Inom ramen för de regler som definierades i stadgar och andra förordningar var

Landala 1909. Foto Göteborgs stadsmuseum.

Kungsladugårdskolonin 1920. Foto Göteborgs stadsmuseum.

det fritt för kolonisten att själv iscensätta sin föreställning om trädgården och hemmet. I minnesskrifter betonas vikten av att kolonisten ska ges möjlighet att vara kreativ utifrån egna värderingar.

Men samtidigt finns det en disciplinerande dimension. Att bli kolonist handlade, och handlar även idag, om att kliva in i ett sammanhang och samarbeta med andra människor. Den egna koloniträdgården utgör en del i en större helhet, koloniområdet, där människor måste förhålla sig även till andras viljor och intressen. Därför var föreningsbildandet så viktigt eftersom man med föreningen skapade ett forum där medlemmarna kunde träffas och diskutera gemensamma angelägenheter. I protokollen är därför rättvisefrågor framträdande. Vilken rätt har föreningen att lägga sig i enskilda kolonisters angelägenheter utan att den individuella friheten helt sätts ur spel? Här ställdes olika ideologier och vardagliga praktiker mot varandra.

Många kolonier startades som föreningar och den som ville bli kolonist kom därför ofta också att bli medlem i den lokala koloniföreningen. Att skriva sitt namn på ett kontrakt förpliktigade kolonisten att följa vissa regler och förordningar. Men det gav också kolonisten rätt att delta på föreningsmöten och få välja de personer som satt i styrelsen och ledde föreningsarbetet, eller kanske att till och med bli invald i styrelsen själv och bli en av dem som förde föreningens talan. I samhället baserades det samhälleliga inflytandet på individens ekonomiska tillgångar, men i koloniföreningen hade alla medlemmar en röst, oavsett privat förmögenhet eller maktposition i samhället utanför kolonin. Det finns därför anledning att tala om kolonin som ett slags »medborgarsam-

hülle«, där rätten till inflytande, men också krav och förpliktelser, reglerades genom stadgar och kontrakt snarare än via traditioner, släktrationer eller ekonomisk styrka.

Men varför organiserades koloniverksamheten på detta sätt? Föreningsbildande var som sagt inte ett krav, men det var relativt vanligt i många av de nyskapade kolonierna. Med föreningen bildades ett forum där styrelse och medlemmar kunde mötas. Föreningsmötena blev ett sätt att reglera relationer på ett »objektivt« sätt där man i diskussionens form försökte sammanjämka olika viljor mot gemensamma mål, regler, normer och förhållningssätt. Där hade alla rätt att föra fram argument och få sin vilja eller sina intressen prövade.

Industrialiseringen innebar att människor kom att mötas på andra villkor än i det förmoderna samhället. Samhällsmoderniseringen ledde till nya typer av motsättningar. Särskilt klassmotsättningar genererade starka konflikter och det upplevdes som viktigt att skapa nya mötesplatser där individer och grupper med olika bakgrund och erfarenheter kunde mötas för att tillsammans arbeta fram en social form som i sig inbegrep former för att hantera och lösa konflikter. Föreningen framstod som en social konstruktion vilken hade framtiden för sig. Här fanns möjlighet att utöva den typ av integrationsarbete som behövdes som en motvikt mot det urbana samhällets sociala främlingskap. Konflikter måste erkännas, men också hanteras.

Stora Mossen, styrelsen, 1938. Foto i Nordiska museets arkiv från Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

»Kultiverade människor«

Även när det gällde trädgårdsarbetet tillämpades ett modernt förhållningssätt. Kolonin skulle anläggas och skötas enligt vissa principer. De ledande i föreningen ansåg att det ordnade moderna storstadslivet krävde en ny typ av estetik och praktik. Ett »rationellt« tillvägagångssätt, en slags vetenskaplighet, borde vara en förebild för arbetet i kolonierna. Detta ideal tog sig olika uttryck. Ett var att kolonisterna uppmantrades att skapa en rationell ordning i sina trädgårdar genom att dela in dem i »nyttos-« och »nöjes-«delar. Varje typ av växtlighet borde tilldelas sin ruta: nyttoväxter för sig och nöjesväxter för sig. I den första skulle avkastningen maximeras (i form av odlingsprodukter), i den andra upplevelsen (i form av skönhet). Genom att ordnas blev trädgården också överblick- och kontrollerbar. »Om någonsin en plan för ett arbete är av nöden«, skrev trädgårdsmästare Hjern i Föreningen Göteborgs Koloniträdgårdars tioårsskrift år 1915, »så är det väl just vid ordnandet av en koloniträdgård. Saknas densamma, icke allenast fördyras och försvåras anläggningen i sin helhet avsevärt utan den blir också ett skräpigt virrvarr«.

Ofta kopplades detta ordningsideal ihop med tankar om hur människan borde vara och genom intensivt trädgårdsarbete förhoppningsvis också skulle bli. Arbetet i trädgården ansågs dana karaktären på ett sätt som bättre stämde överens med den nya tidens krav, än vad ett lättjefullt liv på krogen, gatan eller ute i den oordnade naturen ansågs göra. För att försäkra sig om att kolonisterna följde reglerna utformades kolonierna till platser öppna för insyn. Det var inte tillåtet att gömma sig bakom höga staket eller täta häckar. Den kolonist som inte hade ordning i sin trädgård riskerade att utsätta sig

Kvinnliga kolonister i praktiskt arbete. Änggårdskolonin 1919. Foto Göteborgs stadsmuseum.

för övriga kolonisters och allmänhetens fördömande blickar. Så skulle en inre disciplin byggas upp vilken behövdes för att kunna hantera det moderna storstadsliv där inga fasta och traditionellt förankrade värderingar och handlingsmönster längre styrde individen.

Ett ledande tema i styrelsens arbete gentemot kolonisterna var att kultiverade växter skapade kultiverade människor. I års- och tidskrifter gavs kolonisterna tips på hur de kunde förädla sin trädgård. I detta distinktionsarbete definierades vissa växter som mer kultiverade än andra. Särskilt svårskötta växter uppfattades som »ädlare« än de som frodades likt ogräs. Olika rosarter lyftes fram som särskilt krävande och en trädgård som innehöll en rik samling välmående rosor borga-

de för en god kolonist. Perenna växter föredrogs framför ettåriga växter då de antydde att trädgårdsinnehavaren var en person med längre framförhållning som inte hängav sig åt kortsiktiga och tillfälliga lösningar. Grönsaker var kanske i första hand nyttoväxter, menade man, men även här kunde man göra åtskillnad mellan sorterna. »Exotiska« växter, som tomater och gurkor, ansågs mer bildande än rovor och bönor.

Kolonierna blev nya mötesplatser. Högsbo-kolonin, omkring 1930. Foto Göteborgs stadsmuseum.

För att uppmuntra och utmana kolonisterna anordnades varje år tävlingar då samtliga koloniträdgårdar prisbedömdes och en vinnare och några hedersomnämmanden utsågs. Det

var, som vi ska se, inte okontroversiellt, och visar på den mot-sättning som fanns mellan initiativtagarnas idé om kolonin som en modell för ett idealsamhälle och en framtidsvision, och flertalet kolonisters värderingar, vilka färgades av deras vardagspraktik och levnadsförhållanden både i och utanför kolonierna.

Praktik

Ideal och visioner är inte detsamma som praktisk verklighet. För att förstå hur händelser kom att utveckla sig krävs en förståelse av förutsättningarna för möten mellan människor i koloniområdena och på föreningsmötena. Det var kring vardagliga händelser som likheter och skillnader kolonisterna emellan kom att utkristalliseras. Det fanns stora åtskillnader mellan olika kolonister ifråga om bakgrund och levnadsvillkor. Flertalet var »bättre beställda« arbetare. Att vara bättre beställd behövde egentligen bara innebära att man hade någorlunda regelbunden inkomst, vilket inte alltid var självklart med tanke på den konjunkturbaserade tillgång på arbetstillfällen som rådde vid sekelskiftet. Men det fanns också kolonister med annan klasstillhörighet, såsom lärare och läkare. Till detta kom skillnader som skapades av den position en person kom att inta i kolonilivet genom att till exempel vara aktiv i styrelsen vilket gav större inflytande, men också en något annorlunda syn på vad som skulle krävas av en kolonist. Sammantaget skapades olika uppfattningar om till exempel vad det innebar att vara skötsam, hur en vacker och välordnad trädgård skulle se ut, vad som borde vara målet med kolonirörelsen osv. I Föreningen Göteborgs Koloniträdgårdar led-

de detta till diskussioner och ibland kontroverser där skillnader och likheter medlemmarna emellan tydliggjordes och förhandlades.

Trädgårdens utseende och frågan om vad koloniträdgården egentligen skulle användas till var en sådan diskussionspunkt. Koloniföreningens ledare ville inte att kolonirörelsen skulle förknippas med rent jordbruk. De ansåg att syftet med kolonier var att kultivera medlemmarna och att utveckla något nytt som tog tillvara både element från landsbygden och

Potatis, ett uttryck för det grova och obildade.

Tomater, för
kultiverade
människor.

staden. Ren trädgårdsodling för nyttobruk rimmade illa med dessa ambitioner. Samtidigt tillskapades kolonier under en period då just försörjningsfrågan krävde akut lösning för kolonister som var arbetslösa eller inte kunde få pengarna att räckta till den dagliga försörjningen. Många valde därför att använda sin lott till nyttoodling av framför allt potatis. Hos dem som var inflyttade från landet var kunskapen om denna form av odling naturligtvis levande. Kolonisterna satte potatis i sådan omfattning att de överskred den regel som sade att endast en fjärdedel av trädgården fick avsättas för odling av en och samma gröda.

Rationell ordning i trädgården.

Det hela ledde till en upphetsad diskussion kring vad kolonierna egentligen skulle vara. I föreningsarbetet betonades ofta kolonisternas möjligheter att vara med och utöva inflytande på koloniverksamhetens utformning och framtid. När de nu krävde rätt att odla potatis ifrågasatte de initiativtagarnas vision med kolonierna. Potatisen blev till en principfråga som för många kolonister handlade om rätten till frihet och oberoende. Styrelsen var mer negativ. Den såg potatisodlingar som ett uttryck för det obildade och grova, motsatsen till den »kultiverade människa« de, med kolonirörelsens hjälp, hoppades skapa. Potatisodling ansågs vara en kvarleva från det gamla bondesamhället som inte stämde med den moderna och framåtblickande syn man själv ville omfatta. För kolonisterna blev potatisen i detta läge någonting att identifiera sig med. Potatisodling hade varit en viktig del i en tidigare agrar försörjningsstrategi, och på landsbygden framstått som en möjlighet för torpare och obesuttna att markera frihet och oberoende gentemot bönder och annan överhet.

För styrelsen sågs det odlade som en symbolik för det goda samhälle man ville skapa. Genom sina val av växter och växternas inbördes placering i trädgården ansågs kolonisterna uttrycka olika grader av kunskap om trädgårdsskötsel och därmed bildning, förnuft och förstånd. Detsamma gällde husen och deras utformning och färgsättning. En hel del diskussioner kom att väckas just kring husens färgsättning. Styrelsen menade att det var viktigt att koloniområdena utgjorde en enhetlig grupp, varför färgerna på de olika husen inte fick avvika för mycket. Skära hus eller hus som målats i svenska flaggans färger blev kritiserade och kolonisterna ålagda att åtgärda denna »osmakliga« färgsättning. Detsamma gällde

Här bygger männen en kolonistuga, förmodligen på Kungsladugårdskolonin ca 1918. Foto Göteborgs stadsmuseum.

formerna. I den tidiga kolonirörelsen var variationen mellan husen stor, och kolonister utvecklade något som uppfattats som en helt egen arkitekturstil, med hus i ovanliga former rikt prydda med snickarglädje. För att råda bot på detta, som styrelsen uppfattade det, vilda och okontrollerade byggande, lät man arkitekter rita ett antal typhus som kolonisterna hade

att välja mellan. Vanligtvis är koloniområden från cirka 1920-talet och framåt därför relativt enhetliga i sin utformning vad gäller husen.

Efterkrigstiden – kolonin som fritidsfenomen

Perioden från åren kring sekelskiftet fram till andra världskrigets slut kan betraktas som den svenska koloniverksamhetens etableringsfas. Runt 1945 fanns det kolonier i de flesta städer och större samhällen. Inte minst de båda världskrigen hade hjälpt till att göra kolonirörelsen legitim eftersom det under dessa perioder rått livsmedelskris i landet, med ransoneringsåtgärder som följde. Under dessa perioder uppläts kolonimark till ren nyttoodling, med myndigheters och koloniföreningars goda minne. En viktig anledning till att ha koloniområden sades nu vara att marken måste odlas kontinuerligt med grönsaker, baljväxter och frukt för att med kort varsel ge god avkastning i händelse av krig. Kolonister var därför att betrakta som goda stridsmän för folkhushållningen, och rörelsen fick stort stöd, inte minst av hushållningssällskapen vars konsulenter åkte land och rike runt för att informera och bidra med goda odlingsråd.

Samtidigt som kolonirörelsen på detta sätt värderades som en nationell resurs och vann allmänt erkännande, verkade andra krafter i samhället som skulle komma att utdefiniera kolonier såsom varande otidsenliga eller till och med hotfulla företeelser. Redan på 1930-talet argumenterade företrädare för funktionalismen, det nya arkitektur- och stadsplaneringsidealet, mot kolonier med skälet att det var ett ineffektivt sätt att organisera sin tillvaro. Kolonier representerade en föråld-

Bad och rekreation, företeelser som fick trädgårdsodlingen att framstå som otidsenlig. Foto Karl Heinz Hernried ©Nordiska museet. Även motstående sida.

rad syn på stads- och bostadsbyggande. Människor måste lära sig att leva modernt. Man skulle bo på särskilda platser, arbeta på andra och ha sin rekreation på ytterligare andra, för detta ändamål uppförda ställen, som simhallar och idrottsanläggningar. Kolonier var oprofessionella och otidsenliga ansåg till exempel funktionalisten Uno Åhrén i en skrift år 1939. Folk byggde själva amatörmässiga hus istället för att

överlåta detta till professionella byggherrar. Och den egna trädgården hade bara till syfte att betona egoism och självupptagenhet istället för att bejaka samarbete och gemenskap. Istället borde man avskaffa den enskilda trädgården och skapa grönytor och parker som alla hade tillträde till, menade Åhrén och många funktionalister med honom.

Men förändringarna handlade inte bara om nya visioner om det framtida stadsbyggandet. Från andra världskrigets slut höjdes även levnadsstandarden successivt. Bostadsproduktionen ökade och nya bostadsområden med hög standard växte fram. I samma utsträckning började man avröja kolonimråden för att lämna plats för den växande storstaden i form av bostäder, vägar och allmännyttiga inrättningar, som till exempel idrottsanläggningar. Kolonier ansågs ha spelat ut sin roll varför man inte tog hänsyn till innehavarnas intressen.

I ett försök att motivera behovet av koloniträdgårdar försökte dess företrädare att argumentera på nya sätt. Kolonier började nu beskrivas som utpräglade fritidsföreteelser. Detta ledde också till att delvis nya former av kolonier skapades såsom havsbadskolonier (där bad och rekreation, inte odling och arbete, stod i centrum), fjärrkolonier och fritidsbyar.

Men det var först på 1960-talet som kolonirörelsen skulle uppleva ett förnyat intresse. Kolonirörelsen kom paradoxalt nog att föras fram som en del i den samling motrörelser mot den urbana modernism som en gång födde kolonitanken. Den kritik av storstaden som växte fram riktades bland annat mot kontoriseringar av city, den ökade bilismens negativa inverkan på miljön och 60-talets förortsområden som varande kommersiella och alienerande produkter av ett planerarsam-

hülle som inte tog hänsyn till mänskliga värden och proportioner.

Kritiken skapade också ett behov av motbilder vilka kunde fungera som positiva förebilder för det framtida stadsbyggnad, och här kom kolonier att spela en stor roll. De fördes fram som en ideal kombination av de goda värden staden borde innehålla. Mot storstadens växande motorvägar, höghus och shoppingcentra ställdes koloniernas grönska, intimitet och förmåga att skapa social närhet mellan människor. Vid sekelskiftet hade staden beskrivits som smutsig och omoralisk, och det var mot denna bild kolonin lyftes fram som ett löfte inför framtiden. På 1960-talet hade denna negativa bild av storstaden ersatts av tanken att det var det genomplanerade, sterila och kommersiella i det urbana livet som utgjorde det största hotet mot stadsmänniskan. Det lilla, nära och överblickbara gjorde nu att kolonierna framstod som eftersträvansvärda förebilder. Kolonin kunde användas, inte som vid sekelskiftet för att kontrollera eventuella oroshärdar, utan för att ge trygghet och skapa förutsättningar för människor att realisera livsvärden i en hotande betongstad.

Nu kom kolonierna att fyllas med människor ur en yngre generation som uppskattade närheten, möjligheten att få arbeta med händerna – påta i jorden eller snickra på sitt hus – och den sociala gemenskap som organiserades kring föreningslivet.

Men denna utveckling ledde också till att priserna på kolonistugor ökade. Eftersom kolonimark med centralt läge ofta har relativt låg arrendekostnad jämfört med mark för bostäder och kommersiell verksamhet, är det billigt att inneha koloniträdgård. I början av seklet hade inte koloniträdgården

något nämnvärt försäljningsvärde. Kolonistugan överläts, eventuellt med en mindre ersättning för utlägg i form av planterade träd och buskar. När koloniområden avröjdes av staden beroende på nybyggnation, blev det vanligt att kolonisterna fick en viss ekonomisk kompensation i de fall en ny lott inte fanns att tillgå som ersättning för den förlorade trädgården. Men ju mer köerna växte till de befintliga koloniträdgårdsområdena, i kombination med att nyetablerandet av koloniområden var relativt litet, pressades priserna upp.

Den mest dramatiska prisutvecklingen skedde parallellt med uppgången av priser på bostäder och fritidshus under 1980-talet. En kolonistuga kunde betinga ett försäljningspris liknande det för ett fritidshus i attraktivt läge. Många kolonister ansåg att detta var en ogynnsam utveckling. Kolonier hade alltid varit för småfolk, menade man, och den nya prissättningen tenderade att göra koloniområden till fritidsnöjen för den samhällseliten. I några fall gav sig föreningar in och styrde försäljningspriser genom att sätta upp ett tak för hur mycket en stuga fick kosta. Men sådana åtgärder blev sammantaget relativt ovanliga. Genom att prissättningen för kolonier följde prisutvecklingen på bostäder, kom också kolonierna att utsättas för den kris som drabbade fastighetsmarknaden i början av 1990-talet. Kolonister som betalat ett par hundra tusen kronor för sin kolonistuga kunde på kort tid få uppleva hur värdet på deras hus minskade till hälften.

Ytterligare en effekt av prisutvecklingen var att nyblivna kolonister, som betalat relativt mycket för sin stuga, gärna ville förbättra standarden genom att bygga till friggebodar, dra in vatten till duschanläggningar etc. I de äldre koloniområdena var rinnande vatten i varje enskild stuga inte vanligt.

Engagemang i det
gemensamma, en
ursprunglig idé in-
om kolonirörelsen.

Man ordnade ett antal gemensamma tappställen inom varje område för att hålla nere kostnaderna. Standardhöjningen genererade utgifter för samtliga kolonister eftersom kostnaden för de nya vattenrören måste delas av alla, oavsett om man valde att dra in vatten i den egna stugan eller inte. Många äldre kolonister drabbades av stora utgifter som de menade var alldeles onödiga: hade de klarat av att bo i sin kolonistuga hela livet utan rinnande vatten i huset, fanns det ingen anledning att åtgärda det på ålderns höst. De ansåg att kolonirörelsen hade tappat bort sin grundidé och kommit att präglas av individualism och ett prestigetänkande som inte hade funnits tidigare.

Detta ledde i sin tur till att man i flera kolonier ansåg att man måste gå tillbaka till ursprungstanken. Att vara kolonist innebar speciella rättigheter men också skyldigheter. Kolonier fick inte förvandlas till ett slags fritidsområden med sommarstugor där var och en skötte sig själv och ingen engagerade sig i det gemensamma. Både äldre och yngre kolonister försökte utveckla föreningsarbetet med gemensamma fester, arbetsdagar, studiecirkelar m.m. för att återskapa något av det som man menade hade kännetecknat den tidiga kolonirörelsen.

Kolonierna idag och imorgon

Kolonirörelsen har, under det dryga sekel den funnits, genomgått ett flertal förvandlingar. Husen utvecklades under en period under 1950-talet från små lusthus om 10 kvadratmeter till i vissa fall fritidshus om 45–50 kvadrat på 1970-talet. Från att ha funnits i städernas närhet finns det idag både

fritidskolonier vid havet och fjärrkolonier placerade långt utanför städernas centra. Standarden har generellt sett höjts liksom priserna. Idag märks ett tydligt intresse för kolonier som ett uttryck för ekologiska tankar. Vissa koloniområden skapas med ambitionen att åstadkomma en livsform där människan kan leva i harmoni med naturen och ge tillbaka i sam-

Odlarliv på 2000-talet i Söderbrunn i Stockholm.

ma utsträckning som hon förbrukar. Så framstår idag kolonin som ett löfte för en ekologiskt hållbar framtid.

Samtidigt är det naturligtvis mycket som är sig likt. Trots att kolonier idag är så vanliga inslag i stadsbilden att vi måste betrakta dem som en självklar del av det urbana livet, är de fortfarande satta på undantag och betraktas av planerande myndigheter som tillfälliga sätt att använda mark. Men kolonirörelsen har också stärkt sina positioner. Flera koloniområden har utsetts till kulturhistoriskt intressanta fenomen som måste sparas för eftervärlden. Kolonirörelsen har härvidlag genomgått en »musealiseringprocess« där ibland både kolonister och deras trädgårdar kommit att förvandlas till levande utställningsföremål.

Vad som ändå är konstant i denna förändringsprocess är att kolonirörelsen fungerat som en spegel av samhällsförändringarna i stort, men också att kolonirörelsen föregripit eller påverkat förändringar i samhället. Kolonirörelsen har under årens lopp kommit att tolkas och uppfattas på en mängd olika sätt. Detta kan förklaras genom kolonins karaktär av »liminalt territorium«, ett gränsland mellan stad och landsbygd, mellan natur och kultur, mellan modernitet och tradition, mellan individ och samhälle. Kolonirörelsen speglar därför en komplexitet och mångfald som var kännetecknande för det moderna välfärdssamhällets framväxt under det tjugonde århundradet, och som med all säkerhet även kommer att präglade det tjugoförsta.

Koloniträdgårdsrörelsen – en hundraårig folkrörelse med framtiden för sig

Många av de levnadsvillkor som bildade förutsättningar för den svenska koloniträdgårdsrörelsens framväxt i början av 1900-talet har helt förändrats. I vårt land behöver nuförtiden ingen odla själv för att få mat. Stadsbarnen är inte hänvisade till att leka på ohälsosamma bakgårdar. Det är inte längre bara de välbärgade som kan göra resor för att tillgodose sitt behov av miljöombyte och naturupplevelser. Det finns hur mycket som helst att välja på för alla som söker en fritidssysselsättning. Vi har inte längre några stora homogena arbetarkollektiv med gemensamma värderingar och likartad livsstil. Det anses vara typiskt för vår tid att människor söker individuell behovstillfredsställelse och att de frigör sig allt mer från auktoritära strukturer. Det är tendenser som inte direkt för tankarna till koloniområdenas traditionella föreningsliv och gemensamma ansvarstagande. Hur har då koloniträdgårdsrörelsens hundraåriga idéer förts vidare in i 2000-talet?

LEIF THORIN

är arkitekt och generalsekreterare i Koloniträdgårdsförbundet. Han leder sedan år 1984 arbetet på förbundets kansli.

Behövs koloniträdgårdarna och kommer det att finnas en efterfrågan på kolonilotter även i framtiden? Kan koloniträdgårdsrörelsen spela en viktig roll i samhällsutvecklingen?

I vägen för samhällsutvecklingen

1974 gav LTs förlag ut boken *Koloniträdgårdar*, en faktarik men samtidigt ömsint och målande beskrivning i ord och bild av koloniträdgårdsrörelsens framväxt och utveckling. Författaren Gunilla Englund har berättat att hon i sitt arbete med boken ofta mötte föreställningen att koloniträdgårdarna höll på att helt försvinna och att många kolonister nästan bad om ursäkt för att de med sina omoderna små trädgårdar stod i vägen för samhällsutvecklingen. Samtidigt kunde de tydligt uttrycka hur oerhört värdefulla deras koloniträdgårdar var för dem själva, och i kolonisternas egen organisation rådde det inte någon tvekan om att koloniträdgårdarna skulle behövas även i framtiden. Men man hade tvingats vänja sig vid att välbelägna koloniområden utplånades för att istället bli bostadsområden, nya vägar eller till och med fritidsanläggningar. Kolonisterna hade inget besittningsskydd och det ekonomiska värdet av deras stugor och trädgårdar var ringa. De som planerade och fattade besluten hade nog inte alltid klart för sig vilken tillgång koloniområdena var i stadsmiljön och vilken tragedi det var för många kolonister att utan vidare tvingas lämna sin lustgård.

Med stöd av myndigheterna mot ett nytt berättigande

1976 valdes den socialdemokratiska riksdagsmannen Lennart Andersson från Södertälje till förbundsordförande i Svenska Förbundet för Koloniträdgårdar och Fritidsbyar. Med en så kraftfull och inflytelserik ledare fick koloniträdgårdsrörelsen större möjligheter än tidigare att hävda sina intressen. I flera

Hur förs hundraåriga idéer vidare in i 2000-talet?

omgångar förbättrades stugkolonisternas besittningsskydd så att det inte längre bara var att flytta från kolonin om jordägaren så behagade när arrendetiden gick ut.

Som ersättning för mer centralt belägna koloniområden som tagits i anspråk för andra ändamål hade redan tidigare en hel del nya koloniområden anlagts på längre avstånd från städerna. Nu formulerade staten riktlinjer för planeringen av nya områden med odlingslotter och koloniträdgårdar. Statens planverk gav tillsammans med flera andra myndigheter – och i samarbete med Koloniträdgårdsförbundet – ut en skrift med sådana riktlinjer.

Kommunernas inställning var – och är – avgörande, både när det gäller att bevara gamla koloniområden och i frågan om att anlägga nya koloniområden. Planverkets riktlinjer hade stor inverkan, men det behövdes också påtryckningar inom kommunerna. Koloniträdgårdsförbundets ledning insåg detta. I den nya förbundsorganisationen som hade införts i början av 1970-talet lades ansvaret för kontakterna med kommunerna på en ny, regional nivå inom förbundet. Alla kommuner skulle någon gång under en treårsperiod bjudas in till kontaktkonferenser med företrädare för koloniföreningarna. Tjänstemän och förtroendevalda i alla kommuner skulle få kännedom om vilken tillgång koloniträdgårdarna kunde vara. De ekonomiska resurserna för detta var emellertid mycket blygsamma och det fanns väl inte i alla regioner resurspersoner som var vuxna den uppgift de ålagts. Men den nya organisationen, som också hade till uppgift att stärka banden mellan medlemsföreningarna och deras tillkomst, innebar också ett ökat erfarenhetsutbyte med föreningar i angränsande kommuner.

Modell för framtida fritidsboende

Under efterkrigstiden hade svenskarna i takt med ökat ekonomiskt välstånd, alltmer utbredd bilism och mer fritid byggt sommarstugor som aldrig förr och ingen annanstans i världen. Den enskilda fritidsbebyggelsen var på 1970-talet så utbredd att dess fortsatta framväxt stod i stark konflikt med and-

På 1980-talet uppmärksammades koloniträdgårdarna som en form av närrecreation. Foto Ingrid Nordwall.

ra markanvändningsintressen. Det gavs stor uppmärksamhet i den fysiska riksplaneringen som utvecklades under detta årtionde. 1978 tillsatte regeringen en parlamentarisk kommitté med uppgift att utreda en rad olika frågor i samband med fritidsboendets utveckling. Koloniträdgårdsförbundet bidrog med inspiration till kommitténs förslag till enkel tätortsnära fritidsbebyggelse med koloniträdgårdsområdena som modell.

Borgarrådet Mats Hulth i Stockholm anammade idén och medverkade till att ett antal fritidsbyar av detta slag planerades under 1980-talet på stadens lantegendomar i flera av de omgivande kommunerna. Intresset för dessa fritidsbyar var mycket stort bland allmänheten, men de blev dyrare än beräknat och en del kommuner var inte med på noterna.

Inom koloniträdgårdsrörelsen ville man naturligtvis knyta fritidsbyarna till sin organisation. Man hade redan på 1970-talet anpassat sig till den då rådande utvecklingen mot större stugor, högre standard och mindre odling, och ändrat organisationens namn till Svenska Förbundet för Koloniträdgårdar och Fritidsbyar. Bland medlemsföreningarna var det ganska många som benämndes fritidsbyar, till exempel Sveriges största koloniområde Almåsa utanför Malmö och ett par områden i Borås kommun. I det senare fallet uppläts mark med tomträtt till föreningens medlemmar för att det skulle vara möjligt att pantförskriva husen som säkerhet för lån. I Göteborg hade man uppfört havsbadskolonier och fritidsbyar i attraktiva lägen nära havet.

Koloniträdgårdsförbundet inledde ett samarbete med HSB Riksförbundet, som ägde både husfabrik och markområden och som dessutom hade många potentiella stugägare bland

sina medlemmar. Av flera skäl blev emellertid utvecklingen av fritidsbyarna inte så stark som man hade hoppats inom koloniträdgårdsrörelsen. Områden med traditionella koloniträdgårdar och enkla odlingslotter utan stugor är fortfarande de dominerande formerna av koloniområden.

Ett stort antal områden med odlingslotter anlades i anslutning till rekordårens förortsbebyggelse i storstädernas utkant-er. Att i närheten av bostaden kunna odla sina egna grönsaker var något som många uppskattade. En mångfald av olika språk, kulturmönster och odlingstraditioner kunde mötas på koloniområdena, inte alltid utan konflikter men med fördelen av att odlingsintresset var gemensamt. Detta stämde väl överens med den organiserade koloniträdgårdsrörelsens ideella syften. Förbundet och dess regionala företrädare medverkade till att många odlingslottsföreningar bildades och anslöts till förbundet, särskilt i Stockholm och Uppsala. Jämförelsen med de mycket låga arrendeavgifterna gjorde det omöjligt för förbundet att ta in medlemsavgifter som motsvarade kostnaden för tidningsutskick och föreningsstöd. Men det ansågs ändå viktigt att ha odlingslotterna anslutna till koloniträdgårdsrörelsen.

Från rekreationspolitik till odlingsrådgivning

Ett ökande medlemsantal bidrog till större legitimitet i kontakterna med omvärlden. När statsmakterna kring år 1980 formulerade sina rekreationspolitiska mål var Koloniträdgårdsförbundet med i leken. Koloniträdgårdarnas och odlingslotternas betydelse för närrecreationen var motivet för ett i och för sig mycket blygsamt statsbidrag som under några

Koloniträdgårdsförbundets trädgårdskonsulent undervisar om hur man odlar miljövänligt på bästa sätt. Foto Ingrid Nordwall.

år kring 1980 utbetalades till förbundet. Med sin nu något bättre ekonomi vågade förbundet anställa sin förste ombudsman, och kunde fortsätta det målmedvetna arbetet med att både bygga upp den egna organisationen och etablera goda förbindelser med omvärlden. Medlemsantalet närmade sig 20 000. Men medlemsavgifterna till förbundet var mycket låga och förbundet var fortfarande helt beroende av ideella ar-

betsinsatser för sina centrala funktioner. Till exempel hade medlemstidskriften Koloniträdgården visserligen en professionell redaktör anställd på deltid, men en redaktionskommitté av förtroendevalda gjorde fortfarande en del av det praktiska arbetet med tidningen.

Dittills oanade möjligheter öppnades när en ny finansieringskälla vid mitten av 1980-talet började ge nya intäkter till Koloniträdgårdsförbundet. Prisregleringsavgifter på handelsgödsel började återföras till fritidsodlingens organisationer och till projekt av gemensamt intresse för »den gröna sektorn«. Lantbruksstyrelsen kunde av dessa medel bevilja bidrag till forskning och utvecklingsprojekt, men också till rådgivning och information i odlingsfrågor. Förbundet kunde bland annat anställa en professionell trädgårdskonsulent, bevilja bidrag till medlemsföreningarna för trädgårdsstudier, förbättra sin medlemstidskrift och engagera sig i flera olika projekt tillsammans med trädgårdsnäringen och grönytesektorn, till exempel bildandet av en elitplantstation för trädgårdsodlingen. Genom att propagera för resistent sorter och naturenliga odlingsmetoder sågade vi så gott vi kunde på den gren vi satt på, för tillgången på bidragsmedel beräknades på den försålda mängden av konstgödsel.

Snabb utveckling följdes av kärvare ekonomi

Koloniträdgårdsrörelsen upplevde en stark medvind under den senare delen av 1980-talet. Vi hade statsmakternas stöd och var framgångsrika i förhandlingarna om fördelningen av de återförda gödselavgifterna. Vi byggde upp ett stort kontaktnät och inledde eller utökade samarbetet med bland an-

Borgarrådet Mats Hulth
inviger en av de fritids-
byar han tog initiativet
till. Foto Ingrid Nordwall.

Nya modeller av koloni-
stugor har visats upp på
många mässor och ut-
ställningar. Den här stu-
gan uppfördes i Vinter-
viken när Stockholm var
kulturhuvudstad 1998.
Foto Ingrid Nordwall.

nat sparbankerna, Folksam, Kooperativa Förbundet och de allmännyttiga bostadsföretagens organisation SABO. Vi knöt kontakter med andra organisationer inom park- och trädgårdssektorn och började samarbeta med olika verksamheter inom Lantbruksuniversitetet. Förbundet medverkade på mäsor och utställningar, bland annat på bostadsmässorna som med början i Upplands-Väsby 1985 arrangerades varje år på olika platser i landet. Tillsammans med Riksförbundet Svensk Trädgård och Sällskapet Trädgårdsamatörerna bildade vi år 1989 FritidsOdlingens Riksorganisation (FOR) för att ytterligare främja fritidsodlingen och samarbetet mellan dess organisationer.

Ett ganska stort antal koloniområden anlades i olika delar av landet under senare delen av 1980-talet. Koloniträdgårdsförbundet var ofta med redan i planeringsskedet och kunde genom att medverka vid föreningsbildningen knyta de flesta nya koloniföreningarna till förbundet. Medlemsantalet ökade snabbt och när vi efter hand också utökade förbundets service till medlemsföreningarna blev naturligtvis arbetsbelastningen på vårt lilla förbundskansli mycket stor.

På den expansiva linjen fortsatte den förbundsstyrelse som valdes av 1989 års kongress i Göteborg. Styrelsen leddes av Gunnar Halldén, kolonist i Södra Tantolunden med stark förankring i Stockholms Arbetarekommun. Förbundskansliet byggdes nu ut betydligt för att bättre kunna stödja medlemsföreningarna och den regionala verksamheten inom förbundet. En landskapsarkitekt anställdes för att hjälpa kommunerna med planering av koloniområden. Vi yttrade oss över hundratals översiktsplaner i kommunerna, medverkade – delvis genom FOR – i en rad nya utvecklingsprojekt

och satsade bland annat mycket på att utveckla studieverksamheten bland medlemsföreningarna.

Förbundets internationella engagemang inom koloniträdgårdsrörelsen utökades. Tidigare hade Lennart Andersson under sin tid som förbundsordförande lyft upp verksamheten inom det nordiska koloniträdgårdsförbundet till en ny och mer meningsfull nivå. Han hade också drivit fram beslutet att det internationella koloniträdgårdsförbundet skulle hålla sin kongress i Stockholm 1990. Men det var Sören Cronsioe, ledamot av förbundsstyrelsens verkställande utskott, som fick träda fram som det internationella förbundets president 1988-90.

Det internationella koloniträdgårdsförbundet, Office International du Coin de Terre et des Jardins Familiaux, har sitt säte i Luxemburg. Det har 15 nationella koloniträdgårdsförbund som medlemmar och företrädar därmed omkring tre miljoner hushåll i Europa. Organisationen är etablerad som en NGO (Non Government Organization) med status som rådgivande organ i Europarådet och goda kontakter med EU-administrationen. Office International håller kongress vart tredje år. Under perioden med svenskt ordförandeskap togs viktiga beslut för att modernisera och demokratisera organisationen så att den på ett ändamålsenligt sätt kan föra kolonisternas talan och medverka till ett bättre erfarenhetsutbyte mellan medlemsförbunden.

Riksdagens talman invigde den internationella kongressen. Med Stockholms stads aktiva medverkan kunde kongressen göras till en manifestation av den svenska koloniträdgårdsrörelsens framgångar. Vi hade mycket att visa upp, bland annat resultatet av en stor nordisk arkitekttävling om nya koloni-

trädgårdar på Järvafältet. Våra handikappanpassade koloniträdgårdar och vår aktiva integrationspolitik på odlingslotsområden var unika i Europa, liksom vårt samarbete med Lantbruksuniversitetet och vår miljömedvetna policy i trädgårdsrådgivningen.

Ekonomiskt blev kongressen emellertid en stor belastning för förbundet och när avgifterna på handelsgödsel några år senare slopades fanns det inga ekonomiska reserver. Förbundskansliet decimerades, men den nu ganska omfattande förbundsverksamheten kunde i stort sett behållas intakt, bland annat med hjälp av rationellare rutiner och ny teknik.

Koloniträdgårdsförbundets inriktning på miljövänliga odlingsmetoder konfirmerades i miljöuttalanden av 1992 års förbundskongress i Linköping. Förbundet etablerade sig som en miljöorganisation och framhöll i olika sammanhang koloniträdgårdarnas betydelse i stadsmiljön, för den biologiska mångfalden och som inspiration till en miljömedveten livsstil.

Koloniträdgårdarnas miljövärden ökade ytterligare den positiva attityden till dem i medierna och bland allmänheten, när miljöfrågorna kom i fokus i samhällsdebatten. Men i det betydligt kärvare ekonomiska klimat som nu rådde i kommunerna anlades inte så många koloniområden längre. Ekonomiska skäl anfördes också av de föreningar som nu lämnade förbundet. Medlemsantalet, som under några år hade varit nära 30 000, minskade nu något.

FOR visade sig vara ett användbart instrument för att i någon mån ersätta bortfallet av ekonomiska resurser. Sedan 1993 har Skogs- och Jordbrukets Forskningsråd, sedermera forskningsrådet FORMAS, beviljat bidrag till FOR och dess

program för fritidsodlingens forskning, utvecklingsarbete och rådgivning. FOR har med dessa medel kunnat bevilja bidrag till verksamhet främst inom medlemsorganisationerna, men även inom Lantbruksuniversitetet. Koloniträdgårdsförbundet har ända från början haft stort inflytande i FOR:s styrelse och skött organisationens administration.

Genom FOR har fritidsodlingens organisationer fått en gemensam stämma i många frågor som har betydelse för alla som har trädgårdsodling som fritidssysselsättning. FOR inledde också i början av 1990-talet diskussioner med Sollen-tunamässan AB om att samverka om en trädgårdsmässa för allmänheten. Denna årligen återkommande mässa växte till Skandinavians största trädgårdsmässa och ett viktigt forum för trädgårdsfrågor. Efter flytten till Stockholmsmässan i Älvsjö har trädgårdsmässan blivit ännu större. År 2003 lockade den 60 000 besökare.

Inom Koloniträdgårdsförbundet har vi hela tiden sett mässan som en möjlighet att väcka ytterligare intresse för koloniträdgårdar. Av samma skäl var vi angelägna att stödja idén om att anlägga koloniträdgårdar på Skansen, när denna möjlighet plötsligt fanns inom räckhåll.

1995 års förbundskongress hölls i Malmö med anledning av att det då var 100 år sedan det som anses vara Sveriges första koloniområde anlades där. (Ännu äldre är brukskolonin Amerika i Jonsered utanför Göteborg, men den har aldrig räknats in i koloniträdgårdsrörelsens historia.) 100-årsjubileet firades med svenska och internationella gäster, bland annat med invigning av ett nytt odlingslottsområde som ingick i det stora bostadsbolagets självförvaltningsprojekt bland hyresgästerna.

Under ledning av den nye förbundsordföranden Alf-Gunnar Svahn gick styrelsen för Koloniträdgårdsförbundet målmedvetet in för att på bästa sätt anpassa förbundets verksamhet till de minskade ekonomiska resurserna. När Svahn vid 1999 års kongress i Västerås efterträddes av Björn Fransson, kolonist i Tantolunden och i likhet med Svahn erfaren fackföreningsman, kunde förbundet ta ny sats med nya stadgar, en något förändrad organisation och en ekonomi i balans.

Meningsfullt föreningsliv gör folkrörelsen levande

Med avsikt att främja koloniträdgårdsrörelsens vidare utveckling har kolonisternas organisation under de senaste decennierna varit engagerad i många olika verksamheter utanför

Det gemensamma förvaltningsansvaret för koloniområdet är en god grund för den sociala gemenskapen bland kolonisterna. Foto Ingrid Nordwall.

medlemsföreningarnas omedelbara intressesfär. Men den främsta och mest omfattande uppgiften för Koloniträdgårdsförbundet har hela tiden varit att direkt stödja verksamheten i de nu närmare trehundra medlemsföreningarna. Det är naturligtvis främst på den nivån som koloniträdgårdsrörelsen förs vidare, av flera tusen aktiva föreningsfunktionärer och alla andra aktiva kolonister.

Med innehavet av en koloniträdgård följer också medlemskap i föreningen som har ansvar för koloniområdet. Kolonisterna har därför en fastare knytning till föreningslivet än medlemmarna i de flesta andra ideella föreningar. Det gemensamma förvaltningsansvaret ger förutsättningar för olika föreningsaktiviteter och en god mänsklig gemenskap bland medlemmarna. De är alla ansvariga för att årsmötet väljer en kompetent styrelse och ger den resurser att sköta sitt uppdrag.

Att leda en lokal koloniförening är ett förtroendeuppdrag som ställer större krav på kunskap och kompetens än vad många kanske föreställer sig. Förutom den sociala begåvning och elementära föreningskunskap som krävs av en föreningsfunktionär måste det, åtminstone hos någon i styrelsen, finnas förmåga att hantera föreningens ekonomi och alla de tekniska och praktiska frågor som hänger samman med förvaltningen av föreningens koloniområde. Det är förstås bra om styrelsen äger viss kompetens i miljövård och trädgårdsodling. Dessutom krävs egentligen ganska ingående kännedom om bland annat arrendelagstiftningen och om olika samhällsfunktioner. Och det skadar inte att ha goda kontakter med både kommunledningen och de lokala massmedierna.

Många föreningsordförande har en underbar förmåga att få allt att fungera i koloniföreningen. Men man kan inte räkna med att det alltid är de allra bäst lämpade medlemmarna som är beredda att avsätta all den tid som går åt för ett förtro-

Det blir allt vanligare att kvinnor inte bara sköter trädgårdarna utan också tar ansvar för koloniföreningen. Foto Ingrid Nordwall.

endeuppdrag. Desto viktigare är det därför att medlemmarna stödjer den styrelse de själva har valt, att de har överseende med mindre misstag och att de använder de möjligheter som föreningsdemokratin ger för att rätta till eventuella svårare brister. På förbunds nivå känner vi det som ett stort ansvar att stödja medlemsföreningarna i alla frågor som de kan behöva hjälp med. Följdriktigt är också utbildning av föreningsfunktionärer en förbundsverksamhet med hög prioritet.

Utöver att förvalta själva koloniområdet kan en koloniträdgårdsförening bedriva en ganska omfattande föreningsverksamhet. I en del av de äldre koloniträdgårdsföreningarna är föreningslivet ganska traditionsbundet. En tydlig tendens är emellertid att kvinnorna i allt fler föreningar inte längre har sina givna roller i särskilda kvinnoklubbar inom föreningen utan medverkar i koloniområdets förvaltning på samma villkor som männen. En annan förändring är att många föreningar nu arbetar målmedvetet för att förbättra miljöförhållandena på koloniområdet och öka medlemmarnas kunskaper i odlingsfrågor. Koloniträdgårdsförbundet och dess regioner stödjer denna utveckling, bland annat genom att arrangera trädgårdsutbildning och bevilja bidrag till odlingsinriktade aktiviteter i föreningarna.

Trädgårdsintresset, som alla kolonister har gemensamt, är en god grund för att minska främlingskapet mellan olika folkgrupper som kan finnas representerade på ett koloniområde. Jämfört med tidigare finns det nu också i föreningarna fler föreningsfunktionärer med utländsk bakgrund, även om de förvisso kunde vara fler i många av de områden som har en stor andel invandrare bland medlemmarna.

Stadens odlare kan bli fler

Kolonisterna i sina små stugor med prunkande trädgårdar blir ibland betraktade med ett visst överseende för att de förnöjsamt fortsätter sin jordnära verksamhet när det finns så mycket häftigare prylar och viktigare värv att hävda sig med. Men mitt intryck är att det under de senaste årtiondena har blivit allt fler som förstår att sätta värde på koloniträdgårdarna, inte bara koloniodlarna själva utan också andra som har upptäckt att koloniområdena är trevliga att promenera i. Ingen parkförvaltning har resurser att som kolonisterna skapa blomsterprakt och biologisk mångfald på stadens mark.

Kolonisten kan känna glädjen av att ha skapat något själv, en egen trädgård som ger stort utbyte i form av sköna blommor, miljövänligt odlade rotfrukter och grönsaker, frukt och bär. Och kanske ännu viktigare: han – eller möjligtvis ännu oftare hon – har någonstans att vara och någonting att göra utomhus, i nära gemenskap med likasinnade. Kolonilivet ger frisk luft, lagom motion, ett levande intresse och ett socialt sammanhang och det är tillgängligt för vem som helst.

Intresset för trädgårdsodling i allmänhet har dessutom ökat markant under de senaste åren. Tydliga tecken på det är bland annat den ökade utgivningen av trädgårdslitteratur och olika trädgårdsutställningars stora popularitet. Statistiska uppgifter visar att trädgårdsodling näst efter promenader är den vanligaste fritidssysselsättningen utomhus i vårt land. De trädgårdsintresserade finns överallt, inte minst i storstadsområdena som ju fortsätter att öka i folkmängd. Men alla kan inte – eller vill inte – investera miljonbelopp i ett småhus för att få tillgång till en trädgård i storstaden.

Följdriktigt råder det stor efterfrågan på koloniträdgårdar,

Att odla själv är bra
för både välbefinnandet
och miljön. Foto
Ingrid Nordwall.

särskilt i de koloniområden som är relativt centralt belägna. Tillgången är starkt begränsad men kunde tveklöst öka om kommunerna hade större ambitioner att tillgodose medborgarnas önskemål! Konkurrensen om välbelägen mark behöver inte hindra detta, det visar Stockholms stad genom att nu anlägga ett nytt koloniområde med små stugor på Årstafältet, bara ett par kilometer utanför cityområdet.

Koloniträdgårdar behövs i det ekologiskt hållbara samhället

Ekologiska samband är lättare att förstå och tillämpa om man ser naturens kretslopp i sin egen trädgård. Till exempel blir avfallssortering och kompostering meningsfullt på ett självklart sätt för den som odlar själv. I skolan och i det lokala Agenda 21-arbetet kan trädgårdsodlingen bidra till att levandegöra miljöfrågorna och kretsloppstänkandet. Hemträdgårdar och koloniträdgårdsområden har positiv inverkan på luftkvaliteten och lokalklimatet och har stor betydelse för trivsels i våra städer och tätorter.

Trädgårdarna bidrar även i mycket hög grad till den biologiska mångfalden i den bebyggda miljön. Detta uppmärksammas bland annat i det nationella programmet för att bevara den biologiska mångfalden bland kulturväxterna. Fritidsodlingens organisationer medverkar, liksom för övrigt friluftsmuseerna, i bevarandearbetet.

En betydande andel av grönsakerna, bären, frukten och potatisen som konsumeras kommer från koloni- och hemträdgårdar. Det egenhändigt odlade går den kortaste vägen från jord till bord och sparar energi och råvaror som annars skulle ha gått åt till förpackningar och transporter.

Trädgårdsodling som fritidssysselsättning stämmer således klockrent med det övergripande målet att nå en ekologiskt hållbar samhällsutveckling. Att tillgodose behovet av lokal odling ingår också mycket riktigt i de av statsmakterna fastlagda miljö kvalitetsmålen. Lokal odling i den bebyggda miljön är i huvudsak liktydigt med hemträdgårdar och koloniträdgårdsområden. I städerna och tätorterna är andelen bostäder i flerbostadshus, utan egna trädgårdar, mycket stor. Om behovet av lokal odling ska kunna tillgodoses måste det därför finnas tillgång till odlingslotter och koloniträdgårdar för alla som vill ha trädgårdsodling som fritidssysselsättning.

Koloniträdgårdar främjar folkhälsan

Att parkernas och trädgårdarnas trivselvärden också har betydelse för folkhälsan är en aspekt som har uppmärksammats på senare tid. Bland annat har det kunnat påvisas att blotta åsynen av en trädgårdsmiljö har goda effekter på rehabilitering. Hur mycket större betydelse måste det då inte ha att människor har tillgång till sådana miljöer i sitt vardagsliv! Södra Tantolunden och de andra koloniområdena på Södermalm i Stockholm är goda exempel på hur uppskattade sådana områden kan vara att promenera, jogga, eller bara vistas en stund i. Som stimulerande inslag i närmiljön har välbelägna och tillgängliga koloniområden ett allmänt rekreationsvärde även för dem som inte odlar själva.

Att sköta en trädgård kräver återkommande arbetsinsatser under hela odlingssäsongen. Det betyder vardagsmotion under en stor del av året för alla som har en trädgård. Räknar man alla koloni- och hemträdgårdar rör det sig om mer än två

Ingen parkförvaltning har resurser att skapa blomsterprakt på stadens mark Foto Ingrid Nordwall.

Ett äpple om dagen – och kanske också något mer. Produkter från den egna täppan är ett viktigt kosttillskott. Foto Birgit Brånvall.

miljoner hushåll i vårt land. Genom att en så stor andel av befolkningen odlar på sin fritid får det sammantaget stor effekt på folkhälsan.

Det är väl känt att många äldre människor mår bra av att odla sin trädgård. Bland dem som har kommit till vårt land från andra delar av världen finns också många som sätter stort värde på odlingsmöjligheter. Det gemensamma intresset och ansvaret inom koloniföreningen är en god grund för mänsklig gemenskap, oavsett ålder, kön och kulturell bakgrund och har därmed också betydelse för folkhälsan.

Den som har en trädgård kan berika sitt kosthåll med egenhändigt odlade grönsaker, rotfrukter, kryddörter, frukt och bär. Det finns anledning att minnas hur viktig husbehovsodlingen var för vår livsmedelsförsörjning under krigsåren och att notera hur mycket medborgarnas egna trädgårdar och odlingslotter än i dag betyder för livsmedelsförsörjningen i Baltikum och Östeuropa. I vår tid kan nästan alla i vårt land köpa trädgårdsprodukter i närmaste butik, men ganska stora andelar av konsumtionen består ändå av produkter från fritidsodlingen. Säkert är det så att de flesta som odlar själva inspireras att konsumera betydligt mer än andra av dessa nyttiga livsmedel.

Rena rama friskvården är det således att odla sin trädgård! Genom att se till att det finns odlingslotter och koloniträdgårdar för alla som vill ha möjlighet att odla skulle kommunerna kunna göra en viktig insats i folkhälsoarbetet. Det är därför som Nationella folkhälsokommittén i sitt slutbetänkande om de nationella målen för folkhälsan (SOU 2000:91) har formulerat en utmaning till kommunerna om att öka möjligheten att odla själv.

En hundraårig idé med bärkraft i vår tid

Finns det någon annan fritidsaktivitet än trädgårdsodlingen som har så många utövare och lika samhällsnyttiga effekter i så många avseenden? Här har jag försökt att kortfattat beskriva dess trivselvärden i stadsmiljön och andra folkhälsoaspekter, betydelsen för den biologiska mångfalden och för en ekologiskt hållbar samhällsutveckling. Nämnas bör också att fritidsodlarna för vidare en kunskap och en tradition som

i årtusenden har räknats till de mänskliga kulturyttringarna. Värdet av detta blir inte mindre i en tid när den yrkesmässiga odlingen blir alltmer specialiserad och kommunernas parkförvaltningar har svårt att få resurser till annat än extensiv skötsel.

Allmänhetens stora intresse för trädgårdsodling kan tas tillvara betydligt bättre än för närvarande, i samhällsplaneringen, i skolan, i friskvårdsarbetet, i vård och rehabilitering, inom äldreomsorgen, i arbetet med att integrera invandrare i det svenska samhället etc. Samhällsekonomiskt måste det vara en mycket god investering att anlägga ett område med ko-

Nya odlare i ett av Stockholms äldsta koloniråden, Söderbrunn på Djurgården.

Foto Birgit Brånvall.

loniträdgårdar eller odlingslotter i eller nära ett bostadsområde. Det bör göras både i den etablerade stadsbygden och i samband med att nya bostadsområden byggs, om det fastlagda miljö kvalitetsmålet att tillgodose behovet av lokal odling ska kunna uppnås.

Det kan också vara önskvärt att kommunerna, inte minst i storstadsområdena, försöker tillgodose efterfrågan på fritidsbostäder på någorlunda nära håll, istället för att hänvisa denna efterfrågan till avlägsna landsdelar. Där kan fritidshusen inte fylla samma funktion som i stadsnära lägen. Stora avstånd genererar dessutom långa bilresor och har därför ekologiskt tvivelaktiga konsekvenser.

Främst i Stockholmsregionen omvandlas fritidsbebyggelse i rask takt till permanentbostäder. Koloniträdgårdsförbundet har påpekat att bortfallet av fritidshus bör kompenseras genom att man anlägger nya koloniträdgårdsområden av traditionell typ och fritidsbyar av det slag som Stockholms stad tidigare har byggt på sina lantegendomar i kranskommunerna. Detta bör kunna ske utan oacceptabla konflikter med naturvård och friluftsliv och utan att behovet av mark för bostadsbebyggelse lägger hinder i vägen.

Har koloniträdgårdsrörelsens hundraåriga idéer någon bärkraft nu och i framtiden? Kan koloniträdgårdsrörelsen fortsätta att vara en viktig del i samhällsutvecklingen? Ja, säkert är det så. Koloniträdgården kan bidra till en god livskvalitet och är en stor tillgång i stadsmiljön. Och bland dem som söker sig till gemenskapen på koloniområdet är det ganska många som är relativt unga. Stadens odlare har framtiden för sig.

Med svenska ögon – ett mångkulturellt odlingsområde 1990 och 2000

Småskalig odling har blivit ett allt tydligare inslag i världens expanderande storstäder i och med den explosivt ökande inflyttningen från landsbygd eller främmande länder. Städernas trädgårdar spelar en central roll – för försörjning, som avkoppling och av ekologiska skäl – och forskare ur många discipliner ägnar sig nu åt att studera stadsodlingarnas betydelse och utvecklingsmöjligheter. Såväl i Afrika, Asien och Latinamerika som i Europa och Nordamerika hittar vi i dag ett brett spektrum av urbana odlingstyper, från pedagogiska odlingsexperiment i skolors regi till tillfälliga odlingar under belägring som i krigets Sarajevo eller odlingar som åstadkommits av hemlösa i Birmingham eller Bronx. I många fall är dessa odlingar avgörande för människors livsuppehälle, i andra fall är de viktigare som arenor för självförverkligande än som upphov till mat.

I Sverige, liksom i länder som England, Tyskland och Dan-

KARIN BECKER

är professor i bildpedagogik vid Konstfack och docent i masskommunikationsforskning vid Stockholms universitet. Hennes forskning har bl.a. behandlat den bild av Sverige som konstruerats genom Nordiska museets bildarkiv. Forskningen är inriktad på bildens betydelse i olika kultursammanhang.

BARBRO KLEIN

är professor i etnologi och en av direktorerna vid SCASSS (The Swedish Collegium for Advanced Study in the Social Sciences) i Uppsala.

Ett odlingsområde på en bit mark som blev över i en av miljonprogrammets förorter. Juli 1990.
Foto Karin Becker.

mark, utgjorde kolonilotts-rörelsen ett svar på det sena artonhundratalets stora inflyttning från landsbygden till städerna. De odlingsformer som rörelsen etablerade har på senare år fått nya gestaltningar och betydelser i dessa länder, återigen som ett svar på stor migrationsvåg. Men den här gången kommer invandrarna inte bara från den egna landsbygden utan från världens alla hörn. Överallt i Sverige, men framför allt i storstädernas utkanter eller i anslutning till miljonprogrammets bostadsområden, återfinns alltsedan 1970-talet intensivt mångkulturella odlingsområden, där odlarna ibland representerar en förbluffande variation – kulturellt, religiöst,

språkligt, klassmässigt. Denna situation har inte sällan lett till kontroverser rörande odlingstekniker och rörande kulturell och estetisk standard, ja kring själva ändamålet med odlandet. Samtidigt har många områden blivit succéer, inte bara därför att de erbjudit arbete, nöje och kosttillskott för nyanlända eller väletablerade immigranter, utan också därför att de blivit experiment i samlevnad mellan folkgrupper. En del kommunstyrelser har under årens lopp till och med sett odlarlottsområden som några av de få existerande »positiva mötesplatserna« mellan människor ur olika kulturer. »Odlarlottsområden leder till bättre förståelse mellan olika livsstilar och bättre kunskap om dem«, står det i ett kommunfullmäktigeprotokoll från 1984. Även om sådana förhoppningar ibland inte besannats, har de inte sällan visat sig vara profetiska. Odlingsområdena har blivit märkliga och märkbara experiment i samlevnad, experiment som ofta berör människor på djupet. Frågor om odling, mark och natur tenderar att röra vid människors centrala värderingar och förståelser av den värld de lever i. De flesta språk är fulla av metaforer och symboler länkade till odlande; det är inte bara i det svenska språket som människor använder bilder som att »slå rot« och »hitta sina rötter«.

I den här artikeln står ett enda odlarlottsområde i blickpunkten. Området ligger i utkanten av Stockholm och även om många odlare har flyttat och andra tillkommit under årens lopp, har närmare 20 nationer kontinuerligt varit representerade på området, om än i olika proportioner under olika perioder. Våra iakttagelser bygger på fältstudier som vi periodvis ägnat oss åt sedan 1988. Under alla år har arbetsfördelningen mellan oss varit densamma: Karin Becker har

skött den visuella dokumentationen medan Barbro Klein har ägnat sig åt intervjuer och andra samtal. Samtidigt har vi alltid diskuterat och jämfört våra iakttagelser och ibland har vi spelat in våra diskussioner på band. Vårt arbete var intensivt i början av 1990-talet, då studiet av odlarlotterna ingick i projektet »The Organization of Diversity«, vilket i sin tur var en del av det dåvarande HSFR:s program »Komparativ kulturforskning«. Under årens lopp har vi ställt många olika frågor och en del av dessa berör vi också i denna artikel. Vad lär sig människor med radikalt olikartad etnisk, religiös och språklig bakgrund av varandra ifråga om odlingstekniker och

Juni 1991.

Foto Karin Becker.

arbetsätt och ifråga om estetiska och etiska förhållningssätt i en situation där de år efter år arbetar i fysisk närhet? De arbetar ofta i sitt anletes svett på några meters avstånd från varandra och kan inte undgå att se varandra. Vilka främmande impulser anammar de och vilka avfärdar de? Hur kanaliserar de sina reaktioner i växter, föremål och handlingar?

Även om vi som forskare med åren blivit allt bättre bekanta med många odlare med ursprung i främmande världsdelar, har vi dock hela tiden haft lättare att forma en nyanserad bild av hur svenskar och andra nordeuropeer reagerat på invandrare långt bort ifrån. Inte minst språksvårigheter har hindrat oss från att utforma en motsvarande förståelse av hur människor med bakgrund i andra länder ser på svenskarna. Ett sådant »svenskt« perspektiv är märkbart också i denna text. Samtidigt vill vi betona att odlarna, odlarlottsområdet och vi själva har förändrats mycket under åren som gått. Vad vi skildrar är ett litet utsnitt ur Sveriges nutidshistoria som mångkulturellt samhälle. Odlingsområdet kan ses som ett mikrokosmos, där förändringar blir särskilt väl synliga.

Omkring 1990: »svenska«, »turkiska« och »kinesiska« lotter

Det odlingsområde som vi studerat ligger bakom centrum i en av miljonprogrammets Stockholmsförorter. Det verkar som om området har tillkommit av en slump på en bit mark som råkade bli över. Odlare som var med vid starten 1978 berättar gärna om all sten från byggsprängningar som de var tvungna att bryta upp och forsla iväg under nybyggarperioden. Området är njurformat och styckat i 91 lotter av något varierande storlek. Flera lotter är nästan 100 m² stora, andra

något mindre. I början av 1990-talet var variationen i trädgårdspraktiker, växter, estetiska uppfattningar och umgängestil påfallande. Då brukades uppskattningsvis 25 lotter av odlare från Sverige och ytterligare 25 av personer med ursprung i Finland. Omkring 10 odlare kom från Vietnam men var av kinesiskt ursprung. Närmare 25 lotter brukades av kristna syrianska eller assyriska odlare från Turkiet, Libanon och Syrien. Den syriansk/assyriska gruppen ökade snabbt vid den här tiden medan antalet muslimer minskade: år 1993 fanns endast några få på området. Förutom dessa stora kategorier odlare fanns i början av 1990-talet också enstaka odlare från Latinamerika och Östeuropa samt en vardera från Iran, Bangladesh och Danmark.

Det tog lång tid för oss att forma en bild av samspelet mellan alla grupperna. Vi tyckte oss så småningom märka att en spirande sammanhållning – ja, till och med solidaritet – existerade parallellt med ansträngningar att hålla grupper på avstånd från varandra. Till sammanhållningen bidrog att alla odlare var tvungna att förhålla sig till kommunens förordningar. På odlarlotterna (som vid denna tid kunde hyras för 200 kronor om året) var det inte tillåtet, som på de dyrare kolonilotterna, att bygga riktiga stugor. På sin höjd fick man konstruera små växthus, redskapsskjul eller skyddade matplatser; takhöjden fick inte överstiga 160 cm. Odlare fick också omgärda den egna lotten med staket på en meters höjd. Hur enskilda personer förhöll sig till dessa regler var ett ständigt samtalsämne på området och många odlare ägnade sig åt att bedöma andras staket. En annan regel var att lediga lotter måste erbjudas personer som stod först i en kö i vilken endast hyresgäster i det kommunala bostadsbolaget fick ställa sig.

Styrelsen för odlarföreningen har under odlingsområdets hela existens haft som uppgift att se till att denna och andra regler inte överträds. Alla odlare är tvungna att tillhöra föreningen och alla har rätt att rösta fram styrelsemedlemmar. Men de nominerade kandidaterna har nästan alltid varit svenska eller finska och de nordiska odlarna har ofta klagat på att de fått bära ansvaret för alla odlarna på området.

Men trots klagomål och konflikter tycktes en anda av sammanhållning ha utformats på ett tidigt stadium, en anda som vi inte kunde undgå att lägga märke till omkring 1990. Föreningen ordnade varje år en fest och de flesta odlare deltog –

Juli 1990.

Foto Karin Becker.

Augusti 1991. Foto Karin Becker.

även personer som inte kunde förstå de svenska talen eller allsången med Evert Taube-visor. Ett år i slutet av 1980-talet ordnade styrelsen en fest vars främsta attraktion var en jättelik gryta där man kokade olika grönsaker från lotterna. Odlarna var själva medvetna om symboliken i detta försök att skapa en enda stor smältdegel eller »melting-pot« (ett nyckelord i amerikansk immigrationspolitik under det tidiga 1900-talet). Det blev tydligt att det som höll samman odlarna var deras glädje över att arbeta i jorden. Många tycktes dela en

känsla av att vara inbegripna i ett gemensamt kulturbygge på odlingsområdet. Vid den här tiden fick vi upprepade gånger höra odlare med olika bakgrund använda uttrycket »det här är ett botaniskt FN« och framhålla att en extraordinär variation på växter samexisterade på området, växter som odlare tagit med sig eller fått sig tillskickade så långt ifrån som Hong Kong, Santiago och Damaskus. De symboliska undermeningarna i sådana påpekanden gick inte att ta miste på, även om många tycktes lägga större vikt vid den botaniska samlevnaden än vid den mänskliga.

Men samtidigt som odlarna omkring 1990 hade börjat formulera en insikt om att samexistens var nödvändig och möjlig, dominerar våra fältanteckningar från tiden av ord som åtskillnad och separation och vi tyckte oss kunna urskilja olika former av åtskillnad, byggda på olika principer. En form var etniskt åtskilda grannskap. Sålunda var den norra sidan av odlarterritoriets solitt nordisk. Det trettiotal personer som hade lotter där var nästan undantagslöst svenska eller finska. Den södra sidan av odlingsområdet däremot var etniskt extremt diversifierad. Men också här kunde vi skönja tendenser till etniska grannskap. Tre eller fyra lotter odlade av syrianskt kristna (suryoye) familjer från Mellanöstern, som delvis var släkt med varandra, låg tillsammans i den allra sydligaste delen av området, medan en rad lotter längs med staketet mot promenadvägen odlades av sino-vietnameser. Till stor del hade dessa »grannskap« formats genom byten som ägt rum med styrelsens tysta medgivande.

En annan åtskillnadsprincip var att människor odlade sina lotter enligt etniskt eller kulturellt distinkta mönster. Med en viss förenkling kan man säga att mångfalden fördelade sig på

Verandan monteras. Maj 1990. Foto Karin Becker.

tre typer: »den svenska«, »den turkiska« och »den kinesiska«. Denna typindelning var inte vår uppfinning utan flera svenska odlare beskrev den för oss. Deras beskrivning var övertygande och tycktes stämma med vad vi själva kunde iaktta. I flera avseenden är det så att vi länge kom att betrakta odlarlottsområdet med svenska ögon trots att vi var medvetna om att typindelningen förenklade den faktiska variationsrikedomen.

Den svenska typen innefattade egentligen alla de europeiska odlarna, av vilka de flesta kom från Nordeuropa. Genom att kalla alla lotter som brukades av nordeuropéer för »svenska«, antydde odlarna att, i jämförelse med lotter som brukades av invandrare från främmande världsdelar, var alla nord-europeiska odlingsformer så nära besläktade att de var »våra« och tillhörde »oss«. Kanske allra mest anmärkningsvärt var det faktum att finländare nu accepterades som »vi« och »oss«, något som knappast varit fallet under den stora finska invandringen på 1970-talet. Finska flaggor vajade stolt jämte svenska på norra delen av odlingsterritoriet.

Och visst utgjorde de svenska eller nordeuropeiska odlarna en särskild kategori så till vida att de delade uppfattning om odlingstekniker, estetiska ideal och många andra förhållanden. I mångt och mycket kan man kanske också säga att dessa gemensamma värderingar var baserade på samhällsklass, eftersom nästan alla européerna på lotterna hade arbetaryrken eller var pensionerade från sådana. Alla européerna på området tyckte om blommor och lade vikt vid blomsterodling. Alla tyckte att det var fint när odlarlotterna inringades av välgjorda staket och hade välbyggda verandor eller altaner, som några kallade för »kalasverandor«. En del av dessa ver-

September 1991. Foto Karin Becker.

andor var försedda med tak och det fanns exempel på sinnrika takförsedda konstruktioner, som kunde monteras ner på hösten för att sedan sättas upp igen på våren. Överhuvudtaget tyckte vi att påfallande många européer lade stor vikt vid ordning, reda och kontroll, inte bara i fråga om odlingssängar utan också när det gällde att skapa raka, välansade och kratade gångar mellan dem. Många nordeuropeiska odlare accentuerade ordningen (och kanske också en känsla av ägande)

med att måla allt på en lott som överhuvudtaget kunde målas, i samma gröna färg. Men pedanteri tog sällan överhanden utan existerade parallellt med lekfullhet och påhittighet. En färgkoordinerad leksaksmus kunde smygas in bland luktärt-erna och utranterat byggnadsmateriel kunde återanvändas på de mest finurliga sätt. De lotter som brukades av svenskar och andra nordeuropéer var oftast inte bara välskötta, de föreföll också väl inbodda. En värdering som var central för majoriteten av de nordeuropeiska odlarna rörde ekologi. Många betraktade sig själva som arvtagare till den gamla kolonirörelsen och några praktiserade tekniker som täckodling. Alla

Odlare från Mellan-
östern. Juni 1990.
Foto Karin Becker.

de nordeuropeiska odlarna höll sig med en välskött kompost och några ägnade sig åt att lära ut komposttekniker och organisk odling under vinterhalvåret.

En annan kategori odlingslotter kallades av svenska odlare för den turkiska. Detta var namnet på alla lotter som odlades av personer från Mellanöstern eller västra Asien, oavsett dessa personers faktiska nationella eller religiösa bakgrund. Ett par av de »turkiska« familjerna var muslimer men majoriteten var kristna syrianer eller assyrier. Flera kom från sydöstra Turkiet (särskilt från staden Midyat), men många hade också länge bott i andra länder, framför allt Syrien och Libanon. Några hade storstadsbakgrund och hög utbildning medan andra kom från landsbygden och var kunniga yrkesodlare även om de var arbetslösa i Sverige. Men svenskarna hade svårt att göra distinktioner mellan människorna från Mellan-

Oktober 1989.
Foto Barbro Klein.

Odlingssängar arrange-
rade av odlare från
Mellanöstern. Juni 1990.
Foto Karín Becker.

Östasiatisk upp-
finningsrikedom.
Juli 1990. Foto
Karin Becker.

östern och framhöll deras likhet genom att kalla alla för turkar. Därmed underströk svenskarna hur främmande dessa främlingar var. Få om ens några av de nordeuropeiska odlarna var medvetna om eller intresserade av den nationella, religiösa, språkliga, etniska, klassmässiga och politiska variationen bland odlarna från Mellanöstern.

När svenskarna beskrev de »turkiska« lotterna lade de ofta vikt vid de företeelser som de fann överraskande eller exotiska. De pekade – inte sällan med beundran – på »turkarnas« koncentration på grönsaker som mangold, romansallad, mynta och olika sorters lök och förundrade sig samtidigt över »deras« brist på intresse för att odla blommor och annan ögonfröjd. Svenskarna insåg inte att odlarna från Mellanöstern betraktade odlarlotterna som »åkrar« och att odling av blommor i dessa länder företrädesvis äger rum i direkt anslutning till bostadshusen. Men det som allra mest förundra-

Fågelskrämma på
östasiatisk odling.
Maj 2000. Foto
Karin Becker.

de och irriterade svenskarna var »turkarnas« inte sällan slarvigt hopsnickrade verandor, ofta omgivna av sneda och vinda staket konstruerade av alla möjliga beståndsdelar. Bland odlarna från Mellanöstern fanns inga påhittiga konstruktioner av miniatyrhus, man åt under bar himmel när vädret tillät. På verandorna stod stora bord, ibland täckta med gamla vaxdukar i skrikiga mönster och omgivna av omaka, vingliga stolar. Många svenskar förundrades över att elegant klädda människor kunde sitta och skratta och äta söndagsmiddag vid dessa bord utan att till synes bry sig det minsta om den föga inbjudande omgivningen. En del svenskar retade sig på alla höga röster, eftersom de själva ville njuta söndagsfrid på sina odlingslotter och inte vara tvungna att lyssna på människor som ropade och hojtade på språk som de inte förstod. De mest oväntade företeelser kunde irritera svenska odlare. Många odlare från Mellanöstern arrangerade till exempel sina lotter i väldefinierade rektangulära odlingssängar som de markerade med plankor, och en ung svensk odlare sade en gång förgrymmat att »vi kallar dom där arrangemangen för gravar, allt som behövs på dom är kors«.

Den tredje distinkta odlingstypen som både de svenska odlarna och vi tyckte oss urskilja var den kinesiska. De flesta odlarna på området från Östasien var av kinesisk bakgrund men hade länge bott i Vietnam, som de flydde ifrån på 1970-talet. Innan de kom till Sverige hade många en synnerligen komplex migrationshistoria bakom sig. Men de flesta svenska odlarna var inte särskilt nyfikna på denna historia. För dem var »kineserna« ännu mer främmande än »turkarna«. Och förvisso var de östasiatiska odlarnas vanor och traditioner exotiska för nordeuropeerna. Ett exempel var det faktum att det

Ordspråket i odlingen lyder: »På andra sidan endast den djärve.« Augusti 1990. Foto Karin Becker.

nästan uteslutande var kvinnor som ägnade sig åt trädgårdsarbete. I de sällsynta fall då kinesiska män dök upp på odlarlotterna, ägnade de sig åt snickeriarbeten, som att laga grindar. Ingen av lotterna som brukades av östasiatiska odlare innehöll »kalasverandor« eller några möbler överhuvudtaget och vi såg aldrig familjer äta tillsammans eller vila sig på lott-

erna. Detta var märkligt för svenskarna, eftersom för dem var vila och samvaro ett viktigt skäl att hålla sig med odlingslott. »Kineserna intresserar sig bara för mat«, sade en svensk kvinna och framhöll, liksom många andra svenskar, att »allt de odlar är kinakål«. Samtidigt insåg många av nordeuropéerna att de östasiatiska odlarna var skickliga: själva beundrade vi ofta deras uppfinningsrikedom när det gällde att hitta sätt att skydda sköra plantor eller att gillra upp spaljéer och vidjor för klängväxter.

Svenska odlare hade emellertid också lagt märke till att östasiatiska odlare ibland kunnat skörda fem gånger under samma säsong. Några hade odlat gröna växter i så stor skala att de kunnat leverera till restauranger. För att få fram så många och stora skördar i ett nordiskt klimat, hade relativt stora mängder pesticider och konstgödsel kommit till användning, något som inte oväntat var en styggelse för de nordeuropeiska odlarna och tvärs emot deras odlingsideologi. Faktum var att överanvändningen av bekämpningsmedel inte bara ledde till ideologiska konflikter utan också till att ett par lotter infekterats med klumprotssjuka, en sjukdom som lätt uppstår om kålväxter odlas alltför intensivt på samma ställe under många år i rad. Sjukdomen kan botas om man efter sex år övergår till att odla potatis, rödbetor och morötter i samma jord. Men några östasiatiska odlare hade inte följt denna regel och ett par lotter låg i träda under några år. Medlemmar i odlarföreningens styrelse var länge upptagna med att reda ut kontroverser knutna till alltför ensidig odling och till överanvändningen av bekämpningsmedel. I efterhand kan det konstateras att de var tvungna att handskas med svåra etiska dilemman, där det gällde att väga nödvändigheten att respektera främmande kultu-

rella praktiker mot nödvändigheten att lära ut en odlingsteknik som passar nordiskt klimat och jordmån.

Konflikterna knutna till överanvändning av bekämpningsmedel tillhör de allvarligare av de tvister som uppdagades för oss omkring 1990. Och även om många kontroverser hade föga att göra med etniska och kulturella skillnader, var förvånansvärt många länkade till sådana skillnader. Till yttermera visso förefaller det ha varit så att i flera tvistefrågor hamnade personer från de tre olika kategorierna i olika åsiktsfallor. Sådana fall blev därför belägg för att den enkla tredelningen hade en viss grund i faktiska beteenden. Vi hittade dessutom andra belägg, som att vare sig vuxna eller barn umgicks över de etniska »typgränserna«. Nordeuropéer höll sig för sig själva främst i den norra delen av odlarlottsområdet, den del som en odlare från Mellanöstern en gång på skämt kallade »Gamla Stan«. Odlare från Mellanöstern umgicks sinsemellan liksom odlare från Östasien. Vi träffade på odlare ur skilda kategorier som aldrig talat med varandra trots att deras lotter gränsade till varandra. Ibland var det vi som förde dessa personer samman genom de frågor vi ställde. Ett annat tecken på bristen på samvaro över typgränserna var att odlare ur de olika grupperna lärt sig relativt lite av varandra. Även om vi träffade på exempel på att asiatiska odlare börjat odla jordgubbar, är vårt bestående intryck att odlarna i hög grad höll sig till de »egna« grödorna, teknikerna och estetiska idealen. Detta gällde i all synnerhet de svenska odlarna.

Vi vill emellertid betona att de svenska odlarna sällan hade valt ut en speciell utländsk grupp eller speciella utländska personer, som de aktivt tog avstånd från. Snarare ville svenskarna bli lämnade i fred. Som det var nu kände sig många av

dem drabbade av en massiv, odifferentierad utländskhet: märkliga dofter, höga röster som talade obegripliga språk, slarviga staket, odlingsjord i träda, snabba, knyckiga, oväntade rörelser – motsatser till de eftertänksamma och metodiska rörelsemönster som äldre svenska odlare var vana vid. För dem hörde trädgårdsarbete samman med reflektion, tystnad, lugn och ro, inte med höga skratt och hojtanden tvärs över slarvigt hoplappade stängsel. Svenskarna ville bli lämnade i fred och många längtade efter ett lugnt och fint odlingsområde omgivet av ett vackert, enhetligt staket, ett område där alla höll sig till ett visst mått av samstämmighet när det gällde färgskalor, snickerier, rörelsemönster och ljudnivå.

Tio år senare: en mångkulturell odlarförening

Hur har det gått för detta odlingsområde? Har odlarna lyckats hålla sams? Har odlare ur olika grupper lärt sig mer av varandra än de hade för tio år sedan? Även om vi år 2000 inte kunde lägga ner lika mycket tid på att studera territoriet som vi gjorde tio år tidigare, var en del förhållanden slående.

Ett viktigt faktum var att området inte bara fanns kvar utan också frodades. Ja, i vissa avseenden hade ingen förändring alls ägt rum. Många odlare hade brukat samma lott sedan 1980-talet. I grunden var området sig likt, ungefär samma regler gällde och nordiska odlare övervägde fortfarande i odlarföreningens styrelse. Dessutom dominerades området liksom förut av etniskt åtskilda grannskap. I synnerhet den norra delen av området hade förblivit en nordeuropeisk bastion och de tre huvudtyperna i odlingsmönster var fortfarande lätt att känna igen. Det var inte svårt att med blotta ögat skilja

Östasiatiska odlingar. Maj
1990. Foto Karin Becker.

År 2000 kunde omsorgsfullt konstruerade små hus ses överallt på området.
Foto Karin Becker.

de lotter som odlades av personer med ursprung i Mellanöstern från dem som brukades av odlare från Östasien eller Nordeuropa.

Ändå hade stora förändringar ägt rum. Bland annat var det uppenbart att ordet »mångkulturell« nu var accepterat på ett helt annat sätt än tio år tidigare. Ett slående vittnesbörd om detta var den skylt som nu satt uppfäst på väggen till det gemensamma förrådsutrymmet. Här proklamerades att odlarföreningen, »20 Års Jubilaren 1998«, också var »En mångkulturell Odlarförening«. Sådana uttalanden fanns överhuvudtaget inte omkring 1990, då föreningens styrelse snarast drömde om enhetlighet med svenska förtecken och tvekade att lyfta fram de många olika kulturer som odlarna representerade. I efterhand har det blivit tydligt hur mycket de nord-europeiska odlarna tio år tidigare hade spjärnat emot mångfalden. Kanske kan man säga att det år 2000 hade blivit politiskt gångbart att stoltsera med insatser för mångkulturalitet. Kommunen ger nu också särskilt stöd åt mångkulturella föreningar.

De synliga tecknen på att man inte stack under stol med »det mångkulturella« var nu lika slående som att odlingsområdet nu verkade ombonat och inbott överallt, inte enbart bland de »svenska« odlarna. I många avseenden gick en önskan att offentligt visa upp etnisk skillnad hand i hand med att lottområdet som helhet nu föreföll etablerat på ett helt annat sätt än tidigare. Ett sådant tecken var alla små låga hus, som nu kunde ses överallt på området, inte bara på lotter som brukades av svenskar och andra nordeuropéer. Många av dessa hus var omsorgsfullt konstruerade; i flera fall var det tydligt att man eftersträvat en enhetlig stil som passade området

Anläggning av en odlare från mellanöstern. Maj 2000. Foto Karin Becker.

samtidigt som vi kunde hitta lika många exempel på kreativa återanvändningar nu som tidigare. Vi såg nu ganska få exempel på rangliga bord och stolar. Snarare var några anläggningar gjorda av odlare från Mellanöstern överraskande raffinerade och genomtänkta, i synnerhet två sammanslagna lotter. Här kunde vi se inte bara ett välbyggt litet hus, utan också ett moskéliktande torn, en gångstig byggd av plankor med ett repstaket som ledde till en sexkantig veranda med bord och matchande stolar. Allt var utsökt målat i samstäm-

miga gröna och blå färger och det var inte svårt att associera till en maritim miljö. De omgivande odlingssängarna var diagonalt arrangerade och här växte aptitretande lökar och sallader i raka rader. Hela arrangemanget var en slående blandning mellan västasiatiska och nordeuropeiska estetiska ideal. Å ena sidan var både valet av grödor och byggnationer tydligt gjorda av en person vars grundläggande erfarenheter och estetiska värderingar formats långt utanför Sverige. I så måtto kan man kanske kalla stilen för »elaborerad Mellanöstern«.

Samtidigt stämde arrangemanget väl in i de ideal som tidigare etablerats på lotterna av svenska och finska odlare som tidigt byggde små monteringsfärdiga hus och kalasverandor. Ingenting störde eller provocerade de nordiska idealen samtidigt som man inte kunde ta miste på estetikens främmande rötter. Kanske kan man tala om en ny »hybridiserad« och kultiverad asiatisk stil anpassad till odlarlottsmiljön i den svenska förorten.

Vi såg också flera andra tecken på att människor stolt proklamerade sitt utländska ursprung samtidigt som de höll sig inom ramen för det som etablerats som acceptabelt på odlingsområdet. Några hade till exempel satt upp namnskyltar med utomeuropeiska namn på sina små hus; på ett par hus såg vi till och med skyltar skrivna med arabiska och andra utomeuropeiska bokstäver. På några lotter tillkännagav högt vajande nationsflaggor att en odlare kom långt bort ifrån. I ett par fall såg det nästan ut som om odlare tävlade i att hissa flaggor eller vimplar. På en lott flög flera svenska flaggor och på en annan inte långt därifrån vajade en chilensk flagga. Här tävlade odlare både på skoj och på allvar i att visa upp nationell tillhörighet. Överhuvudtaget hade en mer avspänd anda av lek och parodi nu smugit sig in i hela odlingsområdet; den fanns inte bara bland de svenska och finska odlarna som tidigare. En stuga byggd av en latinamerikansk odlare gav associationer till en saloon, på taket till en annan betade en rad husdjur i trä.

Att vi nu kunde skönja en mer avspänd och skojfrisk atmosfär över hela området betydde knappast att allt var frid och fröjd eller att konflikter – såväl konflikter mellan individer som konflikter grundade på kulturskillnader – nu hade upp-

hört. Men många visuella tecken och uttalanden av odlare ur alla grupper tydde på att svenskar och andra nordeuropéer nu kommit att acceptera mångfalden på ett helt annat sätt än tidigare, samtidigt som många odlare med rötter långt utanför Europa blivit allt bättre hemmastadda i sin förort i Sverige.

Att rota sig och bli hemmastadd

I det bostadsområde där det här beskrivna odlingsområdet ligger, rådde år 1990 en kamp mellan å ena sidan hyresgäster, som hade satt upp stora parabolerna på sina balkonger för att kunna se teveprogram från sina hemländer, och å den andra bostadsbolaget, som ville ta ner dessa skrymmande antenner. År 2000 var kampen för länge sedan över. Tekniken hade hunnit ifatt tevetittarnas önskemål. Dessutom hade ett nytt telefoncentrum öppnat i bostadsområdet, ett centrum där man för en relativt billig penning kunde hålla sig à jour med släkt och vänner världen runt. En ny självklart globaliserad anda hade etablerat sig i förorten och kampen mot utlännings tilltag hade avmattats betydligt. På liknande sätt hade stämningen förändrats på odlingsområdet. Under årens lopp har vi kunnat iaktta en utveckling bland odlarna från ett ibland oklart och förvirrat avståndstagande till allt främmande mot ett allt tydligare accepterande av att många kulturer kan samexistera. Detta historiska perspektiv har lärt oss att frågor kring kulturskillnader och kring företeelser som mångkulturalitet aldrig får ses som statiska. Snarare är det förvånande hur mycket människors attityder kan förändras under en relativt kort tidsperiod, när de måste leva samman så pass intensivt som de gör på lottområdet. Inte minst är det förvån-

Chiles flagga, maj 2000. Foto Karin Becker

nande hur pass snabbt nya samlevnadsförhållanden kan etablera sig som självklara och hur anpassningsbart människor kan översätta sådana förändringar till materiella former och odlingar. Men det måste betonas att allt detta inte har kommit till av sig självt utan genom att människor velat åstadkomma förändringar, alltså genom intentionellt agerande. Odlarna på lottområdet har gradvis och medvetet tagit ställning till hur de vill leva med givna förhållanden.

Ett odlarlottsområde är en särskilt lämplig arena för att studera invandringshistoria och förändringar av samvaron mellan människor av olika etnisk bakgrund. Det tycks vara så att människor genom att arbeta i jorden också hittar sätt att rota sig i en ny värld samtidigt som de genom odlingsverksamhet kan hålla fast vid traditioner och smakpreferenser formade långt borta från denna nya värld. Odlingsområden liknande det vi har beskrivit här återfinns överallt i utkanterna av svenska städer. Ett intensivt studium av skeendena på dessa områden borde kunna ge en intressant bild av hur Sverige på senare år utvecklats som invandringsland. Dessutom borde jämförelser med urbana odlingsformer i städer världen runt ge en spännande förståelse av de nutida stadsodlingarnas mångfasetterade transnationella länkar.

Brevet från kolonin

LARS ULVENSTAM

är fil.dr och välkänd från press, radio och tv. Han är fortfarande, vid 82 års ålder, radions folkkäraste sommarpratare.

LENA ULVENSTAM

är frilansfotograf och började i yrket på dagstidningen Washington Star.

Gå sakta, ljuva sommar, gå sakta bort. Tids nog kommer hösten och frosten. Låt gubben få sitta och åldras i körsbärsoft, låt sommaren vara kvar en stund hos den som vet att han snart ska resa. Och låt henne vara som vackrast, när hon på leriga knän och med baken i vädret kryper fåra upp och fåra ner. Gå sakta sommar, låt värmen dröja ...

Kära frögurkor och palsternuckor, ärade knölar och jordgubbar, välkomna i spenaten! Ända sen slutet av april har folkpensionären Ulvenstam lodat hit till vår lilla kolonistuga på Söder i Stockholm med kaffetermos och några ostnackor i portföljen. Och suttit i lust och fågning stor ända långt in på hösten.

En morgon i år kom våren till Nordanlanden i den vita pingstens första tid, när det är som blondast och svindlande vackrast på jorden. Vår lilla täppa stod vit med konvalj och narciss; häggblommen låg som nysnö över kvistarna, madonnaliljan doftade. Vet du förresten hur hon kom till? En gång när gudinnan Hera ammade sin son drack den lille så ivrigt, att hon tog bröstet ifrån honom. Då föll en droppe av

Under många år reste Arne jorden runt i sitt jobb och hade alltid spännande frö-påsar med sig hem i bagaget. Men människan spår och Gud råår. Somt trivs inte i vårt kalla klimat – annat sprutar ur den svenska myllan till andra kolonisters häpnad och ovana smaklökar. Nu är det våra invandrare som infört många nyheter – inte minst bland frukt och grönsaker. Foto Lena Ulvenstam.

den gudomliga mjölken ner på jorden och blev till en vit lilja.

Nu börjar orgelnisten Anders Johansson preludiera från läktaren i Sofia kyrka och koltrasten drillar i Vita Bergen. Man tycker inte att man förtjänar allt detta: att få vara i paradiset och ändå vara vid liv. Det känns som man fått förlåtelse av Vår Herre en liten stund. Några korta veckor bara, för

pingsten är också flyktighetens och den bitterljuva smärtans högtid. Allt är mitt och allt skall tagas från mig. Man blir både lycklig och sorgsen när man tänker på det.

Så kom resten av juni och hela sommaren öppnade sin famn. Små lunsiga humlor brummar och vältrar sig på gula ståndarkuddar i bondpionen, gammelträdgårdens drottning. Schersminen doftar och syrenen, som en hälsning från gångna odlare. Och när vi en gång är borta ska de blomma vita en försommardag för dem som kommer efter. I skymningen tar kaprifolbersån över herraväldet i näsan. Och igelkotten kommer vimsande. Det prasslar i gruset, en liten nos vädrar och så är han framme vid sin matfest på gröt och spagheti. Om det är fint och renslickat på morronen är det katten som varit framme. Om det är grisigt är det igelkotten, hon kallas ju också igelkottasoa ibland.

En morron hade Sofia folkskola avslutning. Små lintottar och svartskallar kom ut ur kyrkan hand i hand med svenska flaggan i andra tassen. Himlen är molnfri, fröken är snäll och betygen bra – nä, betyg finns ju inte längre på lågstadiet, men de är bra ändå. Och så börjar det långa, långa sommarlovet för glyttarna. Men för gamlingen rinner tiden fort, för oss är underbart kort.

Och nu är det redan augustis skördemånad, när bigarråer och vinbär och hallon hänger blanka och röda. Fjärilarna dansar över kryddgårdens smörgåsbord. Den mörkröda stockrosen blommar vid stugväggen. Och i det skuggiga hörnet står den blekgula sorgklockan. Själva namnet varslar om att vissanudet och förgängelsen är på väg. Men ännu några veckor, stanna ännu några veckor kära sommar, innan hösten kommer med saknad och vemod och frostrosor på rutan.

Strax nedanför Sofia kyrka i Vita Bergen på Söder ligger Stockholms kanske äldsta men säkert minsta koloniområde – Barnängen med sina 28 lotter. Anlagt för snart 100 år sen av eldsjälens Anna Lindhagen till nytta och nöje för fattiga arbetarfamiljer. Den gången sträckte sig området ända ner till Hammarby sjö. Men under åren har Barnängen bit för bit fått ge vika för nya bostadshus och bara det övre området återstår. Numera K-märkt gudskelov. Foto Lena Ulvenstam.

Här i Vita Bergen på Söder i Stockholm har hustru Lena och jag vår sommarbyssja, två gånger tre meter rödfärgat skålvirke med grön tjärpapp på taket, omgiven av 200 kvadrat arrenderad åker och äng. En knapp tusenlapp om året kostar det, tror jag (men odlingsland utan stuga, som tas upp i nybyggda stadsdelar, kostar visst bara några hundringar). När

man inte har bil – och inte vill ha bil förresten – kan man inte ha en sommarstuga långt från stan och då är en sån här liten täppa på buss- eller gångavstånd perfekt.

Officiellt heter vårt sommarviste lott nummer 25 på Barnängens koloniområde, men vi har döpt det till Kvarten. Vi älskar verkligen vår lott i livet, det är vårt smultronställe, bokstavligen, för vi har faktiskt några smultronstånd också. Numer ger oss den här jordplätten de ljusaste och mjällaste styckena av livet. Kärare för varje år, när man ser att näset smalnar och inser, att tiden inte längre är något man öser med slev utan med sked. Fattigmans torp, till nytta och nöje. Kan man vara glad åt lite, har man mycket att vara glad för. En trädgård och några böcker, då har jag det gott. Det är paradiset, bokstavligen. Paradis är nämligen ett persiskt låneord, som helt enkelt betyder trädgård. Så tänkte sig alltså de gamla perserna det som blev vårt himmelrike: som en prunkande trädgård med mylla och matjord.

Historien är full av vittnesbörd om trädgårdsmästarens lyckliga yrke. Ett ur högen: Diocletianus. Efter tjugo år vid makten gick kejsar Diocletianus en vårdag ut från sitt palats för att bli trädgårdsmästare borta i Spalato i Dalmatien. En tid därefter ville romarna ha honom tillbaka men han svarade: »Om ni kunde se hur den kål växer som jag planterat med egna händer, så skulle ni inte försöka övertala mig att vända åter.« Och ni minns kanske vad de kloka kineserna sa: »Om du vill bli lycklig en dag, så sup dig full. Om du vill bli lycklig en vecka, så slakta din gris och ställ till gästbud. Men vill du bli lycklig hela livet – då ska du bli trädgårdsmästare.«

Det här är ett av de äldsta koloniområdena i Stockholm, anlagt av en framsynt tant som hette Anna Lindhagen för

snart 100 år sen. Hon var syster till Carl Lindhagen, stans borgmästare i tre decennier med 44 år i riksdan, en lite bisarr och fantastisk gubbe i lackskor och cylinderhatt. Han var soss-men av en mycket speciell sort, en trolös fritänkare och humanist, som svärmade för hantverket och för jorden och dess bokläsande odlare. Några år på 20-talet redigerade han en tidskrift som hette »Sol och jord«. Hans röda dröm var grön kunde man säga, och jag ger mig tusan på att Calle Lindhagen förde över åtskilligt i sitt idéarv till sin syster Anna.

När Lenin passerade Stockholm 1917 på väg till ryska revolutionen, så tog den här Anna Lindhagen med honom till

För några år sedan fick Lena en släng av m.s. Det har aldrig hindrat denna sanna optimist och blomstervän att med olika hjälpmedel förflytta sig runt sin och kanske kolonins mest grönskande trädgård. Hon drömmer om att skapa en enda stor blomstersäng – utan synlig jord men med ett fyrverkeri av färger under hela säsongen. Här finns inget grönsaksland – bara rejala ruskor av dill och persilja, och en liten berså för familj och vänner och alla småfåglar som hon handmatar med hembakta kakor. Foto Lena Ulvenstam.

Barnängens koloniområde. Kolonirörelsen var hennes skötebarn. Arbetarna bodde i trånga och solfattiga hyreskaserner. Kolonitäppan skulle skänka nytta och vederkvickelse. Men Lenin stod helt kallsinnig. Arbetarna borde inte ägna sig åt trädgårdsskötsel, menade han, utan åt den proletära revolutionen. Att påta i jorden avledde bara deras uppmärksamhet från deras eländiga villkor och bäddade för politisk lättja i klasskampen.

Alldeles galet hade kanske inte Lenin. Barnängens koloniförening hade nog inte gått i spetsen om den blodiga revolutionen hade brutit ut. Men mest hade nog Lenin fel ändå. För vad vore livet, om man inte fick glädja sig åt en fjäril och en blomdoft. Och den svenska kolonitäppan speglar också en samhällsförändring av annan modell: förr var det potäter och kålrötter, i dag också rosor och akvileja. Då var det nödvändigt slit, idag frivillig glädje. Det säger lite om vad som hänt i vårt reformistiska samhälle.

Många kolonister är uppvuxna i arbetarkollektiv, där man lånade kaffebröd och en femma över farstun. Och här på kolonin lever faktiskt något av den gamla stilen kvar. Man lånar redskap och byter plantor med varann. De yngre ger gamlingarna ett handtag med gräsklipparen och skakar ner päron och äpplen från fruktträden. Och de gamla återgäldar med goda råd. Man delar tjänster och omtanke.

Planeringsexperter och förvaltningsgubbar har gett direktiv om häckhöjd och grindfärg och val av vårdträd. Det ger vi kolonister gemytligen fan i. Bara en gång under hela vår kolonitid har jag blivit riktigt arg, och det är lika gott att få det ur sig, så blir man snäll sen.

I samband med vissa jobb på vattenledningen för längesen

upptäckte nån puckad get i styrelsen de här oregerliga stake-ten kring lotterna. Nämligen att en del hade små svarta ruter-ess, andra hade röda hjärter och en tredje hade lökformade huvuden på sina staketpinnar. Riv rasket! Alla skulle ha likadana staket. Ner revs det som kolonifolket hade ritat och slöj-dat och själva satt upp. Beredskapsgubbarna göt ner ett kom-pani identiskt likformiga, spetsiga staketpinnar. Nån vrång fan sökte i det längsta värja sin värld genom att behålla sina hemsvarvade pinnar, så nu hade den filuren dubbla staket.

Det är sånt som gör mig förbannad. Jag tycker visst att vi

Det gäller att sno sig med skörden av äpplen och päron innan Sofia-skolans hösttermin star-tar, och i god tid för Barn-ängens årliga höstfest med öppet hus och för-säljning av våra odlar-mödor. Foto Lena Ulvenstam.

Pensionären Gösta, född och uppvuxen på Söder, har ett lyckligt avspänt förhållande till sin täppa. Och till äppelknyckarna från Sofia Folkskola, hans eget gamla plugg. Man måste ge sig tid att fundera och filosofera – och växer gör det nog fan ändå. Han sitter gärna i syrenbersån där hans gamla pappa som var tunnbindare höll sina smått legendariska sillfrukostar och där han själv nu oftare spelar ett parti schack med en kompis. Foto Lena Ulvenstam.

En välskött kompost beskrivs ibland lyriskt som trädgårdens svarta guld. Recepten är många men lättare sagt än gjort. Det vet varenda hängiven odlare som trots sin bästa biodynamiska kunskap ändå aldrig lyckas helt. Här har Christina gett upp och tuttat på en hög av ris och kvistar. Eldningsförbud råder utom en vecka på höst och vår så det gäller att passa på. Foto Lena Ulvenstam.

ska ha lagar och förordningar i samhället. Men såna här beskäftiga, omotiverade detaljregler för folks alldeles privata liv – de gör mig rasande. Jag menar, vad rör sig i huvet på dessa cementskallar och linjalbyråkrater? Vi ska ha jämlikhet! Kyss mej! Jämlikhet betyder inte att alla måste vara lika. Jämlikhet betyder lika möjligheter att utveckla sin egen frihet – om den

inte gör andra skada. Och att glädjas åt rikedomen i den mänskliga mångfalden, det är jämlikhet.

Med tiden återtog de flesta sina hemgjorda staketpinnar, för här på kolonin bor ett svårsläckt frihetsbegär. Men som sagt, inskrivet i en hjälpsam gemenskap och ömsesidig strävan. Som Anna Lindhagen sa, när Pildammskolonisterna i Malmö 40-årsjubilerade nån gång på 30-talet: »En rå och självisk natur kan förfinas och bli hjälpsam under inflytande av det som växer och som är beroende av omvårdnad.« Det är faktiskt sanningens ord, både makan och jag tycker oss ha märkt något i den vägen.

Jag sitter under päronträdet och tänker, att det är snälla och fridsamma människor som pysslar med kolonilotter, undersåtarna, gräsrötterna, de stilla i landet som det heter. Men skulle nån jordbruksminister säga, att nu sår vi energiskog på era små odlingslotter, då ska vi visa musklerna och daska honom i skinkan med vår största pumpa. Och om nån kommunalpamp skulle få idén att asfaltera igen vårt koloniområde, då ska vi se till att han rothuggit sin politiska framtid för alltid.

Någon sa, att han tyckte det var en idyll som bräker. Ja, var så god och tyck så! De bortskämda och skyddade har alltid haft råd att håna idyllen och orera om gisselslag och blåa vårar – och röda revolutioner med för den delen. Men man ska inte förväxla blod med rödvin. De som smakat verklighetens gisselslag pratar inte så hånfullt om idyllen.

Jag skulle tro att inslaget av skötsamma jobbare fortfarande är påtagligt bland kolonifolket. Fast på 60-talet, när det blev modernt med murarskjorta och mahjongkläder och näbbstövlar bland pappas gossar och flickor, fick vi förstås in lite

En perfektionist skulle nog inte bli lycklig med en trädgård. I Sallys är det trångt om saligheten och lite rörigt trots att hon ideligen flyttar runt sina telningar. Men gröna tankar föder gröna fingrar. Inget kan hejda hennes odlarmöda trots fyllda 86 år och med värk i benen. Men snälla grannar ställer gärna upp när det kniper och belönas rikligt med plantor eller Barnängens godaste hallon. Foto Lena Ulvenstam.

83-åriga Inga är ännu ett levande bevis på hur ett egenartat trädgårdsarbete konserverar människan både in- och utvärtes. Men när senhösten kommer tar både trädgård och odlare en välförtjänt paus. Men det hindrar inte Inga att redan nu i tankarna måla en färgsprakande palett av kommande fröjder, och att hennes vidjehortensia trivs behöver knappast påpekas. Foto Lena Ulvenstam.

akademisk rödvinsvänster. Och sen kom några romantiska ungdomar, som fantiserade om att lufsa fram över änglajorden och himlamarken och vända stan ryggen för gott. Det var dom väl unt. Men jobbkolonisterna, som skulle stå på golvet på LM och Elektrolux på måndagsmorrönen, tittade allt lite häpet på församlingen vill jag minnas.

När jag var grabb för längesen, på senvintern när spaden låg rostig och skottkärran ännu nervräkt i snön, kom de ljuvliga frökatalogerna. De började alltid med den trygga avdelningen köksväxtfrön, som började med B som i bönor. Men sen på 50-talet, när vi började importera en massa italiensk arbetskraft, trängdes rubriken bönor bort från sin förstaplats för något som hette broccoli, den där fina sparriskålen alltså, som då just immigrerat hit från Italien.

Idag har vi inte bara italienska invandrare utan invandrare från hela världen. Med dem har inte bara det goda brödet kommit till Sverige utan också nya märkvärdigheter som du ser på torgen. Och om några år kommer det nog att bli massor av nya nyttigheter på kolonilotterna: den goda squashen och den röda svullna sötpotatisen, de fingerlika ockrabönorna från Grekland och den illröda pepparen från Afrika. I de invandrantäta ytterstäderna har man nämligen börjat anlägga en massa odlingslotter, vilket jag tycker är bra, det ger våra nybyggare chansen att bokstavligen rota sig i den svenska myllan.

Några skolor har också brutit upp odlingslotter för knattarna – en utmärkt innovation. Om taken i skollokalerna faller ner, böckerna faller isär och era lärare knappt är läskunniga, hav förtröstan små barn! För kan ni bara odla grönsaker, så klarar ni er!

Det finns en trädgård i varje barndom – en förtrollad värld där allt kan hända. Maria har nu vuxit ur sin sandlåda som blivit ett eget grönsaksland med plats för både blommor och kryddväxter. Att överraska mormor med ett strå solvarma smultron är en ömsesidig lycka, och morfar tackar inte nej till varje uppgrävd daggmask som hamnar i hans välsköta kompost. Foto Lena Ulvenstam.

I den här familjen pratas det mycket skit – ko, häst eller höns. Vad dom än gödslat med så har Ulla och Gösta på bara några korta år lyckats förvandla en igenvuxen och förvildad kolonilott till sin egen Edens lustgård. Med skänkta plantor från grannar, frön och perenner från resor utomlands, knyckta gatstenar till trädgårdsgången och en stor portion slit och kärlek. Foto Lena Ulvenstam.

Men jag läste nånstans, att när småglyttarna växer upp och bildar tonårsgäng och så småningom kastar sig ut för att rida sin springare i den eventuella karriären, så skulle deras intresse för att odla upphöra. Då har man inte tillräckligt tålamod och ödmjukhet inför tillvarons långsamma mysterium för att trädgårdsodling ska ha nån mening.

Jag vet inte om det är en generell sanning. Men det stämmer faktiskt på mig själv. Jag fyllde nyligen 80 och har märkt, att man får ett slags djupare gemenskap med växter och årstider och regn och solsken när man blir gammal och får gott om tid. När man strävade och stod i, var det nästan mer spännande om lönen gick upp än att solen gjorde det. Men nu, fast både syn och hörsel är lite sämre, tycker jag man både hör och ser lite djupare. Varje morron kommer som en kärleksgåva och jag försöker ta vara på minuterna, så att deras smak blir kvar på mina läppar. Man har försonat sig med allt levandes förändring och förgänglighet, man klarar blandningen av vemod över det som försvinner med längtan och förväntan efter det som ska komma och sticka upp.

Ni skulle se den här lustgården nu! Ännu gläds marken och gräset gungar i vinden. Astrar och ringblommor står raka. Isop och lavendel doftar som de gjorde i de gamla kyrkbuketterna, som gummorna tog med sig för att inte somna i predikan och för att bondlurken luktade lagård. Blåvingar fladdrar kring Åkerö och grållor och grenarna bågner. Ännu värmer den snälla solen vind och vik och alla barn får gå och bada. Jag har jorden till skänks idag. Just nu är livet bara kärlek, det onda finns inte och döden är heller inte farlig.

Vårens blomskyar är förvandlade till 20 kilo syltpäron och 10 liter blandsaft (stararna och den närbelägna Sofia folksko-

Med åren får man liksom ett personligt förhållande till sin trädgård tycker Kerstin. Men som i alla andra relationer gör inte alltid ens partner som man själv vill. Det är en livslång inlärningsprocess och min trädgård är härligt generös men också en fordrande läromästare. En välkött kompost – trädgårdens svarta guld – är förstas ett extra plus. Foto Lena Ulvenstam.

las elevkår tog resten). Hemma i köket står kryddbarkarna fyllda med fänkål till fisksåsen och mejram och timjan till ärtsoppa. Rödbetor och höstpotatis finns kvar i jorden och kållandet mår bara väl av att vänta till de första frostnypen. Så ser vårt arrende ut på Barnängens koloniområde.

Nu ska vi se vad som vankas till middag. Smalmat idag, säger Lena. Jag känner piken i fettvalkarna. Det här är nämli-

gen ett lite känsligt kapitel för maken, som i likhet med Nalle Puh tycker att det nästan jämt är dags »for a little something« och tycker att han fastar när han varit utan mat i tre timmar. Och här kommer middan, nästan självodlad och komponerad med kärlek och kulinarisk och medicinsk insikt: bladspenatsallad med rårivna morötter, solvarma tomater och skivad purjolök, kryddad med små blå blommor från gurkört. Sen matjessill, nyskördad King Edward, en klick gräddfil med färsk gräslök. Och till efterrätt en spilkum nyplockade björnbär.

När vi åt björnbären sa Lena, att kan du tänka dig, fågelboet är kvar. Det är bara för familjen att flytta in när dom kommer från Afrika nästa vår.

Det där fågelboet hade kommit att stå oss nära. Det var runt, byggt av kvistar och strån. Väggar och golv var fodrade med hår och mossor. Håret är mitt – eller var mitt. I våras, en majdag minns jag, skulle Lena klippa skägget på mig och trimma lite kring öron och nacke. Och då ser vi hur ett törnskepar flitigt och metodiskt näbbar åt sig skäggrenset på gräsplattan och flyger upp med det till björnbärssnåret, fram och tillbaka, fram och tillbaka. Efter ett par veckor kläcktes de prickiga äggen. Och det gjorde gott i hjärtat på gubben att bevittna hur sex små törnskeungar fick tillbringa sin första tid på jorden på en madrass av hans grå skäggspill och nackhår. Det är återanvändning det!

Jag minns en oktoberdag förra hösten med flera säckar hästgödsel i skottkärran, som vi rullade iväg från antroposofernas handelsträdgård i Vita Bergen till vår lilla täppa. Och jag tänkte att det här är livets kretsång. Brunte äter sig mätt på havre, sen skiter han ut hästapplen och så matar vi jorden med det. Och till sommaren så prisar jorden Skapelsen som

tackar med de ljuvligaste dofter och läckraste knölar. Det är rundgång det, finansminister Ringholm, som du inte gör efter! Häst, ko och höns och lite vattenspädd kiss ur hinken du ger gott för oss gamla erfarna kolonister. Alla dessa nya, dyra gödselvarianter, som de smarta handelsträdgårdarna prånglar ut i dagens lukrativa trädgårdshausse, vänder vi högaktningfullt rumpan till.

»Skit och flit gör bonden rik«, heter ordspråket. Ja, så är det. På senvåren ligger marken fägnad och välsignad med mycken gödsel och kärlek. Men slit kostar det, det är nog alla underkunniga om. Den som sa, att ett välgjort arbete inte behöver göras om, han har inte rensat ogräs i en kolonitäppa.

Men nu är det bara att sitta och vänta på det stora trolleriet att det ska börja spira.

Jag tror ärligt talat, att det krävs en särskild förmåga för att bli en skicklig odlare, ungefär som att stämma blod eller gå med slagruta. En del har den, andra inte. Blommor och grönsaker är den yttersta utmaningen. De skäller inte när de är törstiga, de krafsar inte på dörren när de vill ha frisk luft eller solsken, de kommer inte med sin tomma tallrik när de är hungriga. Jag begriper inte hur en del människor kan förstå vad växter tänker. Men det gör de tydligen. På vår lott är det hustru Lena som är jordbrukaren eller jordemodern. Jordemoder är ju det gamla ordet för barnmorska och det är Lena som hjälper de här blommorna och grönsakerna till livet. Det är hon som har gåvan. Jag sitter ärligt talat mest och degar och njuter naturen med sockertång – ett klart fall för den där Jämo. Men för Lena är faktiskt odlarmödan hennes lycka – ett klart missfall för stackars Jämo. Man gräver ner ilska och besvikelse, säger Lena, och gräver upp glädje och lycka.

Barnängens vackraste perenn var utan tvekan 96-åriga Karin. Här på sin älskade jordplätt hade hon trampat ända sen barnsben. Då odlade föräldrarna mest kål och potatis för att dryga ut hushållskassan. Sen tog prunkande rosor, liljor och pioner över och Karin lämnade aldrig sin täppa utan en vacker bukett och med förmaningen »glöm inte att ge småfågarna vatten«. Foto Lena Ulvenstam.

När jag var liten hörde man så ofta sång i arbetslivet. Stuvdorerna sjöng vid kranar och spel när de lossade och lastade, byggnadsjobbarna sjöng när de baxade bräder, smeden när han hamrade och slog, pigan och mamma gnolade och trallade i köket. Ja, de sjöng väl för att göra slitet lite lättare. Men ... ja ... jag vet inte. Men jag hör aldrig folk sjunga i sitt arbete idag – inte i Sverige i alla fall. Det tål kanske att tänka på. Men det gör Lena, där hon ligger på alla fyra.

På min lott faller att bära bort Lenas gräsklipp till komposten och sätta ut starköl på tefat till de elaka mördarsniglarna, så de avlider av alkoholslag. Dessutom har jag i nåder fått ett

litet revir för kryddörter, så att jag kan sätta smak, färg och doft åt en del hälsodrycker, försiktigt njutna.

Det finns ett sextital sådana markens örter enligt gamla tillförlitliga recept. Men Lena säger, att jag måste nöja mig med en handfull i hennes täppa. Och då har jag valt kumminet med sina vita blomskyar och brunfärgade frön. Och för det andra den lilla graciösa körveln, som ger en svag gulgrön nyans och en lätt lakritismak. Men min bästa vän är den silverhåriga malörten, som ska plockas i augusti och som ger en brun, något besk dunderdryck – hälsan för män.

När klockan är tolv brukar Lena stå vid grinden. »Hej, mitt älskade revben!« ropar jag, min täppas första dam och drottningen i mitt konungsrrike eller honungsrrike, bör jag väl säga. »Hej, min jordgubbe!« ropar hon. Och så får jag en kram. »A hug a day keeps the doctor away«, en kram om dagen är bra för magen, kan man väl översätta det med – det är därför jag har så bra mage kan jag tro.

Och sen: av med skorna och på med overallen – och så sätter hon igång, jäklar anåda: gräver och luckrar, gallrar och klipper, beskär och binder upp, rensar ogräs, smeker salladskotten och flyttar sina perenner som en kattmamma sina ungar.

Hur gammal den tösen än blir, så kommer hon aldrig att tycka att det är för sent att plantera en buske. Skulle hon stå staty blev det med näsan nerstucken i en varm, fuktig jordkoka, porös som en tårta eller luftig som en honungskaka. Eller så kan hon skulpteras som en dyblöt vattengudinna, om hon råkar vända slangen i motvind, det är vår förnämliga jacuzzi på kolonilotten Kvarten. Jordan sörplar och sväljer, herre min je vad det växer i denna feta jord!

När är en kvinna som allra vackrast? frågade Kaj Munk, som var en dansk dramatiker och motståndsmän under ockupationen, präst var han också. Är det när hon som nyförälskad sjuttonåring svävar fram över blomsterängarna? Eller när hon som nybliven mor lyfter sitt barn till bröstet? Nej, svarar Munk. En kvinna är vackrast, när hon på leriga knän och med baken i vädret kryper fåra upp och fåra ner på Lollands sockerbetsfält och bärgar årets skörd. Det stämmer på min gamla Lena också, med baken i vädret i morotslandet på Barnängens koloniområde.

Jag tror inte jag skulle trivas annat än med såna kvinnor, som gallrar och påtar och planterar och gödslar och matar jorden och ger den vatten att dricka. Och sen skördar med glädje och reder en måltid och vänder sig mot andra sidan fällbordet med en förväntansfull fråga: tycker du om det, smakar det gott?

Det är svårt att säga när Kvarten är som mest älsklig och fager. När krokus och pärlhyacint kommer? Eller när konvaljunden doftar vid muren och lärkan sjunger om vårkvällarna? Eller midsommartider när näktergalen spelar och häggen blommar i juninatten – »juni natt blir aldrig av, liknar mest en daggig dag«. Eller högsommarn, när Kvarten är fjärilarnas favoritpub och myllan är fyllig och bönor och släpärter sprutar i grönsakslanden?

Men då har fåglarna slutat sjunga, det är bara skogsduvan som hoar i sin skrovliga oboe. Tornsvalans ungar har blivit tonåringar, föräldrarna kan minska sitt luftiga knog att ideligen saxa hem med salivtuggad flugfärs till boet. Starungarna är utflugna.

I våras satt starhannen på förstukvisten och sjöng som en

besatt för att visa honan vägen till deras egnahem. Och sen, när hon beredde sig att ruva, kom han flygande med några färska blommor i näbben och la på bokanten precis som en nyförlovad fästman. Men efter midsommar är det slutsjunget i fågelvärlden, äktenskapet är klappat och klart, ungarna kläckta. Då vidtar den stora tystnaden mellan hane och hona. Men det gäller ju fler svenska äktenskap än fåglarnas förresten.

Det är skoj att lyssna på fågelsång. Jag tycker numera ofta det är mer givande att lyssna på den än munhuggningen i

På Barnängen har vi varken el eller rinnande vatten i stugorna. Desto viktigare är då våra fina blå vattentunnor med sina många funktioner. Som populära badkar och dricksvatten för alla fåglar eller som här, en rymlig vas för törstiga blommor innan det är dags för hemgång. Foto Lena Ulvenstam.

riksdag och kommunfullmäktige. Det är ju förfärligt ansvars-
löst att fly från samhällsdebatten till fåglalåt så här. Men för
mig, som är gammal, är naturen en allt större tröst.

Dagarna kortas och natten blir lång och jorden faller i sin
bana. Men gå sakta, ljuva sommar, gå sakta bort. Tids nog
kommer hösten och frosten till vår lilla täppa, när rosen är
borta men törnet är kvar. Gå sakta sommar, låt värmen dröja.
Nu går blomma och strå i frö och ax: men låt mig få sitta än-
nu några veckor med den här lilla markbiten under fötterna,
det är den goda jorden för mig, och jordklotet är ändå en väl-
signad himlakropp i det stora, stumma universum.

Och då ser jag hur strömolnen glider och björnbären mog-
nar och fjärilarna ännu fladdrar i gräset. Och då tänker jag
grattis dig, som får sitta och åldras i körsbärsdoft och fågel-
sång. Och lungorna pumpar lycka nästan som i unga dar. Låt
sommarn dröja kvar en stund hos den som vet att han snart
ska resa.

Snart gulnar löven och hösten går fram över jorden. Skug-
gorna mörknar och länges. Men ännu lyser sommarsol och
fläktar sommarvind över smultronstånd och gröna ängar.
Jorden dansar som på skapelsens söndagsmorgon, och du får
ännu vandra i den gyllene människoleken. Gläd dej då, gubb-
fan!

I slutet av augusti ger sig unggökarna söderut. Ekorren,
den lille hamstraren, inventerar för vintern. Snart slocknar
nyponrosen, och den brinnande lönnen börjar sin sprakande
nedmontering. En fjäril på ett gulnat blad tar in seglet, i
halmkupan slaktas drönarna av arbetsbina till sista man, de
har gjort sin tjänst i drottningens sängkammare, nu är de för-
svarslösa sexdårar, som bara skulle kaka upp det gemensam-

ma livsmedelsförrådet. Vår lille stamgäst igelkotten har diat sitt sista mjölkfat, innan han går i vinteride i komposten.

Så sjunker solbanan, gräset tynar, asparna skallrar, efter en ruskdag med regnblåst står grenarna nakna, liefrosten kommer. Sommarn är över och Kvarten stängd.

Pyttsan, det är bara vad du tror det! Titta underifrån ska du se! Och då ska du förstå vad Karlfeldt menade, när han talade om den vår de svage kallar höst. Bladen faller för hösten, men det är bara för att nya små vårknoppar spränger och tränger på. Av sömn och vila är det inte mycket. Nu i november växer marslivet fram, späda knoppar och groddar och rötter. Det är den verkliga våren bakom gardinen, det är framtiden som är här med sommarlöfte för själens vinterdagar.

Det går att göra mycket med en trädgård. Men en trädgård kan också göra mycket med dig: eftertankar och funderingar om tillvarons förunderligheter.

Vår täppa ligger, som jag sa, på ett av de äldsta koloniområdena i Stockholm. I snart hundra år har den här lilla pärlan varit föremål för odlarmöda och blomsterkärlek från människor som är okända till namn och liv för mig. Inget vet jag om deras öde, deras sorger och deras glädje. Jag gick hit på Allhelgona i början av november förra året, alla själars dag, och körde ner ett stearinljus i marken och tände. Den mörka myllan luktade jord och löv, ljuset brann som en nerfallen stjärna i det svarta novembermörkret och lyste upp en frostnupen rosenknopp.

Jag skulle vilja bli komposterad aska här på täppan, när den sista vinden en dag når mig. Och sommaren därefter bli hälld över gurklistor och hallonbuskar och bottenskylen över stockrosorna, som jag älskar. Och jag vet att min Lena skulle vilja

detsamma för egen del, bli till blommor och böljande gräs. Men det är väl mot bestämmelserna kan jag tro, att nån av oss kommer hit med den andra i en liten papplåda. Därför skulle jag helst vilja att det blev för oss som i en gammal saga från den romerska antiken.

Den handlar om ett gammalt folk, som hette Philemon och hans jämnåriga hustru Baukis. De bodde i en liten torftig stuga, ungefär som vår kolonistuga kanske. En kväll kom ett par främlingar dit. De var trötta och hungriga och hade nekats husly annorstädes. Men det gamla paret dukade upp en kvällsmat på oliver, nötter och plommon och bjöd gästerna att sova på husets enda bolster.

På morronen röjde främlingarna att de var förklädda och att de var själva överguden Jupiter och hans son. Och som tack för sin gästfrihet skulle de båda gamla nu få önska vad de ville.

Då svarade Philemon, att låt mig inte få begrava min hustru, hon heller inte mig, det är bådas vår yttersta önskan. Och så blev det, i samma stund förvandlades Philemons gamla kropp till en ek och Baukis till en lummig lind, och grenarna famnade varandra. Men just som förvandlingen skedde, innan tungan blev stum och deras ansikten grönskande blad, så hann de se på varandra och säga tack och farväl.

Så skulle jag vilja att det blev för oss här på Kvarten. Lena kunde bli ett körsbärsträd och jag kanske ett gammalt knotigt päreträd. Och alla ni som läser det här och älskar varandra, tycker jag skulle få det så också. Förvandlas och sen stå med grenarna om varandra. Och från himlen skulle gudarna fira ner en sky av violiner i glädje över kärleken på jorden.

Det finns en okänd hand som märker våra kort och räknar

våra år. När gång ska vi dö, du och jag. Alla människor och alla djur och alla träd ska dö och blommorna på marken, stod det i en dikt på tunnelbanan i Stockholm. Men inte allihop på samma gång. Utan då och då, så att det knappt märks.

Så kan man tänka. Och minnas några andra trösterader, som trevligt nog skrevs av en vinbeskönt biskop: Just nu, då du kan, hav en lycklig minut, (och tänk på den kommande sedan).

Ja, detta är en lycklig minut, ett litet nådens rike, vårt Fagervik. Lena har somnat bredvid mig i täppan. Frid och värme. Och jag minns när vi var mycket unga och mycket lyckliga. Jag sträcker in handen i hennes vita kalufs och viskar tack för idag. Men menar inte bara tack för idag utan tack för de sena årens alla somrar.

Kom ännu en sommar, kom.

Nattvinden fläktar och träden susar: kom ... kom ...

Koloniområdet på Skansen

MATS JANSON

har varit intendent på Skansens kulturhistoriska avdelning mellan år 1974 och år 2001 med bl.a. trädgårdarna vid hus och gårdar som en av arbetsuppgifterna. Han har skrivit om Skansens trädgårdar i Fataburen 1987.

Vill man inom Skansens redan till stor del utnyttjade yta ge en någorlunda illusorisk bild av ett koloniområde, med dess mångfald av miniatyrstugor och odlingslotter likt ett förtätat egnahemsområde i förminskad skala, ställs man inför en svår uppgift. Man måste i så fall acceptera att detta endast kan ske genom att skapa ett begränsat utsnitt av området med ett par, tre stugor och odlingslotter som exempel. Detta förfarande, att på friluftsmuseum skildra utsnitt och sammandrag av verkligheten, har man sedan friluftsmuseernas start måst acceptera – den enskilda gården lösryckt från den omgivande bybebyggelsen, herrgården utan sina ekonomibyggnader, bondgården, torpet utan åker och äng.

Sammanhanget i vilket kolonistugorna ingått, måste man själv försöka föreställa sig, främst med hjälp av kunniga kolonister som ska finnas där för att förklara och berätta för besökarna.

Förberedelserna

Redan på 1980-talet väcktes för första gången frågan om att låta kolonirörelsen bli representerad på Skansen. En stuga från Södra Tantolunden skänktes och ställdes upp till förvaring på Skansen i väntan på beslut om lämplig plats för det framtida koloniområdet. Eftersom stugan kom från Södra Tantolunden valdes just detta område att tjäna som exempel på ett koloniområdes framväxt och historia, och även att fungera som förlaga vid uppbyggnaden av ett koloniområde på Skansen. För det behövdes mer kunskap om hur koloniområdet uppstått, hur stugorna byggts och inretts, vad som odlats

Vårsådd på Skansens koloniområde. Kolonister från Skansens Koloniträdgårdsförening hjälper till med att sköta odlingarna och berätta om stugor och lotter för besökarna.

Motstående sida. Lott 43 i Södra Tantolunden, alldeles i närheten av den plats där en av Skansenstugorna ursprungligen stod. Foto Brita von Knorring 1982 ©Nordiska museet.

i odlingslotterna, hur kolonisterna där levt sitt sommarliv med odling och i social gemenskap och om hur föreningen hållit samman det hela.

Ett projekt startade med att försöka ta reda på detta. Ett samarbete inleddes med Nordiska museet och Institutet för folklivsforskning vid Stockholms universitet. Från museet avdelades en tjänsteman, Brita von Knorring, för att under sommaren 1982 i nära samarbete med Skansen utföra ritningar av stugor och tomter, göra skisser över möbleringen i stugorna och över lotternas disposition och odlingar. Kameran användes självfallet flitigt.

Genom Institutet för folklivsforskning fick vi kontakt med en etnologistuderande som var intresserad att utföra en studie över ett koloniområde bland annat utifrån frågeställningen om koloniområdet är ett »lokalsamhälle« eller en underordnad del av »storsamhället« Stockholm. Studenten, som anställdes av Skansen en kortare tid, fick för projektets räkning i uppgift att gå igenom koloniföreningens arkivalier i form av bland annat protokoll och räkenskapsböcker, vilka var föredömligt förda och ordnade alltifrån starten 1917. Dessutom intervjuade etnologen kolonisterna för att få en bild av livet i området mitt i storstaden: om vad den sociala gemenskapen i fest och vardag har för betydelse, om innebörden av »koloniandan« och om vilka konflikter i stort som smått som kunde uppstå. Arbetet utmynnade i en uppsats som lades fram vid Institutet för folklivsforskning vid Stockholms universitet 1983.

Av olika skäl – man kunde bland annat inte enas om en lämplig placering av ett koloniområde inom Skansen – blev koloniprojektet vilande ända till början av 1990-talet. Då tog

När stugorna renoverats och återförts i skick som på 1920- respektive 1940-talet och trädgårdarna blivit klara, förklarades området invigt den 10 augusti 1997. Flaggan hissades i topp och besökarna kunde titta in i de tidstypiskt inredda stugorna.

Koloniförbundet upp frågan igen med dåvarande Skansenchefen Hans Alfredson och då erbjöd man också Skansen ytterligare en stuga från Tantområdet. När Anna-Greta Leijon tillträtt som ny Skansenchef och Skansen av Koloniförbundet blivit utlovad ett ekonomiskt bidrag för att täcka en betydande del av kostnaderna, kunde man äntligen under sommaren 1995 starta projektet med anläggningsarbetet för tomterna och renoveringen av stugorna på den plats i utkanten av Stadskvarteren som valts ut.

Den 10 augusti 1997 kunde så Skansens koloniområde invigas med ett stort invigningsprogram för kolonister och all-

mänhet, med tidstypisk sång och musik från 1920- och 40-talen och invigningstal av Koloniförbundets ordförande Alf-Gunnar Svahn och Skansens Anna-Greta Leijon. Det serverades flädersaft till besökarna (de flesta kolonister) och slutligen hissades flaggan i topp som definitiv bekräftelse på att kolonistugorna och lotterna nu stod färdiga att visas upp för en intresserad allmänhet. För den skull hade Skansens Koloniträdgårdsförening bildats, som bland annat skulle organisera intresserade och frivilliga kolonister att sköta odlingarna, visa stugorna och informera om kolonirörelsen. En anläggning som förenar kultur och natur med engagemang av människor från en viktig folkrörelse, har för framtiden fått en hemvist på Skansen.

Området

I likhet med Tanto består Skansens natur av ett cirka 50 meter högt gråstensberg med berghällar jämnslipade av inlandsisen och med inslag av relativt mager vegetation som växer i bergsslutningens skrevor. Uppe på själva Skansenplatån fanns det även förutsättningar för träd och buskar att i större omfattning finna fotfäste, särskilt sedan Artur Hazelius från 1891 påbörjat sitt anläggningsarbete av friluftsmuseet och av den anledningen fört dit mängder av jord och planterat tusentals träd och buskar som inramning till de kulturhistoriska anläggningarna.

1994 när koloniområdet skulle mutas in, utgick man från Stads kvarteren – kolonisterna är ju stadsbor varför området borde ligga i »stadens« utkant. Följde man stadsgatan förbi Apoteket och Hazelius huset och kom ut på landsvägen som

De två stugorna från Tanto placerades i ett område på Skansen som har många likheter med det ursprungliga koloniområdet. Lotterna omges utmed vägen av ett rödfärgat spjälstaket med vitmålade spetsar. Mot granntomten avgränsas lotterna av spaljerade hallonbuskar eller staket av enkla slanor.

leder till Bollnästorget, fanns snett mitt emot Posthuset ett stycke outnyttjad mark, som starkt påminde om Tantonaturen. Här fanns bergssluttningen, skrevorna och där under ett stycke jämn mark, som efter averkning av träd, röjning av buskar och tillförsel av jord, kunde bli lagom stor för två odlingslotter med stugor, cirka 265 kvadratmeter vardera.

Det var just i gränzonen mellan staden och landsbygden

som städerna erbjöd mark till koloniföreningarna, ett läge kolonisterna gärna godtog, bara kommunikationerna mellan stadsdelen där de bodde och området var goda. Här »kunde man få en känsla av landets rogivande inverkan« och här var inte luften blandad med rök, buller och ångor som i staden.

Ordning, reda och viss likformighet var koloniområdenas signum från början. I områden med jämn topografi placerades stugorna i rader i rutnät med identiskt stora tomter. »Vilket gott intryck då man ser de små stugorna i en vacker krets med trädgårdarna framför, allt ordnat och överskådligt. Denna ordning är viktig när koloniträdgården utbreder sig på en jämn äng. En besökare kan lättare finna sig tillrätta än om husägaren utan ordning förlagt stugan där lottägaren funnit det passande«, skrev man i Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholms tioårsskrift 1916.

En viss frihet i dispositionen av området medgavs om området låg i en backig terräng (som Tantområdet), där det var markförhållandena som bestämde stugans plats. »Här är överskådligheten av mindre intresse – här lockas man till en mera pittoresk anordning«, skriver man i samma artikel.

Stugor

Skansens koloniområde består av två stugor med tillhörande odlingslotter och får ses som ett utsnitt av ett kvarter i ett tänkt koloniområde som Tanto. I Tanto med dess kuperade topografi löper tre vägar i olika nivåer i öst-västlig riktning och bildar långsträckta kvarter med plats för ett tiotal lotter i varje. Smala, relativt branta gångvägar skapar kommunikation även i nord-sydlig riktning. Rödfärgade spjalstaket eller

häckar omsluter vanligen kvarteren utmed vägarna, medan lotterna inom kvarteret avgränsas med spaljerade hallonbuskar, bärbuskar eller med staket av enkla slänor.

Stugorna är i enlighet med vedertagen praxis placerade på bergspartiet för att inte onödigtvis ta odlingsbar mark i anspråk, så långt bak på tomten som möjligt och med framsidan åt odlingarna så att kolonisterna från verandan eller uteplatsen kan hålla uppsikt över lotten och njuta av resultatet av sina odlarmödor.

Båda stugorna kommer från samma kvarter inom Tantoområdet och är uppförda omkring 1920. För att visa på skillnader i odlande och i inredningen av stugorna, bestämde Skansen i samråd med Koloniförbundet att låta den ena kolonilotten med stuga från lott nr 52 visa 1920-talet, det vill säga tiden efter första världskriget. Den andra lotten med stuga från lott nr 49, »40-talsstugan«, skulle präglas av tiden efter andra världskriget. På så sätt kunde vi låta 20-talslotten domineras av nyttoväxter som var särskilt viktiga i anslutning till första världskrigets nödår, medan 40-talets kolonister kunde offra större utrymme även åt »onyttiga« blommor och andra prydnadsväxter – bara för att kunna glädjas åt. På liknande sätt kan vi, vad gäller inredningen, belysa skillnader i möbler, gardiner, tapeter och husgeråd m.m.

Stugorna är tämligen lika både till utseende och teknisk konstruktion. Dock skiljer de sig i fråga om färgsättningen – 20-talsstugan är faluröd och 40-talsstugan gul – och ansluter sig till två av de tre kulörer som enligt föreningens stadgar var tillåtna inom Tanto. Den tredje var tjärans bruna färg. Vad gäller den arkitektoniska utformningen påminner stugorna starkt om de typstugor i form av ritningar som Föreningen

Här rödfärgas
20-talsstugan.

Stockholms Koloniträdgårdar tog fram som förlaga för kolonisternas byggande i början av förra seklet, vilka ritats av bland annat arkitekten Ragnar Östberg.

På 40-talsstugans tomt klipps gräset med gräs-
klippare.

Något slaviskt byggande efter typritningar har tydligen inte förekommit i Tanto, att döma av Skansenstugorna och de äldre stugor som finns kvar i området, utan varje kolonist har

i detaljer som fönster, dörr och veranda byggt efter sitt eget huvud och med det byggnadsmaterial som man på olika sätt kommit över. Stugans största antal kvadratmeter (14 kvadratmeter enligt föreningens överenskommelse med Drätsel-nämnden) var dock ett heligt tal som måste hållas.

Stugorna är uppförda med en regelstomme i form av stolpar som står på en syll och som ovanpå hålls samman av hammarband eller överliggare. Syllen vilar på gjutna plintar med näver som isolering där emellan på 20-talsstugan, och tjärpapper på 40-talsstugan. Ytterväggarna är i båda stugorna gjorda av horisontellt lagd enkelfasspont. Kolonisterna har ofta utnyttjat så kallat skålvirke till sina hus, det vill säga sådant virke som »blivit över« på byggarbetsplatser och andra ställen. Enligt muntlig tradition skulle innerväggarna i 20-talsstugan vara byggda av virke från de stora lådor som Fordbilarna levererades i, och som kolonisterna mer eller mindre kunde hämta gratis. Yttertaken är uppburna av smäckra, nedtill avfasade takstolar, på vilka lagts takbrädor och tjärpapp. Innetaken följer takstolarnas lutning cirka 30 cm från vägg, varefter mellantaket följer, med ett litet vindsutrymme ovanpå. Vid renoveringen av 20-talsstugan på Skansen påträffades som isolering mot väggen ett exemplar av tidskriften Hemmet från år 1920.

Husen har en ganska sparsam utsmyckning, vilket också är i överensstämmelse med rekommendationerna från Föreningen Stockholms Kolonister. Rådet var att inte överlasta huset med »torn, kupor och andra grannlåter« och inte heller använda »de fula pärlspontade snickerifabriksprodukterna, som har en massa utkrusseleringar, som ej passa för det lugna lilla hemmet«. Liksom i fallet med typhusen, har Tanto-

kolonisterna, åtminstone vad gäller pärlsponten, inte följt råden till punkt och pricka.

Viktig ur trivselsynpunkt var verandan, som oftast placerades på den sida som vetter mot trädgården. 20-talsstugan har en liten veranda med ett utskjutande sadeltak buret av hörnstolpar. Tillsammans med en rundning i stolparnas inåtvända sida och i gavelröstets nedre kant får den vitmålade verandan utifrån en mjukt inbjudande, nyckelhålslikande öppning. 40-talsstugan däremot har endast ett sadeltaksformat skärmtak över trappan, som hålls upp av ett par stolpar.

Socklarna är på 20-talsstugan försedda med stående slätspont med luckor, medan motsvarande på 40-talsstugan är täckta med en diagonal spaljé, delvis löstagbar, vilket gör det möjligt att förvara diverse trädgårdsredskap under stugorna. Mindre redskap som spadar, krattor, hackor etc. förvaras i en cirka $2 \times 0,80$ m stor låda med tjärpappsklätt utåt lutande lock som står bakom respektive stuga. 20-talsstugan har också på vänstra kortsidan en liten köksbänk, eftersom många köksysslor vid fint väder gärna utfördes utomhus.

Stugorna är interiört lite olika disponerade. 20-talsstugan, vars yttermått är $2,20 \times 3,50$ m, har till vänster ett avbalkat kök ($0,8 \times 2,1$ m) med ett litet bänkskåp och ett överskåp i ljust grönmålad pärlspont. Det finns en lucka i golvet till en liten källare som höll mjölken, smöret och pilsnern sval. Uppvärmningen av stugan och ibland viss matlagning skedde med hjälp av en liten vedkamin, som står i vardagsrummet rakt fram när man kommer in. Till höger om kaminen är en sockerlåda ställd på ena långsidan med öppningen utåt för att utnyttjas som vedförråd och som uppställningsplats för kast-ruller, stekpanna och andra husgeråd.

Verandan, en viktig trivselfaktor.

Väggarna är tapetserade med ett nytryck i blått, som nära överensstämmer med en av de äldsta tapeterna i det ganska tjocka tapetlager, som tagits tillvara. På golvet ligger en brun korkmatta från tiden. Längs högra kortsidan står utdragssoffan och framför denna ett bord och ett par stolar. När hela familjen skulle övernatta, får man tänka sig att hela golvutrymmet utnyttjades för madrasser och sängkläder.

40-talsstugan, 2,30 × 2,45 m i yttermått, består av endast ett rum – ett »allrum«. I vänstra delen finns »köksdelen« med en

Vardagsrum i 20-talsstugan. Väggarna är tapetserade med nytryck i blått, som nära överensstämmer med de originaltapeter man hittade rester av.

vedkamin, ett väggskåp för porslin och husgeråd och där under ett slagbord. Om man inte ville elda i kaminen för matlagningens skull, kunde man istället använda sig av Primusköket med fotogen som bränsle, en på 40-talet över 50 år gammal svensk uppfinning. Intill kaminen finns vattenhink och diskbalja. Högra delen utgör vardagsrum och sovrum med utdragssoffa, bord och stolar. Rummet är ljust med fönster åt tre väderstreck. Väggar är här tapetserade med en rosa tapet med blommotiv, en originaltapet från 40-talet. På

40-talsstugans allrum med originaltapet från 40-talet.

golvet ligger en linoleummatta och trasmattor. Vilde man på lördagskvällen skapa litet speciell stämning tog man fram vevgrammofonen, här av märket Nirona, och spelade någon av den tidens schlagers som till exempel Violer till Mor med sång av Bertil Boo från 1946 eller någon äldre skiva som till

Kaffepaus i 40-talsstugan.

exempel Där lindarna blomma med sång av Sven Olof Sandberg från 1928.

För kvinnorna, som oftast vistades på kolonilotten med barnen medan mannen arbetade, innebar kolonilivet en sänkning av köksstandarden jämfört med i lägenheten hemma. Ändå var kolonin uppskattad, eftersom man upplevde lotten som ett enda stort vardagsrum. Barnen lekte eller hjälpte till i trädgården, maten lagades under bar himmel och när pappa kom hem från arbetet i fabriken vid sextiden dukades kvällsmaten upp i trädgårdsmöblen.

Odlingslotterna

Från kolonisthåll framhöll man, bland annat när man försökte övertyga städerna att ställa mark till koloniföreningarnas förfogande, att kolonisternas »intensiva« utnyttjande av varje liten jordyta inom lotten bidrog till folkförsörjningen. Detta var särskilt viktigt i tider av krig och kris, till exempel under och efter första världskriget. Ett argument var också att koloniträdgårdarna gav större avkastning än vad ett normalt odlande på motsvarande jordyta skulle ge. Kolonirörelsen hade lyckats ganska bra i sin propaganda: 1916 fanns det koloniträdgårdar i 37 svenska städer.

Skansens båda odlingslotter har, som redan antytts, sinsemellan olika karaktär. 20-talsstugans lott framför bergskanten vill visa att den odlingsbara jorden till största delen är utnyttjad till sådana växter som kan bidra till familjens hushåll. Odlingsytan är genom grusgången som leder från grindhålet fram till stugan indelad i två hälfter. Den vänstra odlingsytan är i sin tur indelad i fyra kvarter med nedtrampade gångar. I

Kaffepaus utomhus.

eller »stukan«, och kunde sedan successivt forslas hem till lägenheten under vinterhalvåret. Grönsaker som odlades, och som efter torkning kunde utnyttjas för kommande behov, var spritärter och bondbönor.

Även om huvudinriktningen i odlandet till en början var nyttoväxter, fanns det redan under 20-talet en längtan att pryda trädgården med vackra blommor, buskar och träd. »Omsorgen om den lilla täppan förestavas inte bara av en strävan att få mesta möjliga vinning ur den, det synes också ha tillkommit något av en odlarglädje, känslan av att finna trev-

Sedum.

nad och skönhetsvärden uppstå på den lilla bit mark, som kolonisten fått under sin vård«, skriver Västmanlands Läns Tidning om Biskopsängens koloniområde i Västerås 1928, enligt ett citat i en bok som kom ut 1998 om detta koloniområde.

Foton från olika koloniområden i Stockholm från slutet av 20-talet, inklusive Tanto, visar att kolonisterna var särskilt måna om att ge rabatterna på ömse sidor om grusgången mellan grinden och entrén till stugan en medveten, enhetligt präglad utformning i form av rader av låga kantväxter i olika

Resultat av sommarens arbete.

Trädgårdsgången med rabatter på ömse sidor har ansetts viktig av kolonister på många håll. Tre stugor från tre områden i Stockholms-trakten: Årsta 1928, Traneberg 1924 och Dalen 1927. Foto i Nordiska museets arkiv Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

nivåer – den låga raden närmast grusgången, de högre däref-
ter. Om kantväxterna bestod av låg- och tätvuxna buskar, var
de också klippta. Kantväxterna ramar in odlingarna där in-
nanför, hjälper till att hålla gruset på plats och ger samtidigt
en känsla av ordning och reda.

20-talslottens prydnadsväxter är begränsade till rabatterna
utmed grusgången och den smala jordremsan nedanför bergs-
kanten. Som lågväxande kantväxt utmed gången har valts
smultron – vackra blommor och läckra bär. Gångens andra
rad flankeras vid grindhålet av löjtnantshjärta och i andra än-
den av doftpion. I övrigt följer i denna rad, sida vid sida om
gången, bland annat sedum, bondpion, smörboll och präst-
krage.

I jordremsan mot berget finner vi perenner som stormhatt,
digitalis, akleja och bergklint och några ettåriga blommor

som såddes. Fröer var dock förhållandevis dyra. Därför var de flesta blommorna perenner som man bytte till sig från grannar, en typisk verksamhet kolonister emellan vilket också främjade sociala kontakter. Den lilla del som återstår till höger om grusgången har fått karaktären av naturyta med inslag av ängsblommor och andra fritt växande örter. I almens skugga där inte ängsblommor trivs, ska perenner och buskar växa, som inte är alltför beroende av solljus – rudbeckia och praktlysing, kaprifol och bondros.

Tomterna låg ofta i rad inom kvarteret. En vanlig metod att avgränsa lotterna från varandra var att utmed gränslinjen plantera en hallonhäck med två rader hallonbuskar. Mitt emellan respektive familjs hallonrad slog man ned ett antal stolpar cirka 1,3 m höga på vilka man spikade fast tvärsålar så de bildade ett kors. På dessa spände man sedan i sin tur, på

Från 20-talsstugan har man utsikt över odlingarna med i huvudsak nyttoväxter. 40-talslotten skymtar med mer blommor och prydnadsväxter.

vardera sidan om mittstolpen, två parallellt löpande järntrådar mellan vilka hallonbuskarna växte. En häck som gav avkastning och som förutsatte att man kunde samarbeta och även lita på varandra. I hallonhäckens förlängning på bergskant och naturmark är det ett enkelt slanstaket som skiljer de båda tomterna åt.

Den högra lotten i Skansens koloniområde, 40-talslotten, har i stort sett samma grunddisposition som den just beskrivna med odlingsytor på var sin sida om grusgången. Gången är

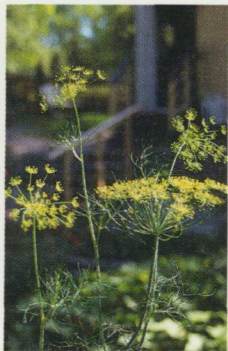

Potatisskörd.

här försedd med kantstenar, varefter följer i parallella rader lågväxande rosenbräcka och gammaldags rosor omväxlande med brudslöja. I partiet ovanför trädgårdsgången på den slutande ytan framför stugan har man anlagt en stenterrass såsom den kunde ha varit utformad på Tantos bergssluttning. Vi får tänka oss att det är kolonisten-stenarbetaren (det fanns en sådan på Tanto), som med sin yrkeskunskap anlagt denna vällagda stenterrass som plats för trädgårdsmöblen. Här på bergspartiet finns också flaggstången.

De svåra tiderna under världskrigen med matvarubrist och ransoneringar är nu i stort sett över, och kolonisterna behöver inte längre utnyttja varje kvadratmeter av jorden till nyttoväxter. De kan allt mer unna sig att låta trädgårdarna prunka av blommor och prydnadsväxter. Man kan till och med »offra« en del av den gamla odlingsytan för en gräsmatta, här i 40-talslotten främst till vänster om grusgången. I gräsmattan finns mellan äppelträd och stamsyrén en rund, hög rabatt med olika perenner som flox, pion, brudslöja, daggfunkia. Och längs bergskanten odlas alltfler ettåriga sommarblommor som rosenskära, malva, krasse och luktärt... Äppelträd (Astrakan och Transparente blanche), päronträd (Esperens herre) och skuggmorell är placerade i en halvcirkel i utkanten av lotten för att inte skugga odlingarna alltför mycket.

Nyttoväxterna som potatis, bondbönor, lök och gurka är hänvisade till en relativt begränsad yta till höger om grusgången. Nya bland nyttoväxterna är sallad och tomat som man efter andra världskriget allt mer lärde sig uppskatta. I bergskanten odlas också några kryddväxter för doft och smak, bland andra åbrodd, mynta och salvia, och på ytor som blivit över den obligatoriska dillen, persiljan, gräslöken.

Dill.

Förlagor

Som underlag vid arbetet med rekonstruktionen av kolonitäpporna, men även när det gällt stugorna, staketet, grindarna, trädgårdsgångarna, möbleringen på tomten, har vi haft stor hjälp av det stora fotomaterial, som finns förvarat på Stockholms Gatu- och fastighetskontor och vars äldsta del omspannar tiden 1900–1935. Fotografierna finns förvarade i fyra tjocka album och är förmodligen insamlade av Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm, vars verksamhet från 1921 kom att ingå i Stockholms stad med Anna Åbergsson som fö-

Koloniområdet
i vintersömn.

reståndare för en särskild koloniträdgårdsexpedition. Fotomaterialet har stort kulturhistoriskt värde och finns även delvis avfotograferat och förvarat på Nordiska museet.

Tidskriften Koloniträdgården, som började ges ut 1918, har under årens lopp varit en viktig inspirationskälla och ett

läromedel i trädgårdskunskap för kolonisterna. För oss på Skansen, som i samarbete med Koloniträdgårdsförbundet och enskilda kolonister hade i uppgift att rekonstruera två kolonilotter, var det viktigt att gå igenom tidningens årgångar för de tider som Skansenlotterna skulle illustrera. Ur tidningen kunde vi hämta många goda odlingsråd från respektive tid, som vi sedan kunde överföra på våra Skansenlotter, på samma sätt som kolonisterna en gång gjort runt om i landet. Råden kunde gälla vilka sorters fruktträd som bäst lämpar sig på den lilla kolonilotten, vilka potatissorter som gav bästa avkastningen, om odling av rabarber, kryddväxter, nyttoväxter och blommor etc.

Ett problem för oss idag har varit att finna fröer av de gamla, ettåriga växterna. Vissa fröfirmor har tack vare det nyväckta intresset för de gamla sorterna tagit upp sådana i sitt sortiment, medan vissa sorter är omöjliga att finna. En organisation som värnar och försöker hålla de gamla sorterna vid liv är Sesam, som i det arbetet också samarbetar med Nordiska genbanken. Genom Sesam har vi fått tillgång till utsäde till äldre sorters ärtor, bönor och spenat. Perennerna, som lever vidare generation efter generation, har vi i många fall kunnat hämta på de äldre koloniområdena, då respektive sort varit odlad där sedan länge. Viktigt är då att ursprungsplatsen för respektive växt blir noggrant förtecknad och dokumenterad.

Det är mycket tack vare kolonisterna och deras intresse att hålla de gamla sorterna vid liv, som vi kunnat rekonstruera ett par tidstrogna kolonilotter på Skansen. Vi hoppas att vi genom dessa kolonilotter kan bidra till att öka intresset för odling enligt traditionella metoder och hålla kvar de gammaldags sorterna, samtidigt som vi hoppas att människan ska

förstå att för odling i kolonilottens skala behövs inte alla dagens sofistikerade, dyrbara och hårt marknadsförda trädgårdsredskap och garnityr. Kanske kan vi också inspirera stressade storstadsmänniskor att, som tidningen Koloniträdgården skrev 1942, i den egna lilla kolonitäppan »finna harmonin inom eller utanför sig själv« och därmed »känna livets pulsar slå allt starkare«.

Beskrivningen av odlingslotterna har skett i samarbete med Ann-Marie Moberg, Skansens trädgårdsmästare, och Maria Moberg, Skansenkolonist. De har även medverkat i planeringen av trädgårdarna tillsammans med Solveig Sidblad, hortonom och rådgivare på Koloniträdgårdsförbundet. Carl Westerman, arkitekt SAR, och Jan Nyberg, kolonist och f.d. ombudsman i Byggnads, har lämnat uppgifter om stugorna. 2001 bildades Stödföreningen för Skansens Koloniträdgårdar för att bevara och sprida kunskapen om dem och om koloniträdgårdsrörelsen.

En plats för drömmar om våren.

Summaries

Catharina Nolin

The Allotment Movement in Stockholm – Conditions and Development in the Early 20th Century

Allotments have a century-long history and their establishment should be seen in the light of the revolutionary development in Stockholm in the late 19th century. The sparsely populated islands transformed into densely populated residential quarters with newly laid-out parks for recreation, outdoor activities, games and sports.

A person that played an important role in the urban development at the turn of the last century and to the allotment movement was Anna Lindhagen. She adopted socialism at an early stage, her ambitions decidedly educational. She also took the initiative in creating the first allotments in Stockholm, the Värtan Allotment Area, established in 1904. Her books and articles on allotments reveal a passion for nature and local folklore characteristic of the times. An allotment with a gazebo could offer the less fortunate appropriate activities in a healthy environment, and in addition a welcome contribution to the household such as fruit, berries and vegetables. An allotment could also provide enjoyment and a spirit of community.

Anna Lindhagen was part of a group that included Anna Åbergsson, Karl Warburg and G H von Koch and who shared a similar commitment. The Stockholm Allotment Society was formed on their initiative in January 1906 in connection with the City Council sanctioning a motion to grant land to allotments. Various interest groups and trades were represented in the society, including gardeners and architects. The first few years the society managed four areas: Eriksdalslunden, Barnängen, Fredhäll and Söderbrunn. The allotments soon became very popular and in the 1910s the society began looking for land out-

side the city, including in Alvik, Stora Mossen and Dalen. The shortage of supplies during the First World War resulted in many new allotment areas.

To form a common policy within the areas, gazebos were to be modelled on specific drawings available through the society. Several architects were contacted to make type drawings, initially including Lars Israel Wahlman and Ragnar Östberg. The gazebos varied in size, from just over five to fourteen square metres. They should preferably be built of planed wood and painted red, white, yellow, dark green or tarred. An overall plan for each specific allotment area was usually established.

The price for an allotment depended on size and water supply. Short-term leases proved problematic. Despite regulated leases and regulations on life in the allotments there was room for individuality. Gazebos, ornaments and cultivation varied. Among the most common crops were root crop, vegetables, fruit and berries, but flowers were also grown.

In 1921 the Stockholm Allotment Society passed everything on to the City of Stockholm, after which the allotment areas were managed as coops or directly by the city. The allotment movement entered a new phase in the early 1920s. The city expanding, several areas risked being demolished. Only a few of the earliest areas remain, but new areas have been established throughout the 20th century. Today there are some 10,000 allotments in 150 different allotment areas in Stockholm. Their significance to the urban environment cannot be overestimated.

Maria Moberg

Cultivators on the Hill – the Story of South Tantolunden

South Tantolunden Allotment Society is one of nine in central Stockholm. It is situated on Södermalm, a quickly expanding part of the city in the early 20th century. West Södermalm housed a large number of factories, including Tanto Sugar Works. Södermalm was primarily populated by workers. Despite the many new homes built at this time, there was a great shortage of housing. Tanto Sugar Works provided

housing for its employees. The workers did not enjoy paid vacation and could not afford to rent a summer cottage but Tantolunden became a popular place with people on the island. In 1915, the City of Stockholm provided land on the south side of Tanto for growing potatoes. The first few years a city clerk, Mr Lindh, managed the lease. After experiencing some trouble, and on the clerk's advice, the cultivators formed a society that rented the entire area, in turn leasing plots to its members. In 1917 the South Tanto Allotment Society agreed on the regulations. The lease from the city was signed in 1918 and the first list of members included 108 people, all but one a resident of the two districts Maria and Högalid.

The South Tantolunden Allotment Society has faced threats of demolition on several occasions: in 1930 in connection with the construction of Södersjukhuset Hospital and in the early 1960s the cottages were considered old and shabby. A public meeting in 1966 resulted in a renovation of the area along with new fences, water supply, etc. In the mid-1970s the number of plots increased and today the society has 110 members. Advocates for the allotment area over the years include Anna Åbergsson, Curt Jeppson and Percy Ahnhem.

The first lease from 1918 describes the cottages as 'gazebos'. There were rules regulating the size and exterior of the cottages and type drawings with specific instructions. Most were probably built by the colonists themselves. The cottages were simple and uninsulated, sometimes with a small stove, and people were allowed to stay there from 1 April to 1 October. Building regulations changing in 1969, the cottages are now considerably bigger and of individual designs. In the 1970s the area received electricity and telephone lines although some colonists considered modernisation inconsistent with the image of life in the allotment. Anyone interested in buying a cottage in South Tantolunden is placed on a list, today containing over 350 people.

The City of Stockholm gave advice and instructions as to how to cultivate allotment plots. The most common crops in the beginning were potatoes and Swedish turnips, and later there was a rich supply of vegetables, fruit, berries and flowers. The society board demanded a great deal of the management of the plots the first thirty years. Colonists took

part in exhibitions and shows. Terraces, walls and well-managed composts, cultivators working the thin earth-layer on the hill of Tanto need to be imaginative. The slope of the hill has resulted in specific problems with water supply and the maintenance of roads and pathways.

Joint parties have been part of everyday life in the allotments since the beginning and today there are a number of organised events in connection with the seasons, and neighbours see a great deal of each other. Through the colonists' work, the area has become a popular place among Stockholmers and tourists.

Magnus Bergquist

Borderland. The Allotment Movement as Concept and Practice

Nature is indeed 'cultural', i.e. marked by man. The organised form of nature that a garden is made up of has been held up as one of the central archetypes of civilisation. The garden is the fundamental building stone in an allotment area, which also includes buildings, individual people and groups of people. The allotment can be considered a kind of model of society, and has also been regarded a model *for* society. What characterises an allotment is the small, compact, intensely cultivated land, the combination of cottage and garden, the relationship between the part and the whole.

The allotment garden is an international phenomenon arising all over Europe around 1900. An important factor in this development is that the allotment is a product of industrialisation, urbanisation and cultural modernisation. Nevertheless, the allotment movement is thought to originate from Germany in the 1820s, on the initiative of Daniel Gottlieb Schreber in Leipzig, designing gardens to enable families to enjoy the outdoors. Denmark saw allotments associated with various political ideologies. Both the left and the right wing tried to gather votes by promising people allotments. The first Swedish allotments were established in Skåne around 1895.

Anna Lindhagen, whose ideas inspired many allotment societies

around the country, was one of the national forerunners. Teacher E. P. Essén in Gothenburg found actual examples on his travels around Skåne and Denmark. A liberal and socially interested middle class took the first initiative in establishing allotments. In Gothenburg, however, joiner (journeyman) Herman Lindholm ensured a stronger link between the allotment movement and the working-class movement than in many other cities.

The allotment movement was seen as both liberating and as building character. People were given the opportunity to create something of their own, at the same time becoming integrated in society. Allotments were organised as small societies; the colonist had to abide by certain rules but also received rights independent of his or her social standing. Gardening involved a modern and rational approach and cultivation ideals were connected with ideas on how man should be; cultivated plants brought cultivated people.

However, ideals and visions are not equal to practical life; similarities and differences between colonists became clear through everyday events. In the Gothenburg Allotment Society, the growing of potatoes became a matter of principle, to many colonists a matter of freedom. Colonists saw it as a way to increase the household's economy but the board considered potatoes a coarse and unrefined crop.

After the World Wars, allotments began to be considered as recreational activities and, paradoxically, in the 1960s the allotment movement was introduced as a counter movement to the urban modernism that had once given birth to the idea of allotments. A new generation of colonists appreciated the proximity, the soil and being able to work with their hands, which, however, also brought a rise in prices and a desire to improve the standard of the cottages. In turn, this resulted in a desire to return to the original idea and develop work within societies.

The allotment movement has both reflected and influenced social change at large, but has always been regarded as somewhat problematic, which can be explained by allotments' status as borderland phenomena. To some extent, allotments are on the borderland between town and country, nature and culture, modernity and tradition, people and society.

Leif Thorin

A Movement with a Hundred Year Long History and a Prosperous Future

Many of the living conditions forming the development of the Swedish allotment movement have changed. Today no one need grow their own produce in order to get food, travelling is not open solely to the rich, there are many hobbies to choose from and people look for individual satisfaction. How, then, have the ideas of the allotment movement over the past one hundred years been transferred into the 21st century? Do we need them and can the movement play a role in the development of society?

Allotments have at times been considered an obstruction to the development of society and social planners have not always seen the positive effect that allotments have had on the urban environment. Supported by the authorities, allotment areas have been reappraised since the 1970s. Influential leaders have allowed the allotment movement to safeguard its interests. In the 1970s the National Planning Authorities collaborated with the Allotment Federation in publishing guidelines for the planning of new areas, strengthening contacts between allotment societies and local authorities. The allotment areas served as models for the holiday villages near the cities planned in the 1980s. The holiday villages were linked with the organisation of the Allotment Federation but the development did not live up to the expectations.

A large number of plots were laid out near suburbs created during the peak years. A diversity of languages, cultural patterns and cultivation traditions was able to come together, in accordance with the ideals of the organised allotment movement. The Allotment Federation has emphasised the importance of allotment areas when the government has been forming recreational goals and has also kept well to the fore as regards providing advice on cultivation. The allotment movement experienced an upsurge in the late 1980s. New areas were established, the number of members increased, the federation took part in shows, exhibitions and development projects. Together with two other

garden organisations, FOR (the National Organisation of Leisure Gardening Societies) was formed. The international commitment expanded. An international congress served to manifest the success of the Swedish allotment movement. When public debate focused on environmental issues, the positive attitude to allotments increased among the public and the media, but the federation has also had to adjust to the harsh financial climate of the 1990s.

The primary task of the Allotment Federation has always been to directly support activities in the now near 300 member societies in which the joint responsibility offers a feeling of solidarity. Interest in gardening is increasing and there is great demand for allotments. They are essential to an ecologically sustainable society, promote public health, improve our diet and are appreciated by many people with no garden of their own. The allotment movement faces a bright future, becoming a more and more important asset to our cities.

Karin Becker and Barbro Klein

*With Swedish Eyes. A Multicultural Garden Territory
1990 and 2000*

This article focuses on a territory of 91 adjacent gardening plots in one of Stockholm's many satellite towns where immigrants from all over the world live side by side with working-class Swedes. The authors have conducted fieldwork in this territory since 1988, and in this article compare the territory around 1990 with the prevailing situation ten years later. The article emphasises the ways Swedish gardeners have regarded their foreign neighbours, and also addresses broader questions. What do people of radically different ethnic, religious and linguistic backgrounds learn from one another when they work year after year in close physical and visual proximity? What different gardening techniques, crop preferences, aesthetic ideals and ethical norms are learned, adapted or rejected?

Around 1990 a wide variation in gardening practices, aesthetic preferences, and styles of social interaction was apparent. Swedes and

other North Europeans congregated in the northern end of the territory, East Asians on the western edges and Middle Easterners towards the south. Culturally distinct gardening practices were easily identified, and the Swedish gardeners had simplified these into three basic types. The 'Swedish' type included, in addition to Swedish gardens, Finns and other North Europeans who were accepted as 'us'. These gardeners shared a fondness for flowers, picket fences, and sturdy, carefully maintained verandas. All gardened 'organically' and maintained composts. 'Turkish' was the Swedish term for gardens maintained by Christian or Muslim immigrants from countries in Western Asia. While Swedes admired the skill with which the Middle Eastern gardeners raised such produce as mangold, romaine, leeks and garlic, they found other practices, such as the lack of flowers, strange. A particular eyesore was the many spontaneously arranged seating areas with tables covered with torn plastic in loud colours. The 'Chinese' plots, all gardened by Vietnamese refugees originally from China, were even more exotic to the Swedes. They commented on the absence of seating areas, that all the gardening was done by women, and that they raised primarily greens and cabbage. The Swedes were particularly critical of the Chinese gardeners' abundant harvests, as many as five per year. This accomplishment required the use of artificial fertilisers, and led to the most heated of the many conflicts, infecting the growers' association that all gardeners were required to join. Indeed, it was striking how little people learned from one another in terms of gardening practices and how closely they kept to their own ethnic groups, despite the proximity of their gardens.

The gardens continued to flourish, despite conflicts and segregation, and many of the same gardeners were still on this territory ten years later. Although some conflicts remained and separate neighbourhoods and distinctive cultural patterns persisted, considerable change had taken place. The growers' association, although still dominated by Swedes, now proudly called itself 'A Multicultural Association', which would have been unthinkable in 1990. Furthermore, all the gardeners, not only those from northern Europe, seemed far more settled. Many immigrants had built elaborate verandas and greenhouses, while main-

taining their own practices and preferences in terms of crops and growing techniques. Indeed, for many of the gardeners, this territory had provided a way to root themselves in a new land and at the same time continue to observe traditions and taste preferences shaped far away. In this sense, the garden territory constitutes a particularly intriguing microcosm for the study of processes through which transnational migrants resettle and make homes in new worlds.

Lars and Lena Ulvenstam

Letter from the Allotment

Senior citizen Ulvenstam strolls to his and his wife Lena's small cottage in Vita Bergen on Söder in Stockholm from late April to late autumn. In his briefcase he brings coffee and cheese sandwiches. His letter from the allotment describes all the garden delights: lilies of the valley and the warbling of the blackbird, the flowering cherry tree, the bird cherry and the lilac, the smell of honeysuckle and the hedgehog rustling at sunset. He sees school children go on long summer holidays, his own time quickly slipping by. August, the harvest month, brings cherries, currants and raspberries.

The official name of the summer retreat is 'Plot 25' at the Barnängen Allotment Area, but he refers to it as 'The Kip'. It is paradise, quite literally, since paradise is a Persian loan word for garden.

His letter from the allotment also takes history into account, both Roman gardeners and people involved in the history of allotments in Sweden. Taking stories about Anna Lindhagen, Lenin, etc. as his starting point, the author reflects on the ideas of the allotment movement and the development of allotment life and society, along with demands of standardisation and a demand for freedom that is hard to extinguish, what people do to a garden and what a garden does to people.

His wife Lena is the cultivator, or Earth Mother, bringing flowers and vegetables to life. And the floral skies of spring are transformed to sweet-pickled pears and fruit syrup; the plots become lovingly composed meals. The poetic and somewhat melancholy portrayal of a rich

and happy retirement at the allotment ends with a wish that at some point in time be transformed into a tree, with peace and warmth and a moment of rest in the garden-patch.

Mats Janson

The Skansen Allotment Area

As early as in the 1980s Skansen received a cottage from South Tanto-lunden. In collaboration with the Nordiska museet and the Institute of Ethnology, a project to gather information on the area from which the cottage came was instigated. The cottage was selected as an example of the development and history of an allotment area. The area was photographed, drawings and sketches were made and an ethnologist studied the society archives and interviewed the colonists.

The allotment project in Skansen was dormant until the early 1990s but with the assistance of the allotment society, work to lay the plots and renovate the cottage began in summer 1995. The Skansen Allotment Area opened on 10 August 1997. A significant popular movement received a home in Skansen.

The location chosen lies on the outskirts of the town quarters. Nature has many similarities to the area in Tanto and the two cottages and plots should be seen as a segment of a Tanto quarter. The cottages are located on the rise with the cultivable land in front. One of the two plots represents the 1920s and is dominated by utility plants, while the other represents the 1940s with more room for 'non-utility' plants. The cottages are fairly similar but of different colours. They are sparsely decorated and resemble the type cottages created around 1900. The Tanto cottages, however, are not slavishly modelled on the type drawings. Colonists have often used surplus wood from construction sites for their cottages. The veranda was an important part as far as contentment was concerned. The cottage interior represents the two different decades through wallpaper, furniture and other details. A red fence runs along the pathways in the area and a raspberry hedge separates the plots.

Photographic material from the Stockholm Real Estate & Transport along with various editions of the magazine *Koloniträdgården* (The Allotment) have been used when reconstructing the patches, cottages, fences, etc. in Skansen. The magazine included advice on cultivation applicable to conditions in Skansen, as it have been for colonists in the past. Hopefully, the allotments in Skansen can contribute to an increased interest in old varieties and cultivation in accordance with traditional methods, perhaps also to providing a place of harmony for rushed big-city dwellers.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Koloniträdgårdsrörelsen i Stockholm – dess förutsättningar och uppkomst vid 1900-talets början

Litteratur

- Lindblom, Gustaf 1927. *Linnéa Koloniträdgårdsområde i ord och bilder*. Stockholm: Arbetarnes tr.
- Lindhagen, Anna 1904. *Koloniträdgårdar*, *Social Tidskrift*. Stockholm: Centralförbundet för socialt arbete
- 1905. *Om koloniträdgårdar*. Stockholm: Wilhelmsson
- 1916. 1904–1916. *Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm. Tioårsskrift 1906–1916 med trädgårdsbok*. Stockholm: Svenska andelsförlaget
- 1916. *Koloniträdgårdar och planterade gårdar*. Stockholm: Rekolid
- 1912. Eriksdalslunden, ett stycke ännu bevarad Stockholmsnatur. *Sveriges Natur*. Stockholm: Naturskyddsföreningen
- Lindhagen, Carl 1932. *Betänkande om Stockholms koloniträdgårdar*. Stockholm
- Nolin, Catharina 1999. *Till stadsbornas nytta och förlustande. Den offentliga parken i Sverige under 1800-talet*. Stockholm: Byggförlaget
- Stockholms stadsfullmäktiges beredningsutskotts utlåtande och memorial 1906*. Stockholm 1907
- Stockholms stadsfullmäktiges protokoll med tillhörande yttranden 1904*. Stockholm 1905
- Stockholms stadsfullmäktiges protokoll med tillhörande yttranden samt motioner 1906*. Stockholm 1907
- Åbergsson, Anna 1916. Några torra sifferuppgifter angående verksamheten. *Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm. Tioårsskrift 1906–1916 med trädgårdsbok*. Stockholm: Svenska andelsförlaget

Otryckt

- Gatu- och fastighetskontorets arkiv, Stockholm
- Äldre fotografier från koloniträdgårdsområdena
- Stadsbyggnadskontoret, Stockholm
- Typ- och originalritningar till kolonistugor, staket m.m.
- Stockholms stadsarkiv
- Anna Lindhagens arkiv: årsberättelser för Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm m.m.
- Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholms arkiv: protokoll, typritningar, medlemsförteckningar

Odlarna på berget – om Södra Tantolunden

Otryckt

Södra Tantolundens koloniförening: årsberättelser, kassaböcker och skrivelser
Anne-Sophie Johansson. *Koloniföreningen Södra Tantolunden. Ett lokalsambälle
eller bara en del av storsambället Stockholm*. Uppsats för påbyggnadskurs, höst-
terminen 1983. Institutet för folklivsforskning vid Nordiska museet och
Stockholms universitet

Gränslandet – kolonirörelsen som idé och praktik

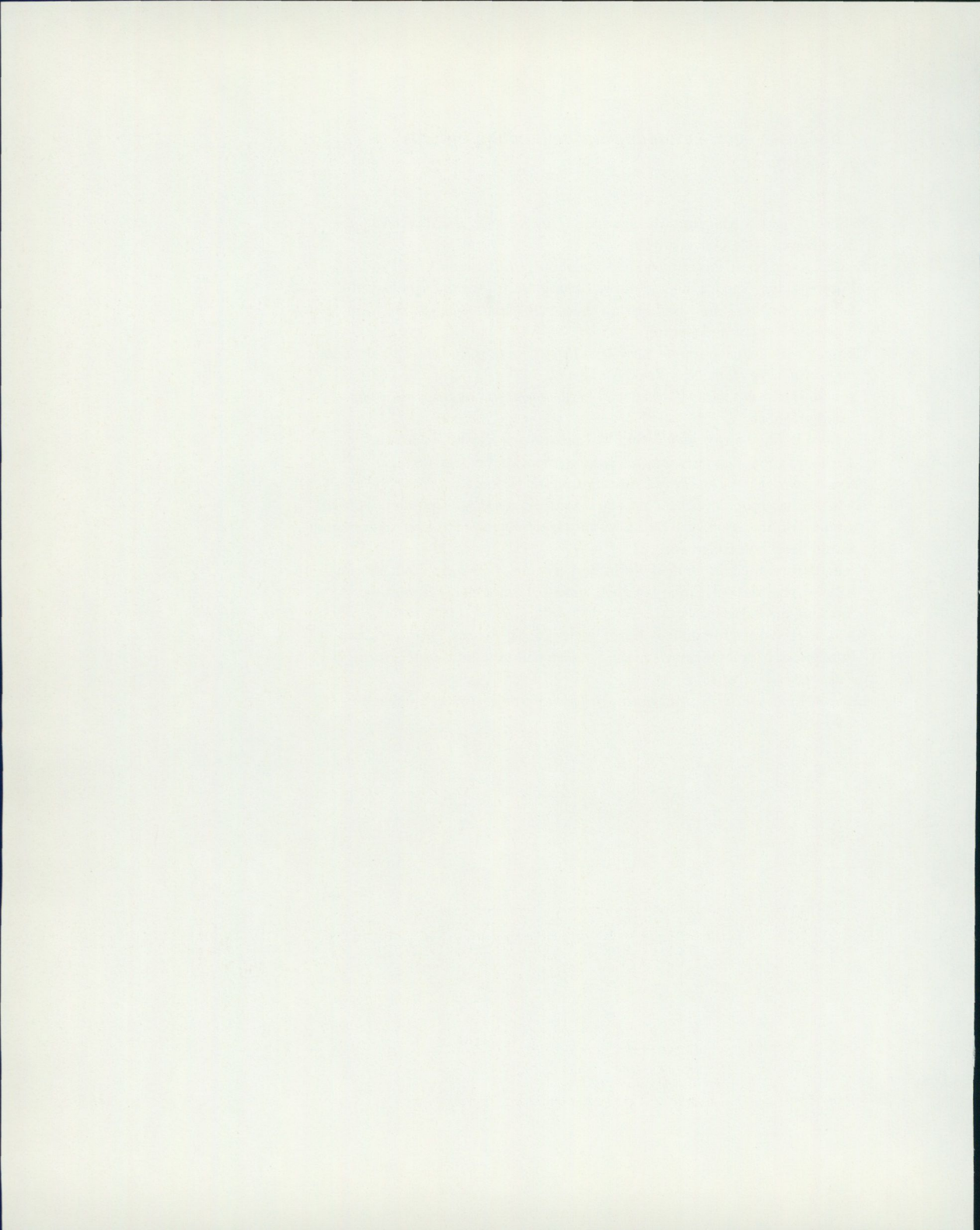
Litteratur

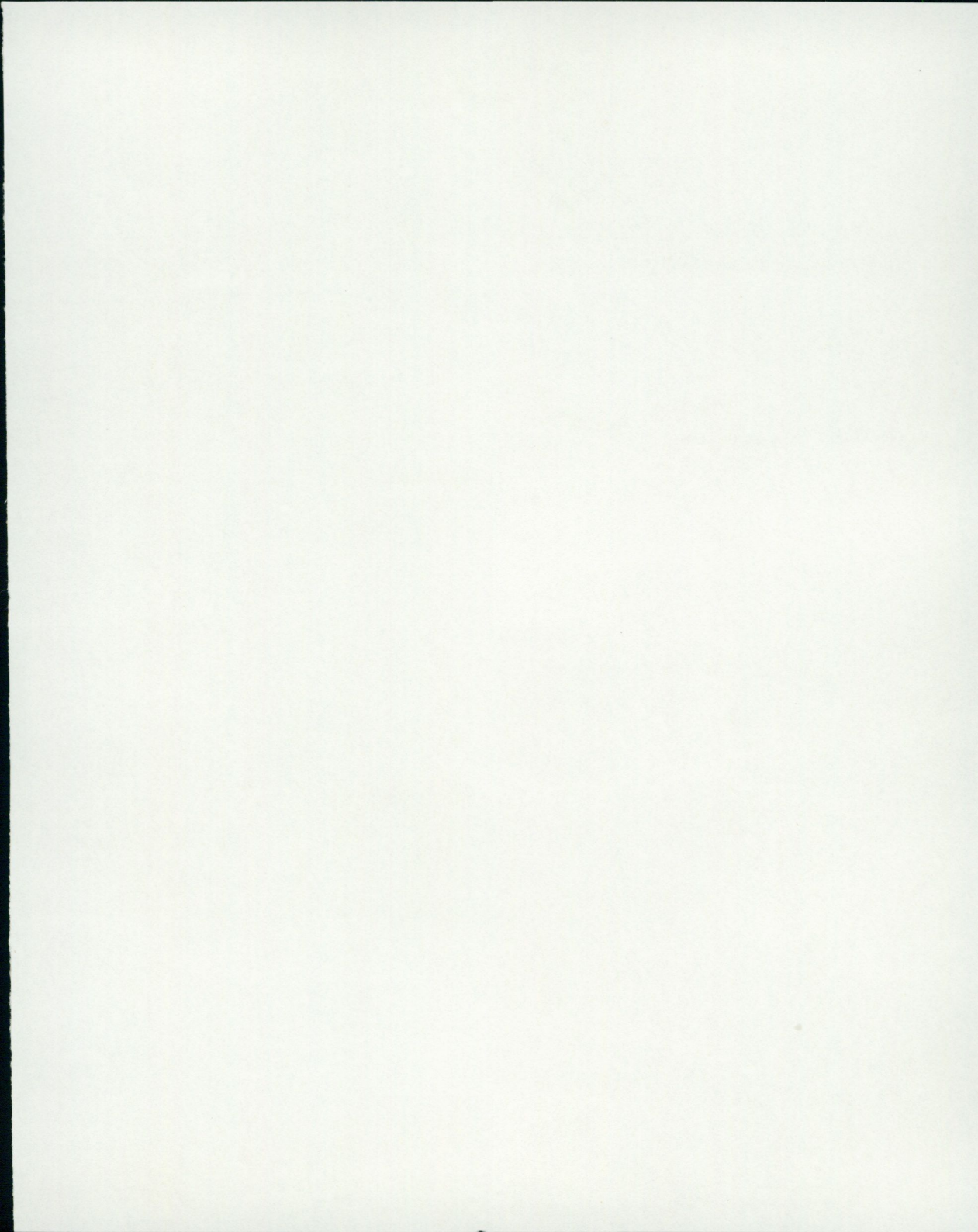
- Anderson, E. N. 1980. Att anlägga en trädgård: en folkkonst. Jacobsson, Bengt (red.), *Folklig och kommersiell konst. En antologi*. Stockholm: Norstedt
- Bergquist, Magnus 1996. *En utopi i verkligheten. Kolonirörelsen och det nya samhället*. Göteborg: Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige, 21
- Bergquist, Magnus 1999. Föreningsprotokoll som källa. Bergquist, Magnus & Birgitta Svensson (red.), *Metod och minne. Etnologiska tolkningar och rekonstruktioner*. Lund: Studentlitteratur
- Ek, Sven B. 1990. *Kolonins sista strid*. Göteborg: Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige, 6
- Englund, Gunilla & Hallgren, Sören 1974. *Koloniträdgårdar*. Stockholm: LT
- Goffman, Erving 1991/1959. *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Hjern, August 1915. Koloniträdgårdsidén i praktiken. Några råd rörande en koloniträdgårds anläggning och skötsel. *Föreningen Göteborgs Koloniträdgårdar 1905–1915*. Göteborg
- Lindhagen, Anna 1905. *Om koloniträdgårdar*. Stockholm: Wilhelmsson
- Jameson, Fredric 1994. *Det politiska omedvetna. Berättelsen om social symbolbandling*. Stockholm/Stehag: Symposion
- Ristilampi, Per-Markku 1994. *Rosengård och den svarta poesin. En studie av modern annorlundabet*. Stockholm/Stehag: Symposion
- Stahre, Ulf 1999. *Den alternativa staden. Stockholms stadsomvandling och byalagsrörelsen*. Stockholm: Monografier utgivna av Stockholms stad, 147
- Tolstrup, Inger 1980. *Kolonibaven. Et etnologisk undersøgelse af kolonibaven i Danmark set i relation till arbejderklassens kultur fra slutningen af det 19 århundrede til slutningen af anden verdenskrig*. Opgave til magisterkonferens. Københavns universitet: Institut for europæisk folkelivsforskning
- Åhrén, Uno 1939. »Bostadsprimitivism.« *Byggmästaren*, nr 23

*Med svenska ögon – ett mångkulturellt odlingsområde
1990 och 2000*

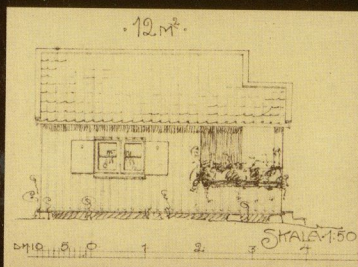
Litteratur

- Balmori, Diana & Margaret Morton 1993. *Transitory Gardens, Uprooted Lives*.
New Haven: Yale University Press
- Becker, Karin 2000. Picturing a Field: Relationships Between Visual and
Photographic Practice in a Fieldwork Setting. Pertti Anttonen, et.al (red.),
Folklore, Heritage Politics, and Ethnic Diversity. A Festschrift for Barbro Klein.
Tumba: Multicultural Centre
- Cerny, Charlene och Suzanne Seriff (red.) 1996. *Recycled Re-Seen: Folk Art from
the Global Scrap Heap*. New York: Abrams
- Crouch, David, & Colin Ward 1988. *The Allotment: Its Landscape and Culture*.
London: Faber
- Ek, Sven B. (med fotografier av Stig T. Karlsson och Kerstin Thåström
Karlsson) 1993. *Kolonin. Vision och handling*. Stockholm: Carlsson
- Farming in the City: The Rise of Urban Agriculture*. IDRC Reports 21(3)
- Klein, Barbro 1990. Mi Casita di Campo – etnicitet, storstadsliv och bricolagets
estetik. Alf Arvidsson, et al (red.), *Människor och föremål. Etnologer om materiell
kultur*. Stockholm: Carlsson
- Klein, Barbro (med fotografi av Karin Becker) 1992. Folkkonst i industrisam-
hällets bakgårdar och förgårdar. *Folkkonsten – All tradition är förändring*.
Stockholm: Carlsson
- Klein, Barbro (med fotografi av Karin Becker) 1993. Fences, Fertilizers, and
Foreigners: Moral Dilemmas in the Swedish Cultural Landscape. *Journal of
Folklore Research* 30(1)
- Londos, Eva 1998. *Trädgårdskonster. Med utblick från bögländet*. Stockholm:
Carlsson

STADENS ODLARE har både historia och aktualitet. Koloniträdgårdsrörelsen är en mer än hundraårig folkrörelse som fortfarande lockar många människor, unga som gamla. Och den odlingsform som kolonirörelsen etablerade tar idag ny gestalt i förorternas mångkulturella odlingsområden. Kolonier har beskrivits både som modeller av samhället och modeller för samhället – de har en given plats i museernas kunskapsförmedling.

I Fataburen 2003 skriver ett tiotal kunniga personer om rörelsens idéer och ursprung, om föreningar och områden, om lusthus och odlarmöda. Ett rikt bildmaterial talar till våra hjärtan.

ISSN 0348 971 X
ISBN 91 7108 490 8

NORDISKA MUSEETS FÖRLAG

